

קונטרס

אגרת המלך מוסר אב

לרבינו אהרן עזריאל
זצ"ל

יוצא לקראת יום השלשים לפטירת גאון עוזנו עמוד ההוראה
רבינו עובדיה יוסף זצוק"ל

לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה, "לאקמא שכינתא מעפרא ולעילוי שכינת עוזנו"

קונטרס

אגרת המלך מוסר אב

והיא אגרת הדרכה נפלאה ששלח הגאון
רבינו אהרן עזריאל זצ"ל לבנו משובצת
בהנהגות ישרות בלימוד, ובדרך ארץ
מבית ומחוצ, שבהם יקנה האדם חיי
העולם הבא, ויעלה במסילה העולה
בית אל. ומעט מכללי הפוסקים.

יוצא לאור ע"י כולל ליל שישי "מבקשי השם"
שע"י בית הכנסת "היכל המלך" בגבעת זאב יע"א
לקראת יום השלשים לפטירת גאון עוזנו ותפארתנו
רבינו עובדיה יוסף זצוקללה"ה זיע"א.
שהדריכנו במבועי חכמתו בהלכה ויראה כל ימי חייו יהי רצון
שיהיה למליץ יושר בעד השכינה הקדושה בגאולת עולם
בחסד ורחמים במהרה, אמן.

0504145101

תוכן העניינים:

הקדמה.....ד

תשובת הרב המחבר בענין ברכת 'להכניסו בבריתו'.....יב

הערת מרן זצוק"ל על תשובתו.....יד

איגרת המוסר כלשונה ללא ציון מקורות.....יז

איגרת המוסר כלשונה עם ציון המקורות.....כז

מעט כללי הפוסקים של הגאון המחבר מספר 'אזן אהרן'.....מט

מעט מכללי הפוסקים מדברי מרן מלכא ע"ה.....ס

דברי הספד על עטרת ראשנו הגאון 'יביע אומר'.....סד

ליל שישי כח מרחשון לסדר: ”ראה ריח בני בריית שדה אשר ברכו יי”. (תשע”ד)

פתח דבריך יאיר.

”החזק במוסר אל תרף נצרה כי היא חייך”!

הן האדם היה כאחד, ובצלם אלקים נחמד. והעולם מושך לאין, ונשדד מחמד העין. ואילו למוסר יצית, הרי נפשו תצית. ופעולתו לפניו תהלך, ועם קדושים ימלך. ועיקר האדם ותכליתו, יראת ה' ומצוותו, הפר לא טוב לו, כי בתורתו יהגה למולו. ועם קדושים נאמן, מכסה רוח מיומן. וחכמה תנבע בכליותיו, וה' יגלה אותיותיו. שקיבל בהר סיני, ובהם יאיר מצפוני. ויזהר מרשת היצר הרע, שפורש לעובד יוצר נורא. והמלחמה פנים ואחור, ובכל פינה וחור. וכל שומר שבת, מחללו יזהר מלבט. והעצה להיות מוגנים, הדבקות בתלמידי חכמים. והאוזן תעיר מוסר, והיא הגנת הבשר. שבקבר ישמר מרקבון, ויעלה ארוכה לרעבון, הנשמה בקרבי תצוחצח, ותתעדן באור צח. ובתחיה תעמודנה רגלים, בחלוקא דרבנן כפלים, ושומר מצוה לא ידע, רע בעולם המדע. ואשרי המדבר על אוזן, קשבת ולב משקל כמאזן. ומשקל פלס ביד ה', ושבה אל בית ה' כנעוריה הנשמה הטהורה הנה, כל צפור נודדת מן קנה. וה' עיננו יפקח בתורה, תמימה וענוה טהורה. ויראה עטרה לראשה, שתקדם לחכמה קדושה. שמידות תרומיות עיקר, וטפל החכמה ביקר. בל ילין יפקד, שעל התורה הקדושה שוקד, על דברי לעשותו, שגדול תלמוד שמביא, והאדם יתיישר כנביא. לבב חכמה מקור חיים, ותעלות יראה מפכים. כה דברי הקטן, המצפה לישועת איתן.

אחד מהמיוחדים שקמו לעמנו הקדוש, היה הגאון רבינו אהרן עזריאל זיע”א שהיה עצום בנגלה ובנסתר ועמד בראש ישיבת המקובלים ”בית אל” המעטירה בשנים תרכ”ט – תרל”ט עד לפטירתו ועבר לפני התיבה כראש המכוונים, שנים רבות. וידוע לידועי מדע שלכוון באמת אין פירושו להחזיק סידור מכוונים שבעווה”ר פשתה המספחת באו”ר וכל זב ומצורע שנפשו לא מטהרה וטרם ניקה נגעי לבבו אוחו הכוונים”ם בידו, וכבר צווח הגחיד”א שמי שלא יודע מאי קאמר לא יגע פן יפגע. וצא ולמד מה שכתב מהרח”ו בהקדמת האוכל מעץ החיים, ומי הוא זה אשר יהין ללמוד, טרם קיים כל האמור, ומבלי שלמד אין יעשה כוונים”ם... ואחריו בקודש כתב מוהר”ן ב’ליקוטי מוהר”ן שמי שלא יודע לכוון ומכוון הרי זה ממש מעשה כשפים רח”ל, והוצרכנו לכתוב הדברים הפשוטים משום ההורסים אל ה' לראות, ונפל ממנו רב שנתפס בעוון הדור, וכל שיש בידו להוכיח וכו'.

ומעתה נבין שלא היה הגאון רבי אהרן עזריאל כאותם שתופשים בידם סידורים וליבם חלל בקרבם מיראה וקדושה, אלא היה מלא חכמה ומדע בנגלה ובנסתר וכפי שיסופר. ודי לנו להזכיר שהיה חתנו של הגאון בעל 'פלא יועץ' רבינו אליעזר פאפו זיע”א שהיה פוסק עצום ובעל מוסר מדהים, וידיו רב לו בנסתר

עם צנועים כמותו, וקיים בעצמו מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר בסתרו של עולם. ובוודאי לא היה לוקח חתן לבתו אלא מי שגדול ביראה וחכמה כרימון.

רבנו אהרן עזריאל נולד בירושלים בשנת ה'תקע"ט [לפני 165 שנה] לאביו רבי עזריאל המכונה 'קונורטי' מגדולי הרבנים בירושלים, ניין ונכד לרבינו אביגדור עזריאל מחבר הס' 'זמרת הארץ' ו'כסף הכפורים'. אמו של רבנו היתה בתו של הרה"ג רבי משה אהרן הלוי זיע"א מבית דינו של המהרי"ט אלגזי זלה"ה בירושלים, מח"ס 'מטה אהרן' ב"ח [נפטר בירושלים ז' תמוז ה'תקע"ד].

כאמור רבנו נשא לאשה את בתו של הגאון החסיד רבנו אליעזר פאפו זצ"ל, אך לדאבון לב היא לא האריכה ימים, ובלידת בנו בכורו רבי משה בשנת ה'תר"ב, נפטרה לבית עולמה.

בתורת הנגלה היה רבנו תלמידו של הרה"ג רבי נסים שמואל יהודה ארוואץ המכונה הנשי"א, בעל ספר 'דרכי איש' [והם דרושים נפלאים כלולים מכל התורה כולה ראשונים ואחרונים]. ואילו סתרי תורה למד מפי הרה"ג החסיד המקובל רבי חי ידידיה רפאל אבולעפייא המכונה היר"א ששימש ראש בית מדרש חסידים "בית אל" אשר בירושלים עיה"ק.

בעודו צעיר לימים נתפרסם שמו כאחד הרבנים המובהקים בירושלים, בבקאות הרבה בנגלה ובנסתר, ובהליכותיו בשבילי המוסר והמידות. את גודל לבבו ורוחב בינתו, אהבתו את דרך החיים הישרה ותורת ה' התמימה, נתן ביטוי נמרץ ונמלץ באגרתו המפורסמת לבנו בכור רבי משה בכור עזריאל, אשר קראה בשמה ההולם 'מוסר אב'. והיא עיקר עסקנו בקונטרס הזה, ובה הוא מדריך כיצד לחיות ולהתנהג 'בין אדם למקום' ו'בין אדם לחברו'. את האגרת הזו כתב רבינו בהיותו באי 'קורפו' שביוון ביום כח לחודש שבט בשנת 'כתר' [לפני 124 שנה] עת שהה שם בשליחותא דרבנן במדינות הבלקן, מטעם קהילת קודש חסידים 'בית אל'. כמו"כ נסע בשליחות פעמים אחרות עבור כוללות ירושלים וחברון, ומצא חן ושכל טוב בעיני אלקים ואדם, לשונו היתה צחה ורגילה במקרא במשנה ובגמרות עד שכל משפט היה לקוח ממקור טהור אחר מתוך דברי תורתנו הקדושה, וכפי שנראה באגרת להלן בעז"ה. וכפי שהודפס גם בספריו 'מקוה מים' [שני חלקים] ע"י בנו השני רבי רפאל יהושע עזריאל זלה"ה, מחכמי ירושלים וחתנו של הראשל"צ רבי יעקב מאיר זלה"ה.

בתשוקתו הרבה להפיץ ידיעת התורה ממקורותיה הראשונים והאחרונים בין הלומדים והפוסקים, עשה אזנים לתורה בספרו 'אזן אהרן' שבו ליקט ואסף בסדר א-ב ציונים בהלכה ובכללם מזכרת הגיטין מאלה שנאצרו על ידו ובבית דינו בירושלים, שיש בהם הלכות רבות מהלכות גיטין בכלל ומנהגי ירושלים בפרט, ובסופו ליקוטים על הספר 'ארעא דרבנן' להרה"ג החסיד רבי ישראל יעקב אלגזי זלה"ה, בשם 'ארעא סמיכתא' שקובעים ברכה מרובה לעצמם. רבינו לא חשך את עצמו מלכתוב גם שירים ופיוטים שיצאו מליבו הטהור

בערגה לשכינת עוזנו וכיסופים לגאולה השלימה, ושיריו מלאי חרוזים ששמו משובץ בראשם כיהלומים.

אחרי פטירת רבו בנסתר הרה"ג היר"א זלה"ה בשנת התרכ"ט, מילא את מקומו כראש ישיבת המקובלים 'בית אל' ובמשך עשר שנים עבר לפני התיבה יחד עם עמיתו לתורה הרה"ג רבי שלום משה חי גאגין מחבר ספר 'שמח נפש' ובנו של הראשל"צ הרב אג"ן זלה"ה.

עשרים שנה כיהן רבינו כראב"ד מקודש לעדת הספרדים בירושלים, ובבית דינו ישבו הרבנים: רבי משה פארדו זצ"ל בעל מח"ס 'צדק ומשפט' [ששימש לאחר מכן כראש הרבנים בלכסנדריא של מצרים]. רבי אפרים בכר משה צוק"ל [אחיו של המקובל האלקי חסידא קדישא לישראל רבינו ששון בכר משה פרסיאדו זצ"ל בעל ה'שמן ששון' על תורת הח"ן] ורבי ברוך פינטו זצ"ל.

בראש חודש תמוז שנת ה'תרל"א נפתחה בבית רבינו בירושלים ישיבת 'שבת אחים' עבור יהודי 'בוסניה'. מייסדי הישיבה היו ה"ה אברהם חי מוסאפייה מספאלאטו (המכונה אחי"ם), והגביר רבי משה פינצ' ובניו מוינה (אחיו של הרה"ג יעקב פינצ' היה מחותן להרב 'כפי אהרן'). רבינו נבחר לעמוד בראשה, ואברכים היו באים לשמוע דברי תורה מפיו, כמו כן שימש נשיא חברת 'משכיל אל דל'.

בט' טבת שנת ה'תרל"ד, באמצע הדפסת ספרו 'כפי אהרן' ח"א, חלה רבינו חולי כבד מאוד וכמעט שנתיאשו הרופאים מחייו רח"ל, וכך הוא מספר בהקדמת ספרו 'כפי אהרן' ח"א:

"ועתה חסדי ה' אזכיר תהילות, כעל כל גמולות, כי בחורף זה הקשה שעבר עלינו בח' טבת נפלתי למשכב על ערש דוי בחולי כבד לא תקום פעמיים צרה, והארכתני בחוליי עד הפסח, אכן ביום ט' לחודש שבט הכביד עלי חוליי והייתי כפסע ביני ובין המוות רח"ל. נזכרתי כי ביום יוד שבט הוא יום פטירת מאור עינינו עט"ר וצניף תפארתנו איש האלקים נורא מאוד מורנו הרב שר שלום מזרחי שרעבי ז"ל הוא אשר ייסד הבית הקדוש והטהור אשר אין תורה פוסק משם יומם ולילה הנקרא בשם קהל חסידים היא 'בית אל' יב"ץ להתפלל שם עפ"י כוונות רבינו האר"י הקדוש ז"ל, ואמרתי אני אל לבי הנני בסכנת מות אין לי להישען אלא על רחמי אבי שבשמים ועל זכות האלקי הקדוש "השמ"ש ז"ל, אשר זה לי ששה שנים אני עבדו משמש בבית מדרשו ושליחותיה דמר קעבידנא לעבור לפני התיבה להתפלל בשם כל ישראל עפ"י סידורי כוונותיו, כי כן מטיבותיהו דרבון חסידי עליון כל החברים שיחל"א [שיחיו לאורך ימים אמן]. עשו את שאינו זוכה כזוכה, ושמו המשרה על שכמי ונעתרתי לבקשתם

^א כך היה חותם המקובל האלקי וכך גם הגיה בפירושו ל'עץ חיים'. ושמ"ש ר"ת: שלום מזרחי שרעבי. ונלע"ד שהוא ברוב ענותנותו כינה את עצמו שמ"ש מלשון 'שמש' שהוא בתחילתו בבית המדרש 'בית אל' היה שמש של החכמים בעונה גדולה. ואילו תלמידיו כינוהו כך מלשון שמש המאירה על הארץ כך הוא מאיר את דברי האריז"ל בכל מקום אשר נסתמו מעיינות תהום ההבנה.

לקיים מאמר חז"ל 'מצוה לשמוע דברי חכמים'. ועל זכות מוה"ר הקדוש הנזכר אור השם"ש ז"ל נשענתי כי זיע"א. ועתה כי הנני בצרה גדולה אין לי מנוס אלא לתלות בזכותו, ולהיות כי מנהגנו בכל שנה בליל יוד שבט אנו עושים לימוד גדול שם בבית אל אתריה דמר לעילוי נשמתו, אשרי עין ראתה הלימוד הנזכר הכל ברזין עילאין וממש נרגש השראת השכינה כי זכות הרב הקדוש חופף עלינו והבית ימלא ריחין ובוסמין טבין כריח שדה אשר ברכו ה' חקל תפוחין קדישין. ולכן צויתי לבני ובני ביתי יצ"ו שילכו למקדש ה' 'בית אל' יב"ץ לעת המעריב, שכבר כל החברים יצ"ו מקובצים שם להילולא הנז' שילכו וישתטחו שם בבכיה ובדמעות שליש לבקש רחמים עלי, וידליקו נרות לעילוי נשמת מוה"ר הקדוש הנז', ולבקש מלפניו שיבקש רחמים עלי לפני אבינו שבשמים, ובזכותו יפדו נפשי משחת. וכן עשו בני ביתי יצ"ו הלכו לשם וגעו בבכיה והדליקו נרות, וכל החברים יצ"ו נבהלו והתפללו עלי בכל נפשם ועשו פדיון נפש ישלם ה' פעלם אורך ימים ושנות חיים לעבוד את ה' בשמחה כי"ר, ובני ביתי יצ"ו חזרו לביתי.

ואני באותה הלילה הייתי נרדם כאבן דומם כמעט לא הייתי מכיר שום אדם. ויהי בחצי הלילה, והנה נגלה אלי איש תוארו כמלאך ה' ועמד לפני בפנים צוחקות. אמרתי לו: מי אתה אדוני? השיב לי: אני שלום מזרחי! ממש נבהלתי באותה שעה. שאל אותי בפנים שוחקות בזה הלשון: שמעתי שאתה מדפיס ספר אחד? השבתי לו: כן אדוני עטרת ראשי, מאשר חנן אלקים את עבדו לפי קוצר השגתי הנני מעלה על מזבח הדפוס קונטרס קטן קראתיו בשם 'כפי אהרן' לזכות את עצמי ולקטנים אשר כגילי. אמר לי: אמור לי מדוע אתה חותם אענ"ה? השבתי לו: כי שם רמז שמי הקטן ומשפחתי ושם מר אבי כמ"ש לעיל (א"ה: לעיל מן הסיפור הזה בהקדמתו כתב רבינו זיע"א את הטעם מדוע חותם אענ"ה: והוא משני פנים הנראים: האחד – כי שם רמזו שמו ושם משפחתו ושם אביו: א'הרן ב'ן ע'זריאל נר"ו ה'צעיר, השני: נ'אום ה'צעיר א'הרן ע'זריאל עיי"ש) אמר לי בפנים שוחקות: עוד יש טעם אחר לחתימה בשם אענ"ה: א'הרן ע'זריאל נ'יסי ה'שם ותיכף הלך מלפני. ואני נתעוררתי מתרדמתי וישבתי על המיטה ואשתוממתי על המראה הגדול הזה ולא ידעתי פירוש ניסי ה' מהו? עד שנתיישבתי מעט ונזכרתי כי לישנא דקרא הוא: "ויקרא לו ה' ניסי" גם נזכרתי פירוש רש"י ז"ל: "השם העושה לי נס". אז אמרתי אין ספק כי יום בשורה היום הזה ונוה"ר השם"ש התפלל עלי ובזכותו נתבטל הגזר דין הקשה שהיה עלי ומן השמים עשו לי נס ופדו משחת חיי... ותהילות לאל כן היה לי, כי בחמלת ה' עלי נתחזקתי, והנני היום בקו הבריאות, הוא ברחמיו יאריך ימינו בטוב ושנותינו בנעימים, ויזכנו לעשות רצונו כרצונו, ויהי רצון שיהיו תפילותינו ותורתנו ומעשינו הטובים רצויים לפניו יתברך, וזכות אדוננו הקדוש איש האלקים שר שלום יגן בעדנו תמיד כל הימים...". עכ"ל לעניננו.

בערוב ימיו לקה במחלת לב, וכשנתיים ימים סבל ממחלתו. הרופאים פקדו עליו לעבור ליפו להחליף אויר. וביום ט' סיון ה'תרל"ט נתבקש לישיבה של מעלה בהיותו בן שישים שנה ונטמן ביפו הוספד ע"י הראשל"צ הגאון רבי יעקב שאול אלישר זצ"ל ששימש אז כראב"ד.

חיבוריו:

א. **כפי אהרן שני חלקים**, שאלות ותשובות וחקירות בהלכה לאורך ולרוחב בעומק העיון ובסברא ישרה קולע אל המטרה לא יחטיא, נדפס ח"א בשנת ה'תרל"ד בחייו, וחלק שני ע"י נכדו רבינו אברהם עזריאל זצ"ל בשנת ה'תרמ"ו. [ובסופו נכלל ספר 'בני יוסף' שו"ת וחידושים להראב"ד רבי יוסף יאוושר קאריין זלה"ה].

ב. **אזן אהרן ו'ארעא סמיכתא'** – כללים, נדפס ע"י נכדו הנז' בירושלים ה'תרמ"ו.

ג. **מקוה מים** – דרושים, נדפס ע"י בנו רבי רפאל י. עזריאל בשנת ה'תרס"ב ב-ם.

ליקוטים זכרונות וחידושים – הוכללו בספר 'זמרת הארץ' לז' רבי אביגדור עזריאל.

אחד מרבני ירושלים מתארהו: "חורד לעומקה של הלכה, בקיאות מפליאה ומקיפה בים התלמוד ומפרשיו ובדברי הפוסקים הראשונים והאחרונים, סברא בהירה ומזהירה בלישניה קלילא כדרכם של תנאי ארץ ישראל, ובהרצאה מושכת ונעימה עד כדי כך שראוי לומר עליו: 'משנתו קב ונקי'... לכן זכה להוקרה רבה מאת כל הרבנים בדורו, שכולם הוקירו את חכמתו וגאונותו ולמדו את דבריו ותשובותיו בחיבה ובשקידה ובהתמדה וראו בו עמוד התורה וההוראה". עכ"ל.

הגאון ה'שדי חמד' רבינו חיים חזקיהו מדיני זצ"ל כותב לרבינו בהערצה גלויה: "יושב בשבת תחכמוני, עמוד הימני, רבים חקרי לב אשר אתו, אין חקר לתבונתו, שהלכה כמותו, באשר ה' אתו, מורנו הרב הגדול מעוז ומגדול חסין קדוש, כל רז לא אניס ליה בנסתר ובנגלה...". עכ"ל.

החכם באשי בירושלים שהיה הראשל"צ הגאון רבי אברהם אשכנזי זצ"ל שנודע לו על פטירת רבינו לא יכל להכיל את הידיעה המרה ולא יצא להלוויה, וכך הוא כותב:

"קול נהי נשמע מציון! וי לארעא דישראל דחסרא גברא רבא, הי חסיד, הי עניו, הרב המופלא, בנסתר ובנגלה, קדוש יאמר לו, הפלה ה' חסיד לו, ראש ראב"ד מקודש מוהר"ר אהרן עזריאל בעהמ"ס "כפי אהרן" (ושאר ספריו אשר עודם בכתובים) נתבקש בישיבה של מעלה ביום ט' לחודש סיון בעיר יפו ת"ו, שהוליכוהו בפקודת הרופאים לשינוי האויר, הן בעוון זה כמה שנים סבל יסורים קשים במחלת הלב, ומזה שנתיים ימים בעווה"ר כבר נתיאשו הרופאים, ועם כל זה בסובלו חולאים היה עובד עבודת הקודש לילה כיום יעי"ר להגות בתורת אמת, ובימים הנוראים ר"ה ויוה"כ וחג הסוכות הקד' דחק

עצמו ועמד ש"צ בקהילת קודש 'בית אל' יב"ץ, והתפלל בכוונה עפ"י סדור האר"י הקדוש זלה"ה, בקול ערב המשמח אלקים ואנשים, מאן רחמא חמא השראת שכינה על מצח אהרן, ירושלים תתן קולה, וי לאזילא, וי לחבילא, כי הייתי זוללה, אם אבוא לפרט בשבחיו אחת לאחת, חולשת מזגי לא תתנני, כללא דמילתא אין לנו תמורתו, והיום הזה תיכף בבוא השמועה הרעה מרוב אנחתי וגם חולשת טבעי, לא יכולתו לבא העיר להתעסק בהספדו, ובכיתי בביתי וצעקתי בקול מר! וכבר הרבנים גדולי ישראל נטפלו בהספדו כראוי לכבודו, ולא נחו ולא שקטו והוכרז בכל שוקי ירושלים ביטול מלאכה ונתאספו בק"ק גדול ידוע מזמן הרמב"ן ז"ל כל ישראל געו בבכיה בקינות והספד, וכבוד גדול עשו לו, ואח"כ קם ועמד מע' רב אחאי גאון בוצינא קדישא הרב המופלא ראש אב"ד מקודש כמוה"ר יעקב אלישר יצ"ו ודרש בקול מר במדרש ויראו כל העדה כי גוע אהרן וכו' הספד מר עד שכל הקהל נזלו עיניהם נהרי נחלי דמעה בכי גדול ויללה עד למאוד, מה אענה ומה אומר, ולבי חמרמר אבד חסיד מן הארץ וי להאי שופרא דבלי בארעא, והארץ רוע התרועעה... ויען לא יכולתי לבוא העירה להתעסק בהספדו מרוב חולשתי, אמרתי אבוא אעיר'ה לעורר הבכי והאנחה להודיע יגוני ואנחתי וצערי ברבים...". יעו"ש בדב"ק.

על מצבתו של רבינו נחרט:

ויהי בנסוע א'הרן עפ"י הדיבור ויצא מבת ציון וירד יפו, קל מן

שמיא נפק: יאסף אהרן!

ויהי בהישמע דבר המלך מלכו של עולם, קול נהי נשמע מציון

נשאו נהרות קולם ויבכו את אהרן.

ויהי קול הארץ ממררין אמריה, וי לארעא דישראל תזעק

בחבליה בזאת יבא אהרן.

ויהי איש אחד מן הרמתיים, כאב"ד מקודש שקדשוהו שמים

מראש סנהדראות, דומה למלאך ה' צבאות, הרב

המופלא המקובל האלקי כל רז לא אניס ליה

כמוה"ר אהרן עזריאל זלה"ה

בעה"מ 'כפי אהרן'

ביום ט' סיון התרל"ט

ת.נ.צ.ב.ה.

וכיון ששגבו דרכיו בחיבוריו, הן בנגלה בפלפולי אמריו, בחריזת ראשונים ואחרונים להודיע קושט אמרים, והן בנסתר נסתתמו מעיינים, לרדת עומקם של כוונות. לכך נתעוררנו ללקט מוסר, שכתב לבנו שאר בשר, והם דברים נפלאים בהנהגה, ובתורת ה' בלימודה והוגה, וכל מבקש ה' יצא, ומצוף אמריו ישתה וימצה, ויתחזק ביראת ה' טהורה, ומוסר ה' יחזיק בנהרה. וזכות הרב המחבר תגן על כל ישראל אלף המגן, ויהיה מליץ יושר על כל אחינו בית ישראל ובפרט על חברי השיעור בליל שישי יצ"ו חברי כולל 'מבקשי השם' ע"ש הרמח"ל בבית הכנסת "היכל המלך" בגבעת זאב יע"א, היכל מלכו של עולם ומשם יצא שם הקונטרס הזה: **"אגרת המלך מוסר אב"** לתרתי אנפין הנראים: חדא, מלכו של עולם שבדרכיו נלך ואת חוקותיו נשמור, ותרתי על המחבר שהיה מגדולי רבנן, ¹מאן מלכי? רבנן! זכותו תגן בעדנו ובעד כל המסייעים בעדנו ובני משפחותינו לאריכות ימים ושנים בטוב ובנעימים שנזכה לשבת על התורה ועל העבודה לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא בנמיכות קומה וענוה גדולה, וביראה שתקדם לחכמה, וכל משאלותינו יתגשמו ברוחניות וגשמיות לעבודת ה' יתברך, ומהרה ישמע קול שופרו של משיח וישראל ישכון בטח ובתורה נשית, יראו עינינו וישמח ליבנו במהרה בימינו אמן כן יהי רצון.

הן אמת כי נתקיים בנו בעווה"ר 'ותהי האמת נעדרת' וכל שלהי מסכת סוטה נתקיימו בנו בדרא בתראה, וברכים כשלו משמועות רעות על חסידי עליון שנגדעו כארז בלבנון, ובראשם מרן מלכא מאור עינינו נזר תפארתנו עמוד היראה וההוראה אשר אמרנו בצילו נחיה בגוים עד בא ינון ואליה, ראש וראשון לכל דבר שבקדושה, רועה הצאן באהבה רגישה, מוכתר בנימוסין אבן הראשה, רב רבנן מקים עולה של תורה בישראל תחילה ובתבל ומלואה, השאיר אחריו ברכה בכל מקצועות התורה, בקי בחדרי החכמה, מתהלך כחד מן קמאי בדור בתראי, אבי העגונות כמוהר"ר עובדיה יוסף זצוק"ל שנסע למנוחות ביום המר והנמהר ג' מרחשון התשע"ד, בהותירו אותנו יתומים ועניים בחכמה ומדע, וי לאזילא וי לחבילא, וי להאי שופרא דבלי בעפרא, ואילו באנו לכתוב מעט משבחו יכלה הזמן והמה לא יכלו, ויצאו לקראתו כמאה רבבות ללוותו בדרכו האחרונה, ומהרה נראה פניו המאירים ומזהירים כזוהר הרקיע בתחיית המתים, ועד אז שיהיה מליץ יושר על כנסת ישראל ועל השכינה הקדושה שתדיר היה מיצר בצערם של ישראל ומסר נפשו על חינוך ילדי ישראל בקדושה וטהרה ועל מסירת התורה ופתיחת מוסדות קודש ותלמודי תורה, כוללים ומקוואות טהרה, שיעורים לאלפים, השיב הטועים, וניחם המסכנים, הוא אבינו הוא רוענו שעזבנו לפתע המומים ומיוסרים, חסרים וריקים, אוי לנו שכך עלתה בימינו ולא זכינו להודו והדרו עוד. חבל על דאבדין ולא משתכחין. ומעתה, מי יורה דעה ומי יבין שמועה...

¹ עפ"י גטין סב ע"א.

יהיה הקונטרס הזה והלימוד בו קרבן עולה לנשמתו הטהורה של רבינו הגדול זלה"ה שיעלה עוד למקומות שאין לנו אחיזה "עין לא ראתה אלקים זולתך" ויהיה מליץ בעד כלל ישראל לתשובה שלימה כבחיו כך בפטירתו וגדולים מעשי חייא וגדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהן, ויעמוד בתפילה לפני הקב"ה לגאלנו גאולה שלימה בחדס ורחמים במהרה, אמן. ויצא לאור בפרשת ויצא, ובא סימן: "אגרת המלך מוסר אב" עולה בגימט' בדיוק "בא בימים ויי ברכך את אברהם" והוא גימטריא: "עבדיה יוסף בן גורג'יה ויעקב יום האזכרה" בדיוק! ומנין עמודי הקונט' ס"ה כמנין שם אדנו"ת ב"ה, שיעשה ה' דין בגויים בקרוב, ויגאל את ישראל גאולת עולם בחדס, אמן.

אחי המעיין!

שים לבך ללשונו הזהב של מחבר האגרת הזאת, שרבו מעלותיה כמו רבו: הן גאונות בתורה והשרשת לימודה בעצות נפלאות, והן לב אוהב לבנו מחמדו, וננסה באיזה'ו מקומ'ן לציין מעט מהמקורות שאליהם התכוון רבינו זיע"א, אפס קצוה נראה וכולו לא נראה ויה"ר שלא נקצץ בנטיעות ח"ו, ונזכה להבין קושט דבר אמת בשיחת תלמידי חכמים זאת של רבינו לבנו ויהיה הקשר אמיץ להיותנו קשורים ודבקים בהשי"ת, ומקומות שפסחנו עליהם ושלא ידענו וכל טעות אחרת חלילה יתלה המעיין בנו ולא ברבנו ששגבו מילותיו ממחשבותינו. ולא יחשדנו הקורא במה שאין בנו, ולא באנו להראות בקיאותנו חלילה, וכדי לבא עד חקר דעת המחבר נסתייענו בחיפוש מחיפוש של מחשב, כדי להראות עוצמת המליצה שהיתה לרבנו, ומצאנו כארבע מאות וחמישים מקורות! כל שנים שלשה מילים כאשר עיני הקורא תחזינה מישרים! ועדיין יתכן שלא יצאנו ידי חובת הבנת כל דבריו ומאין חוצבו מבעיו. ודי בהערה זו.

סוף דבר הקו'ל נשמע בית בר'ו ברה כחמה, הרוצה להיות בר ונקי ולהדריך בניו בדרך אמת של לימוד תורה בטהרתה כפי המסור בידנו מדורות קדמונים, ותהיה תורה שיש עימה מלך ה'א, בהדרכת מלכי רבנן בהנהגת הבית עם האשה ובדרך ארץ שקדמה לחכמה, ודרכים נפלאות לזכירת הלימוד שלמד כל היום, ואת מה צריך לרחק, ומה לקרב. ומה הדרכים המפסידים את הלימוד ועוד.

כללו של דבר: ימצא הקורא הישר עצות נפלאות בעבודת ה' כפי אשר השאיר ברכה המחבר ע"ה, וכיון שדבריו נכתבו במליצות שובות לב, ובמהירות כדבריו, דבר שמעיד שכל ישותו היתה בתורה, וכל מילה היתה מזכירה לו פסוק וחצי פסוק, או משנה וגמרא מדברי רז"ל, וכל המרגיל עצמו וביתו בכך בודאי ירגיש מתיקות תורתו הקדושה, ובריבוי הלימוד בטהרה יזכור כל הלכה מהיכן שורשה בגמרא ויזכה לאסוקי שמעתתא אליבא דהילכתא. לכך ראינו לנכון לציין מבטן מי יצאו הדברים הנפלאים, כדי שישית לבו המעיין היש, ויתלהב לבו להשי"ת.

כצאתי את הקודש אפרוש כפי לקב"ה שימשיך להנחותנו בדרך אמת, ויראה בעוני עמנו ישראל ואת צער שכינת עוזנו ותפארתנו, ויגאלנו גאולת עולם מתוך חסד ורחמים. וכיון שראינו כי הרבה מאחינו היקרים מבקשים הכוונה בדרך אמת של מוסר ויראת שמים, דרכי הלימוד האמיתי וההנהגה הנכונה בבית, מצאנו לנכון לערוך את האגרת הזאת המעולפת ספירים מנביעת לבו הטהור של מרן המחבר זיע"א, וככל שיחזרו עליה פעם בפעם כך יישירו דרכם לפני ה' ולא יבואו לידי מכשול. ובפרט החברים היקרים חברי השיעורים ומתפללי בית הכנסת 'היכל המלך' שעושים לילות כימים בתורה ויראה להרבות כבוד ה' בעולם, ימלא השי"ת משאלות לבם לטובה לעבודתו יתברך, וימשיכו להתמיד על התורה ועל העבודה הטהורה בתפילות מעומק הלב לאקמא שכינתא מעפרא ולעילוי שכינת עוזנו, ונשותם כמותם כי זכרון אחד עולה לכאן ולכאן. ונזכה כולנו לראות כל בנינו ובנותינו בכח ובפועל עבדי ה' יראים ושלמים בכל מידה טובה, עמלים בתורה הקדושה ללא לאות, בבריאות איתנה ונהורא מעליא.

הנה מקום איתי ליטול ברכה ראשונה במלכות לארזי הלבנון שמחזקים אותנו חזק ואמץ בדברי נגידים וקושט אמרים בהנהגה והשקפה לטובה, ועל הכל דברי תורה חביבה, ישאו ברכה מאת ה' ויאריכו ימים על ממלכתם בטוב ובנעימים כל הימים אמן כן יהי רצון.

וכיון שיוצאת האגרת הזאת לכבוד עט"ר מאור ישראל רבינו עובדיה יוסף זצוק"ל, נביא מדברי הגאון רבינו אהרן עזריאל זצ"ל בשו"ת 'כפי אהרן' פלפול קצר בנושא ברכת 'להכניסו בבריתו של אברהם אבינו' אימתי מברכה, ומדברי מורנו ורבינו זצוק"ל בנידון, על דברי הגאון המחבר, ולאחר מכן נעבור לאגרת המוסר בעזה"ת.

אגב נעיר, שהגאון המחבר לבד מחיבור שו"ת בהלכה, חיבר כאמור גם ספר כללים בהוראה, וכן מוסר והנהגה והיה כלול מכל טוב האר"ש. והורה לבנו כפי שנראה לקמן באגרת ללמוד את סדר הדורות של חכמי ישראל, ועשה מעשה בעצמו לחבר עליהם חיבור. וגם מו"ר ע"ה היה איש הלכה מובהק ומורה גם הוא יורה, ואך היה מלא יראה כרימון כמובא מעט מזעיר ב'ענף עץ אבות' ושאר דברי מוסר המתובלים בין השיטין בתוך פסקי הלכותיו. וכן כתב סדר התנאים והאמוראים והיא ל'ו נדפסה בשו"ת 'יחזה דעת' ח"ו בסופו, ולכן ראינו לחבר בין שני הגאונים הללו ויהיו שפתותיהם דובבות בקבר, ומחדוותא דשמעתתא ואורייתא יליצו יושר בעד כלל ישראל אמן כן יהי רצון.

ונפתח בדברי רבינו אהרן עזריאל זצ"ל בשו"ת 'כפי אהרן' ח"ב סימן ט וז"ל: "בענין ברכת 'להכניסו בבריתו' שאומר האב, ידועה המחלוקת שנפל בין רשב"ם ור"ת הובאה בדברי רבינו ה'בית יוסף' ז"ל ובשו"ע סי' רסד: דדעת רשב"ם שאבי הבן יברך תחילה קודם המילה 'להכניסו בבריתו' ואחר כך יברך המוהל 'על המילה' וכן הנהיג רשב"ם ז"ל. ורבינו תם ז"ל החזיר המנהג

שתחילה יברך המוהל ברכת המילה, ואחר כך בין מילה לפריעה יברך אבי הבן 'להכניסו'. ופולוגתייהו תליא בחילוף גרסאות בברייתא ע"ש ב'בית יוסף' הדברים בארוכה, ורוב הראשונים הסכימו עם רבינו תם ודלא כרשב"ם, וכן פסק מרן בשו"ע שם ס"א: "המל מברך על המילה ואבי הבן מברך בין חתיכת הערלה לפריעה להכניסו בבריתו" ע"כ. וכתב הרב 'שלחן גבוה' ז"ל שם: ברוב תפוצות ישראל נהגו כרבינו תם וכפסק השו"ע ז"ל זולתי בעיה"ק ירושלים ת"ו שנהגו כרשב"ם ז"ל, שבשעה שאבי הבן מוסר הילד ביד המוהל למולו מברך להכניסו, ואחר כך מברך המוהל על המילה. והדבר תימה שהוא היפך רבינו תם והרי"ף והרמב"ם והרא"ש ורוב הראשונים, דמעטים הם דקיימי בשיטת רשב"ם ומה גם שהוא היפך פסק מרן שקיבלנו הוראותיו והניחו בתימה ע"ש.

ובאמת המנהג הזה תמוה ולא ראינו לשום אחד מרבני ירושלים ת"ו שכתבו טעם למנהג זה. ונראה לומר סמך למנהג לפי שמנהגינו הוא שאבי הבן מקבל הילד מיד הסנדק ואומר איזה פסוקים ואחר כך מוסרו ליד המוהל וזה המנהג הוא דווקא בירושל"ו אבל במקומות אחרים הסנדק נותנו ליד המוהל. והשתא עפ"י מנהגינו יש סמך להקדמת ברכת להכניסו שאומר אבי הבן קודם ברכת המילה, להורות שעל ידי מסירה זו ליד המוהל, עושה אותו שליח שימול את בנו, כי עיקר מצות המילה עליה דאב רמיא. אלא שכשהאב אינו יודע, הוא עושה שליח למוהל שימול אותו בשליחותו וכמ"ש שם בס"ט. וע"י מסירה זו יוצא הבן מרשות האב ונכנס ברשותו של המוהל לענין מצוה זו. ומצינו כיוצא בזה שע"י המסירה נעתק מרשות לרשות גבי אשה במסירת האב ליד הבעל או ליד שלוחיו כמבואר ב'אבן העזר' סי' ז"ן ס"א, וב'בית שמואל' סק"א ע"ש. וכיון שחזקת שליח עושה שליחותו, אם כן שפיר דמי לברך ברכת 'להכניסו' בשעת מסירת הבן ליד השליח שהוציאו מרשותו והכניסו ברשות המוהל לקיים המצוה. ואפשר שבכגון דא לא נחלקו ר"ת ודעימיה על רשב"ם ז"ל, דהם לא דיברו אלא כשהמוהל מקבל הילד מיד הסנדק לא מיד האב, אבל אם מקבל מיד האב – שייך שפיר לברך בשעת מסירה, זה נראה לי ליישב מנהגינו.

ועפ"י האמור עשיתי מעשה בעצמי ביום טו"ב טבת התרל"ה שנולד לי בני יאושע שיחל"א ושלי"ת מלתי אותו בעצמי ושניתי המנהג וקדמתי וברכתי ברכת 'על המילה' תחילה ואחר המילה קודם הפריעה ברכתי 'להכניסו' כדעת רוב הפוסקים וכדעת מרן ז"ל. ואמרתי שאין אני עושה בזה היפך המנהג לפי שיש פנים לומר שהמנהג הנזכר לא נתקן אלא דוקא כשיש מסירה מרשות האב לרשות המוהל, ועתה שאני בעצמי המוהל ובזה אין מנהג קבוע – ודאי אית לן למינקט כדעת ר"ת ודעימיה דרבים נינהו נגד רשב"ם וכפסק מרן ז"ל שקיבלנו הוראותיו.

אבל בברכת 'על המילה' לא שניתי מהמנהג ואעפ"י שמרן ז"ל שם ס"ב פ' דאם אבי הבן בעצמו הוא המוהל מברך 'למול את הבן' מכל מקום כבר כתב הרב הגדול חיד"א ז"ל על הברכ"ם משם מוה"ר הלק"ט ז"ל דהמנהג לברך 'על

המילה' וכתב שכן הוא על דרך האמת וכן המנהג דלא להשנאה עכ"ד. ולכן בזה שאין מקום לנוס, ודאי נכון שלא לשנות מן המנהג אבל בהאיך שיש פתחון פה לומר דבהכי לא נהוג – לא אכפת לשנות מן המנהג שכן מצינו לרז"ל שאמרו: 'הרואה אומר מלאכה הוא דלית ליה' ודו"ק. וצוי"מ כ"ר.

אענ"ה י"ס"ט.

וכעת נראה מדברי גאון עוזנו בדרא בתראה רבינו עובדיה יוסף זצ"ל בנידון זה, ומיותר לציין שלא נעתיק את כל תשובתו אלא תורה אמת כתיב בה ונעתיק תחילת התשובה, אמצעיתה בדברי רבינו אהרן עזריאל, ואת סופה במסקנת הרב הלכה למעשה (כמו אמ"ת – תחילה, אמצע וסוף האותיות), וז"ל:

בשבת (קלז): תנו רבנן: המל אומר בא"י אמ"ה אקב"ו על המילה, אבי הבן אומר אשר קדשנו במצוותיו וציונו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו, והעומדים אומרים: "כשם שנכנס לברית, כן יכנס לתורה ולחופה ולמעשים טובים" (וכן הוא בירושלמי ברכות פ"ט ה"ג). וכתבו ה'תוספות' שם, רשב"ם גרס: אבי הבן אומר אקב"ו להכניסו וכו' ואחר כך המל אומר אקב"ו על המילה, וכן הנהיג לעשות שאבי הבן מברך תחילה קודם המילה אקב"ו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו, משום ש'להכניסו' להבא משמע, וכדאמרין בפסחים (ז). דכולי עלמא לבער להבא משמע, ועוד דקיימא לן 'כל המצוות מברך עליהן עובר לעשייתן', ורבינו תם החזיר המנהג לקדמותו, וגרס: המל אומר וכו' תחילה, ואח"כ אבי הבן אומר וכו' וההיא דפסחים (ז). הכי פירושו: דכולי עלמא לבער להבא משמע טפי משלעבר, ומיהו לשעבר נמי משמע. והא דקיי"ל: 'כל המצוות מברך עליהן עובר לעשייתן', היינו דווקא כשהמברך בעצמו עושה המצוה. ע"כ.

ובפסחים (ז). הוסיפו עוד ה'תוספות' בשם ר"ת, שאע"פ שלהכניסו להבא משמע, י"ל שברכה זו לא נתקנה על מצות המילה שנעשית עכשיו, אלא אבי הבן משבח ומודה להקב"ה שציונו על המילה כשתבא לידו, ותיקנוה כאן לגלות ולהודיע שמקיים מצות מילה לשם ה', ולא לשם מורנא ולא לשם הר גריזים. (עי' ע"ז כז.). ע"כ.....[א"ה: וכאן האריך הרב זיע"א כיד ה' הטובה עליו בכל דברי רבותינו הראשונים כמלאכים שנקרו בדרכו, ובאות ה כתב:] "ואנכי הרואה להגאון רבי אהרן עזריאל בשו"ת 'כפי אהרן' ח"ב (חיו"ד סי' ט), שהביא מחלוקת רשב"ם ורבינו תם, ודברי מרן ב'בית יוסף' ובשו"ע ותמיהת הרב 'שלחן גבוה' על מנהג ירושלים שנהגו כרשב"ם, היפך דעת ר"ת והרי"ף

¹ לגבי מה שהיה חותם רבינו אענ"ה, כתבנו לעיל. אך לגבי ס"ט נעיר במה שנפלה טעות בקרב שלומי אמוני ישראל, לומר השכונה לר"ת 'ספרדי' טהור' או 'סינא טינא' שפירושו עפר ואפר לרמז על ענוה וכיו"ב, ואין הדבר נכון, שהרי מצינו לחכמי אשכנז שחתמו ס"ט ונפל פיתא בבירא לגבי הטעם הראשון. וגם לגבי עפר ואפר מצינו לאבודרהם שכותב על אביו ס"ט ובודאי שלא אמר עליו עפר ואפר, כן שמעתי מהגאון הנאמן. וביאור ראשי תיבות אלו הוא: סיפיה טב, כלומר שמבקש מי שחותם שמו שיהיה לו סוף טוב, עפ"י הגמרא בברכות בביאור הפסוק 'לעת מצוא' – זו מיתה נאה.

והרמב"ם והרא"ש. וכתב: ובאמת המנהג הזה תמוה ולא ראינו לשום אחד מרבני ירושלים ת"ו שכתבו טעם למנהג זה. ונראה לומר סמך למנהג לפי שמנהגינו הוא שאבי הבן מקבל הילד מיד הסנדק ואומר איזה פסוקים ואחר כך מוסרו ליד המוהל וזה המנהג הוא דווקא בירושל"ו אבל במקומות אחרים הסנדק נותנו ליד המוהל. והשתא עפ"י מנהגינו יש סמך להקדמת ברכת להכניסו שאומר אבי הבן קודם ברכת המילה, להורות שעל ידי מסירה זו ליד המוהל, עושה אותו שליח שימול את בנו, כי עיקר מצות המילה עליה דאב רמיא. אלא שכשהאב אינו יודע, הוא עושה שליח למוהל שימול אותו בשליחותו וכמ"ש שם בס"ט. וע"י מסירה זו יוצא הבן מרשות האב ונכנס ברשותו של המוהל לענין מצוה זו. ומצינו כיוצא בזה שע"י המסירה נעתק מרשות לרשות גבי אשה במסירת האב ליד הבעל או ליד שלוחיו כמבואר ב'אבן העזר' סי' ז"ן ס"א, וב'בית שמואל' סק"א ע"ש. וכיון שחזקת שליח עושה שליחותו, אם כן שפיר דמי לברך ברכת 'להכניסו' בשעת מסירת הבן ליד השליח שהוציאו מרשותו והכניסו ברשות המוהל לקיים המצוה. ואפשר שבכגון דא לא נחלקו ר"ת ודעימיה על רשב"ם ז"ל, דהם לא דיברו אלא כשהמוהל מקבל הילד מיד הסנדק לא מיד האב, אבל אם מקבל מיד האב – שייך שפיר לברך בשעת מסירה, זה נראה לי ליישב מנהגינו.

ועפ"י האמור עשיתי מעשה בעצמי ביום טו"ב טבת התרל"ה שנולד לי בני יהושע ומלתי אותו בעצמי ושניתי המנהג וקדמתי וברכתי ברכת 'על המילה' תחילה ואחר המילה קודם הפריעה ברכתי ברכת 'להכניסו' כדעת רוב הפוסקים וכדעת מרן ז"ל. ואמרתי שאין אני עושה בזה היפך המנהג לפי שיש פנים לומר שהמנהג הנזכר לא נתקן אלא דוקא כשיש מסירה מרשות האב לרשות המוהל, ועתה שאני בעצמי המוהל ובוה אין מנהג קבוע – ודאי אית לן למינקט כדעת ר"ת ודעימיה דרבים נינהו נגד רשב"ם וכפסק מרן ז"ל שקיבלנו הוראותיו". עכת"ד.

ולכאורה יש להעיר שמדברי ר"ת (בתוס' פסחים ז. ושבת קלז:) מוכח להיפך, שהרי כתב: שאבי הבן מברך להכניסו אחר המילה, שאין צריך לברך עובר לעשייתו, אלא כשהעושה המצוה הוא המברך, אבל כשמברך אדם אחר לא. כלומר, ולכן כיון שאבי הבן מברך ברכת להכניסו, ולא המוהל עצמו, יש לברך 'להכניסו' אחר המילה. ומוכח שאם אבי הבן בעצמו מל, גם לרבינו תם צריך לברך 'להכניסו' קודם המילה. וכן כתב הרשב"א בתשובה (ח"א סי' שפב) וז"ל: "וברכת האב שהיא להכניסו בבריתו של אברהם אבינו, אם האב עצמו מוהל, מברך להכניסו קודם שימול, אבל אם אחר מוהל, אין האב מברך להכניסו אלא עד לאחר המילה, שמא ימלך המוהל ולא ימול וכו'". ע"ש. וכ"כ הרשב"א עוד בתשובה (ח"ד סי' רנ) וז"ל: "ואם האב מל את בנו מברך להכניסו קודם המילה, וכמו שכתבו בעל ה'עיטור' ורב שר שלום גאון, וכן עושים מעשה אצלנו" ע"ש. (וכתב שם, שסידור הברכות בברייתא [שבת קלז:] המוהל אומר וכו' אבי

הבן אומר וכו', היינו כשאין אבי הבן מל בעצמו, שכן דרך רוב הנימולים להיות נימולים על ידי אחרים) וכן מוכח מדברי בעל ה'עיטור' ו'שיבולי הלקט' הנ"ל. וכן מוכח עוד בתשובת הרשב"ץ (ח"ב סי' רי"ח) ע"ש. וכן פסק ה'טורי זהב' (יו"ד סי' רסה סק"א) שאב המל את בנו יברך 'על המילה' ו'להכניסו' קודם המילה, ואחר כך יחתוך, שאילו בין חיתוך לפריעה, הרי הוא טרוד לעשות הפריעה ואיך יפסיק בברכת 'להכניסו'? וגם יש צער רב לתינוק אם יפסיק בין החיתוך לפריעה, שמקום החיתוך יתמלא דם ובדוחק תמצא ידו לעשות הפריעה, ואם יברך 'להכניסו' אחר הפריעה הרי גם לר"ת וסיעתו כיון שהוא עושה המצוה, צריך לברך עובר לעשייתו, וכן נהגתי בעצמי למעשה בשעה שמלתי את בני, וזהו אליבא דכו"ע, ומצאתי שגם המהרי"ל פסק כן. ע"כ. וכ"כ הגאון מעשה רוקח (בפ"ג מהל' מילה ה"א) שאם האב בעצמו הוא המוהל נראה ודאי שיברך שתי הברכות קודם המילה, וכמ"ש הט"ז בסי' רסה. ונראה שדבריו אמת וצדק. ע"כ. גם ה'משמרות כהונה' בסוף ח"ג (בהשמטות לשבת קלז: דף שס ע"א מהספר) כתב, שאם האב בעצמו הוא המוהל, מברך להכניסו קודם ברכת המילה, וכדמוכח כן מדברי התוס' הנ"ל ע"ש. [ונראה שלפי מנהגינו עדיף טפי שיברך להכניסו תחילה ואח"כ על המילה, כדברי המשמרות כהונה, אבל הט"ז לפי מנהגם כסברת ר"ת, ס"ל לברך על המילה תחילה...]. ... [א"ה: ונעבור לסיום התשובה באות ח:] "מסקנא דדינא שהמנהג שלנו בירושלים לברך ברכת 'להכניסו' קודם ברכת המילה, כדעת הגאונים והרי"ף והרמב"ם ורש"י ורשב"ם וה'יראים', ואין חילוק בזה בין אם האב בעצמו הוא המוהל, לבין כשהמוהל הוא שליח של אבי הבן, אלא שיש להסמיך ברכת 'להכניסו' לברכת 'על המילה', ושלא ישיח אבי הבן בין ברכת 'להכניסו' לבין המילה והפריעה. ומכל מקום אם סח אינו חוזר לברך, דבדיעבד סמכין על התירוצ' שב'תוספות' (פסחים ז.), והרא"ש והר"ן שברכת 'להכניסו' היא 'ברכת השבח' ולא 'ברכת המצוה'. וכן מצאתי הלום להרב ר' דוד אבודרהם בתחילת הספר (שער ג' דף ז סוע"ג) שהנכון כדברי האומרים שברכת 'להכניסו' אינה כשאר ברכת המצוות, אלא ברכת שבח והודאה היא, שהאב מודה להשי"ת שזיכהו לבן ולהכניסו בבריתו של אברהם אבינו ע"ש. וכ"כ מרן ב'כסף משנה'. ושוב אחר זמן רב מצאתי להמהר"ש ויטאל בשו"ת 'באר מים חיים' (ס"ס לט) שהעיד גם כן שבהרבה קהילות נוהגים כדעת רשב"ם שאבי הבן מברך 'להכניסו' קודם המילה, וכן המנהג בדמשק ובמצרים ועוד קהילות. אך יש נוהגים כרבינו תם שאבי הבן מברך להכניסו אחר המילה, ונהרא נהרא ופשטיה. ודעבד כמר עבד וכו'. ומכל מקום הנוהגים לברך קודם המילה טוב שלא ישיח בינתיים שלא לצורך המילה, משום דהוי הפסק. והויא ברכת 'להכניסו' ברכה לבטלה כל שמפסיק בדיבור בין 'להכניסו' ובין המילה עצמה. ובהערת המו"ל שם ציין שכ"כ מהר"ש ויטאל בכתב יד, והובא ב'פתח הדביר' (בקונטרס אחרון לחלק א' סי' קמ סק"ב) שצריך שלא ישיח אבי הבן בין ברכת 'להכניסו' לברכת 'על המילה', ואם סח בינתיים נ"ל שחוזר ומברך וכו' ע"ש. אולם, לפי מש"כ נראה שאינו חוזר ומברך, דבדיעבד מיהא

סמכין על הפוסקים הנ"ל שברכת 'להכניסו' היא 'ברכת השבח', ולא 'ברכת המצוה', וממילא אין השיחה נחשבת הפסק. וספק ברכות להקל. והנלע"ד כתבתי. והשי"ת יאיר עינינו בתורתו אמן". עכת"ד.

וכעת נעבור לאגרת המוסר שכתב רבינו אהרן עזריאל ללא המקורות והציונים, ואח"כ עם ההגהות בעז"ה. וזו תוכנה:

מוסר אב

אל הנה'ר הזה חמיד ליבאי הבן יקיר לי אורי וישעי חכם לבב יתר חובב ואמיץ לבו בגיבורים הח' השלם משה המכונה בכור עזריאל יהי שמו לעולם כיר"א

בעזה"י כח לחודש שבט שנת כת"ר שם טוב עולה. קורפו יע"א.

"שמעו בנים מוסר אב והקשיבו לדעת בינה" (משלי ד, א)

חכם בני ושמח לבי ידידי ואור עיני הבן יקיר לי רחם רחמתיים משה שפיר נופך ספיר בכור קרייה רחמנא השומר אמת ישמרך מכל רע אכיר"ר.

בתר דכפילנא ש"ר ואומר עם ק'ני אליך עיני ברי ובר בטני אשא עיני למלפני ולמעבדני אלקים יחנך בני וירומימך לרשת ירושלים מקודשת וקמת ועלית במעלות דרבנן בקומתן ובצביונן והיית אך עסוק בתורת ה' כל היום, יהי רצון דתתקיים תלמודך בידך ויהי שמך כשם הגדולים רבנן תקיפי ארעא דמחדדן שמעתייהו ונהיר תלמודייהו. ואל שדי יתן לך אורכא בשנים לעבוד עבודת הקודש ומצא חן ושכל טוב בעיני אלקים ואדם. והיו עיני ולבי רואות וחלות ואשמחה כי רב חילי שמחת גילי אמן כן יאמר ה' מעוזי ומפלטי לי כן יהי רצון.

איזי וחביבי היום הזה יום בשורה מקבלה ואילך ב' ג' כתובים הבאים כאחד אשר כוננו ידיך מעשה אצבעותיך והקרוב אלי בא זמן בעשור לחדשינו אורו עיני כל מעיני מידיעת שו"ט ושלום צאן כל הטף יצ"ו עלץ לבי ויגל כי היה לי יותר מחודש ימים שלא היה לי שום ידיעה מכם, עתה הפעם חדאי נפשאי. יהי רצון כן תהיו תמיד בריאים וטובים חיים כולכם כן יהי רצון אמן. ראיתי דבריך הטובים ונכוחים על כל הדברים אשר הודעתני כן תעשה בכל מעבר להודיעני מכל העובר תוככי ירושלים ובפרט בקרב ביתי כי אותה אנכי מבקש.

חכם בני דע לך כי מזה ימים נכספה וגם כלתה נפשי לכתוב לך דרך ארוכה דברים היוצאים מן הלב להשכילך ולאורך אורחות חיים ומעגלי יושר למען ייטב לך כי כאשר הזמן בגד הכני פצעני במכה של פרידה כי ירבה ממך הדרך וברוך ה' עד מתי קץ לחזות בנועם אור פניכם. ולמאי דבני ביני ירא אנוכי פן יתקרה חומך מעסק התורה אשר היא באמת חיינו ואורך ימינו, לזאת נס'בר לבי בקרבי לבא במגילת ספר כתוב ואשים דברי בפין הן הן הדברים דנפקי

מתוואני מורשי לבבי בספר ויוחקו ראה קראתי בשם 'מוסר אב' הסכת ושמע וליבך שית לדעתי.

מה ברי מאוד גדלה שמחתי מאשר הודעתני במכתבים שעברו איך תהילות לאל יתברך אתה עוסק בתורה יומם ולילה ותורתך קבע, עלץ לבי ויגל גילה אחר גילה אם כנים הדברים אשריך מה טוב חלקך ומה נעים גורלך. האף אמנם כי במכתבים אלו האחרונים לא אמרת דבר מזה, שמא שכחת או שמא לא למדת. מכל מקום נעמיד דבר על חזקתו הא ודאי שכה תעשה וילמד סתום מן המפורש. ידעתי בני ידעתי כי תהילות לאל יתברך חננך ה' חלק בבינה ויראת שדי על פניך יחלוף מצורף עם קצת ממידת ההרחקה מהבני אדם ויראת שאינם מהוגנים אוהבי הבטילה דמפקי לשתא בשה"י פה"י. וזה כל פרי אשר יקוה ממנו טוב לפני האלקים וישר באדם. ואמנם ידידי הסכת ושמע מוסר אביך זה ילדך כאשר ייסר איש את בנו יעיר און שנים שלשה גרגירים מוסר השכל תן לחכם ויחכם עוד שמע בני וקח אמרי יושר קשרם על לוח לבך אל יליזו מעיניך כי בהם תמצא מנוח לכף רגלך ושלמות יונעם לנפשך.

א. עשה תורתך קבע בעיון התלמוד ופירושי הראשונים זיע"א, בחון בהם והעמק בדבריהם ולא במרוצה כי כל דבריהם בדקדוק גדול, מעטי הכמות ורבי האיכות וכמה פנים לפנים הנראים. זכור תזכור כשלמדת לפני, הראיתך בעיניך כמה מהעומק בדבריהם ז"ל ובכל פעם שחזרנו על דבריהם השגת מה שלא הבנת בפעם הראשונה וכן בשניה וכן בשלישית. כל היד המרבה לבחון ולבדוק בדבריהם ימצא טוב טעם ודעת וחיך יטעם צוף דבש אמרי נועם ותכלית הענין כי האל לא ימנה דפים רק שעות דרבנן.

ב. חזור על לימודך אחר גמר כל השקלא וטריא ופלפולא דחד ב' קב"ה קח בידך ראשי פרקים תמצית מה שלמדת בדרך קצרה העולה מן המקובץ וזה דבר גדול לכדי שיתקיים לאדם תלמודו בידו. מלבד הכלל הגדול אשר השרישונו רז"ל זיע"א: שינא פתח פומך וקרי פתח פומך ותני כי היכי דתתקיים תלמודך בידך ותוריק חיי, דכתיב: "כי חיים הם למוצאיהם" למוציאם בפה. התבונן אומרים: 'דתוריק חיי' כי בודאי הא בהא תליא שכל השוכח דבר אחד וגו' והנה מאמר זה צוות ככרוכיא מאן בעי חיי.

ג. שמע בקולי איעצך, גם בלילה בשכבך על מיטתך אל תפנה לבך לדברי בטילה אשר הם הבל וריק המטמטמים את הלב. הלא טוב לך כי תעסוק בכל מה שלמדת ביום ההוא בהרהור הלב דרך קצרה כללית, ונמצאת ישן מתוך דברי תורה. ובשכבך תשמור עליך ונשמרת מכל דבר רע. וכאמרם ז"ל על הפסוק: "ושבע ילין בל יפקד רע". והיא סגולה אמתני ותקיפא לזכירת הלימוד, קיבלתיה מפי רבותי יצ"ו, בחנתיה ובדקתיה וניסיתיה והיא אמתית בלי שום ספק.

ד. כעת יהיה רוב לימודך בעיון הש"ס ופלפול וחידוד אמיתי בתוספות ומהרש"א ובחיבורי רבני האחרונים שדרכם דרך ישרה כעין ספרי 'משנה למלך' ו'שער המלך' ו'שמחת יום טוב' ו'מחנה אפרים' עד שתשתרש יפה יפה בעיון הש"ס והבנת דברי הראשונים. ואמנם, שמענה ואתה דע לך כי אין זה תכלית הלימוד האמיתי, רק הוא מסלול ודרך אליו, כי הלימוד האמיתי המצטרך אלינו הוא למען דעת אמיתות דיני תורתנו הקדושה והתמימה כפי אשר באה הקבלה בהם המבוארת בתלמוד, אם בקבלת איש מפי איש עד משה רבינו ע"ה 'הלכה למשה מסיני' אם הנלמדות ב"ג מידות שהתורה נדרשת בהם אשר ידעת כי להם יקראו רז"ל 'דבר תורה'. ולפי שהדבר בלתי אפשר להשיג למדרגה זו לברר הדין מתוך התלמוד אם לא שידע האדם להבין היטב מהלך הסוגיא ופירוש הפירושים שנאמרו בה בשיטות הראשונים זיע"א. דין גרמא הדריכונו רבותינו להתעסק כמה שנים בעיון ופלפול וחידוד כדי לבא אחרי כן אל התכלית המבוקש להוציא הדין לאורה מתוך דברי הראשונים והאחרונים זיע"א. וכדי להגיע לתכלית הזו, צריך כמה וכמה הקדמות, דרך משל: צריך לידע סדר התנאים והאמוראים, מי קדם בזמן למי? ומי הוא הרב ומי הוא התלמיד, או 'תלמיד חבר'? כי ידעת אומנם ז"ל: 'אין הלכה כתלמיד במקום הרב' עד אביי ורבא, ומאביי ורבא ואילך הלכה כבתראי דהווי דייקי טפי, וכן על זה הדרך איזה כללים הנצרכים כגון: רב פלוני ורב פלוני הלכה כר"פ, וכל מקום ששנה רשב"ג במשנתנו או משנת ר"א וגו' ואם הם תמיד מוסכמים או פעמים יצאו מן הכלל וכהנה רבות אספרם מחול ירבון. וכבר אמרתי לך כמה וכמה פעמים שתתעסק מעט בספרי בעלי הכללים ראשונים ואחרונים ויאורו עיניך. וזה הלימוד הוא שייך בזה הזמן, כי בתוך לימוד הפלפול בסוגית הש"ס גם על זה יפקח האדם עינו לדעת מבטן מי יצאו הדברים, אם מפי הרב או מפי התלמיד? ואיך פסקו הפוסקים אותה ההלכה? ובנקל יהפוך ידו לעיין בהרא"ש כי הוא קרוב אליו ומזכיר הדין בקיצור, ומבאר הטעם למה בחרו בדברי רב פלוני? אם להיותו אחרון או להיותו רב? או להיות איזה סוגיא אחרת מוכיח כדבריו? , כי דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר, והדומה. ואם באתי להאריך בזה היה צריך לעשות לך חיבור שלם, לכן אקצר ו'תן לחכם ויחכם עוד'.

ה. בחזון עצמך בלימוד ותראה אם ידעת או לא, הלא זה הדבר אמור מפי הרב 'טעם המלך' כי יש דרך שיוכל האדם לנסות עצמו אם יודע בטיב הלימוד או לא, וזה הוא: כשילמוד הש"ס יתן דעתו להקשות עצמו בקושיית ה'תוספות' אם אינה מבקיא אות, ואחר שיראה שכבר נרגשו ממנה בעלי ה'תוספות' יתן דעתו אם יכוין לחידוש ה'תוספות' ואחר כך יראה אם יוכל לפרש בדבריהם פירוש מהרש"א או רש"ל או להקשות על דבריהם קושייתם. וכשיגיע

למידה זו, אזי מובטח לו שאם יקשה איזה דבר או יתרץ – אפשר שיהיה אמיתי.

ו. חִיבַת עֵין יְמִינִי, מאוד התרחק מהאהבה לניצוח כי זו מידה מגונה שנואה לפני המקום, גם מבני אדם הנכבדים וזה אפילו במילי דעלמא, כל שכן וקל וחומר הדברים בעסק התורה הקדושה, והלומד לקנטר או להתייחר עונשו גדול רחמנא ליצלן, מלבד שהוא מאבד טובה הרבה שאינו מקבל שכר, ומי פתי וחסר לב אשר יעבוד אל המלך בכל כוחו ובעת קיבול השכר יבעוט, ונמצא איבד זמנו לריק? רח"ל מהאי דעתא. וכבר הזהרתיך על דבר זה כמה פעמים, בטחתי יכנסו דברי באזניך. הוי מקבל האמת ממי שאמרו, ואם הוא קטן ממך אל תחשוב כי בזה תקל בעיניו, אלא אדרבא תיקר נפשך בעיניו, כי זהו שבחו של אדם. ואין צריך לומר אם הוא גדול ממך, כי בודאי רוב השנים יודיעו חכמה ודעת, ובזה תהיה חביב אהוב ונחמד מעלה ומטה.

ז. התקן עצמך ללמוד תורה, פירוש: שתשתדל בלימודך לחדש איזה דבר, יהיה תירוץ או קושיא בכל מה שתלמוד. וזהו הנרצה באמרם: 'התקן עצמך' כי מי שלא ניסה באלה, ילמוד כחותה על הגחלים מבלי שימת לב אל עומק הדברים ותכליתם, ולעולם לא ישיג השלימות האמיתי האמור לעיל באות הד' לעשות איזה פסק או דרוש הנצרך אליו, ולברר איזה דין בירור גמור, אלא עד שידע לכתוב חידושים מדעתו וזה יגיעהו מיום אל יום ממדרגה למדרגה וממעלה למעלה זכר לדבר: 'וקנה לך חבר'. וכל החכמים שאתה רואה בעיניך שחיברו חיבורים גדולים עד שנתמלא הבית כותלי בית המדרש מהם, ותמיד מימיהם אנו שותים לא הגיעו למעלה זאת אלא ע"י הלימוד עם הכתיבה.

ח. קבע עתים ללמוד דיני 'אורח חיים' ו'יורה דעה' לפעמים עם 'טור' ו'בית יוסף' ואין צריך לומר הלכות חג בחג שהיא מתקנת משה רבינו ע"ה, ומה טוב אם תרגיל עצמך בלימוד ספרי הרבנים המאספים כגון: ה'כנסת הגדולה' והדומים אליו, כי הם באמת לנו לעינים לפסוק הדין על פיהם, וכעת אין לך עסק בקבע ב'אבן העזר' ו'חושן משפט' לפי מיעוט השנים. וכשתהיה בן עשרים שנה גם עד זקנה ושיבה בע"ה, אזי תקבע לימודך גם ב'אבן העזר' ו'חושן משפט' להגיע אל השלימות האמיתי הנז"ל – 'אז תבין יראת ה' ודעת קדושים תמצא'.

ט. לפרקים קבע עתים ללמוד הגדות רז"ל המקובצות ב'עין יעקב' ולא תלמוד באותו הקצר קטן הכמות אשר אין בו שום פירוש, אך תלמוד באותם הגדולים המאירים את העינים בפירושיהם. ובכלל קבע עתים ללמוד מעט דרש המתוקים מדבש ונופת צופים המושכים לבו של אדם כאילו מטייל ממש בפרדס, והמניעה מזה הנה הוא חסרון גדול אל אשר בשם 'חכם' יכונה.

י. תן חלק גם לתנ"ך עם פרש"י ז"ל, כי הוא עיקר הכל, תל שהכל פונה אליו ובזה עם לימוד ההגדות תתלמד מלאכת המליצה לדבר צחות באר'ש נכוחות. ומאוד צר לי בראותי מכתבך שאתה מדבר בלעגי שפה ולשון מעורבב ולפעמים מצורף עם רוע הכתיבה וזה חסרון נגלה בחיק האיש השלם. אבל ההתמדה בלימוד התנ"ך והגדות רז"ל בטיב ההתבוננות וההבטה יגיעוך אל זה השלימות.

יא. פקח עיניך להישייר הכתיבה ולנאותה, הלא ידעת כמה נצטערתי עליך על דבר זה, כי באמת הוא שלימות גדול אל האדם עם צירוף המליצה הנז"ל יתקרב האדם אל הרחוקים ע"י איגרת, כי ליופי הכתב והלשון יאהבוהו וישבחוהו. ולמה זה בני ע"י העצלות תהיה חסר טובה גדולה אשר אין ערוך אליה?! והנה אם באתי לבאר לך כל הטעויות שיש בכל מכתבך, יכלה הזמן. רק בחרתי להחזיר לידך מכתב קטן מהם שהיא באמת קלה שבקלה מהטעויות שבה, אוכיחך ואערכה לעיניך כמה מהטעויות יש בה, ועשיתי בה סימניות במעט הערות. ואתה ידידי תדין ק"ו בעצמך אם כן בקטנה קל וחומר בגדולה, אם כן בקלה קל וחומר בכבדה אשר עצמו מספר. אל בני אל, לא טוב הדבר אשר אתה עושה, דע באמת כי כל מין מהשלימות אשר יוכל האדם להשיגו ואפילו ע"י טורח אם יתרושל ממנו הוא מאבד הון עתק וסופו מתחרט ואין בידו לתקן.

יב. חמיד ליבאי, עורה למה תישן! לא תאבד זה הזמן הנחמד אשר אתה ברוך השם שקט ושאנן מפתי תאכל ומכוסית תשתה מאשר חנן אלקי"ם עבדו, ושכלך ב"ה שקט הוא אל שמריו ואין לך לחשוב שום מחשבה הפוסלת ומטרדת השכל האנושי כמונו היום אשר דעתנו כל עמנו בטרדות הזמן להביא טרף לביתנו ולכלכל את טפינו, אל תשליכהו בדברי בטילה. 'אל תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תיפנה'. תדע נאמנה שכל השלימות אשר חנן אלדי"ם את עבדו לא סגלתיו אלא **עד היותי בן ח"י שנה** שהיה דעתי זך וצלול מבלי שום מחשבה מטרדת היא מחשבת הפרנסה. גם אתה כה תעשה בטרם יבואו ימי הטרדה והרוגז, ודי בהערה זאת לנבון שכמותך, בה' מחסי יועילוך כל דברי אלה. ואתה הידיד אל תאמר בלבבך אבי מכביד את עולו עלי, ומתי אעשה כל הלימודים האלה ואנה אפנה אם לפלפול או לדינים, למקרא או להגדה, לכתיבה או למליצה. מתי אטייל? מתי אתעדן? מתי אישן ושכבתי וערבה שנותי? לא כן בני, הכל הולך אל מקום אחד, ותכלית אחד לכולם יהיה יקר הזמן בעיניך שלא יאבד אפילו רגע לבטלה, ובזה יש זמן ועת לכל חפץ. ורבים נלכדו ברשת הבטילה, ונפלו בפח חברת אוהבי הטיולים והתענוגים ונשארו ערומים מכל טוב ומשוללים מכל שלימות. שמע בני אמרי נועם, 'אל תלך בדרך אתם מנע רגלך מנתיבתם'. ידעתי בני

ידעתי כאשר יעזורך האל להגיע אל תכלית השלימות בודאי הגמור תברכני נפשך.

הן אלה קצות דרכי המלמדים להועיל בדרכי הלימוד וכללתי בה גם הכתיבה יען גם היא נצרכת אל הלימוד והיא ביד החכם כגרזן ביד החוצב בו. ואמנם עוד לאלוה' מילין אאלפך בינה למען תשכיל ביראת ה' כל היום גם בדרך ארץ אשר קדמה לתורה, וקצת הערות בהנהגת הבית למען תשכיל בכל אשר תלך. ואלו הן:

יג. דע את אלקי אביך ועבדהו, עבוד מאהבה עבוד מיראה שאם באת לשנוא – אין אוהב שונא, ואם באת לבעוט – אין ירא בועט. וזה כלל גדול ומקור מים חיים אשר משם ישקו כל ההדרי'ם והמהדרי'ם מן המהדרי'ם יהיו נגד עיניהם תמיד מאמר זה בכל פנותם שבתם וקימתם ובו ישיגו אורחות חיים.

יד. כחי וראשית אוני, זכור תזכור דברי מור"ם ז"ל בהגהתו הראשונה המלאה לה אמיר' אמרות טהורות שהינן זהירות וכה אמר האיש אדוני האר'ש: 'יתגבר כארי לעמוד בבקר לעבודת בוראו שיהא הוא מעורר השחר' ולזה צריך זהירות וזריזות גדול, כי יצר לב האדם רע, יאמר: עוד היום גדול מה זה מהרת לקום באשמורת? ובחמה מפני החמה, ובגשמים מפני הגשמים, תואנות הוא מבקש, מחשבות און ומרמה ועצלה תפיל תרדמה, ישן ויחלום שנית ולמאי דביני חלף עבר זמן תפילה וקריאת שמע. לכן צריך זריזות גדול מעט זמן עד שיעשה טבע, ואז גמירי: 'טבא לא עביד בישא'.

טו. דע לפני מי אתה עומד בכל תפילותיך כי היא עבודה שבלב כאומרם ז"ל: "איזוהי עבודה שבלב? זו תפילה". צריך לאומרה בכוונת הלב, כי כמו שהאדם יעבוד בעיניו ובידיו וברגליו, למשל: מי שמלאכתו צופה, היתכן יעצים עיניו או יסתכל במקום אחר? וכן החייט במחטו, היאמן כי יסופר יחבוק ידיו? או מי ששולח ברגליו לרץ מיוחד, יתכן שישב? אם כה יעשה אין ספק כי נכריה עבודתו, ונמצא מתחייב ח"ו ראשו למלך... כן התפילה, מה בצע כי יבטח האדם בשפתיו ולבו לא נכון? והיא נקראת 'עבודה שבלב' ולא עבודה בפה. לכן טהר לבך ומחשבותיך וטוב לך.

טז. מאוד הזהר שתהיה תפילתך בצבור בבית הכנסת, וכמה סגולות יש בה: א- שהוא מקום מיוחד לתפילה ואין מי שיבלבל אותו, מה שאין כן בבית. שנית, כי קדושת המקום גורם התעוררות וכונת הלב. ג – כי תפילת הציבור אינה נמאסת דכתיב: 'הן אל כביר לא ימאס'. ד – והיא גדולה שבגדולות, הסתכל אומרם ז"ל: "אין תפילתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת", הנה אמרו בלשון שלילה, וזה הלשון באמת מכאיב את הלב, וכבר הזהרתך על זה כמה וכמה פעמים חזק ויאמץ לבך.

יז. זכור אל תשכח מללמוד כל ספר תהלים בכל שבוע ואם לא היה לך פנאי ללומדם ביום שבת קודש תלמוד אותם בחול בימים מוחלקים כי הם

מסוגלים מאוד לשמירה ולהצלה ולמציאות חן בעיני אלדי'ם ואדם ומעוררים את לב האדם לתורה ולתעודה להכיר גדולת הבורא כביכול ושפלות מצב האדם וממנו תוצאות חיים.

יח. הרחק מאוד כמטחוי קשת מהגאווה וגסות הרוח כי היא מידה רעה שורש פורה ראש ולענה ומסתעפים ממנה אשכולות מרורות היא היתה אם אל הכעס הארור הנאמר עליו: 'כל הכועס כאילו עובד עבודה זרה', טורף נפשו באפו ח"ו. והיא פינת ויסוד רעוע להתקוטט עם כל אדם ולחרחר ריב ומדון וגורם רעה לעשות חבילות של עבירות מהחמורות כגון: 'לא תשנא את אחיך', 'לא תקום ולא תטור' ולשון הרע, ורכילות ודומיהם הן רבים עתה עצמו מספר רח"ל. והח"י יתן אל לבו מה אנו ומה חיינו ובמה יתגאה תחת היותו בא מטפה סרוחה עפר ואפר בחייו קל וחומר במיתתו. הלא יבוש ויכלם על אשר חטא על הנפש והרבה להכעיס את בוראו, ומזה חרדה ילבש ויכיר וידע רוע מצבו ושפלות מדרגתו ויהיה עניו באמת. ואשרי אנוש שלא ישכח כל הדברים האלה והיו לטוטפות בין עיניו.

יט. נקוט האי כללא בידך והוא סמא דכולא להראותך הדרך הטובה והישרה ועל ידה תהיה שלם בכל מידות טובות שמנו חכמים והיא זאת: הוי מתאבק בעפר רגלי חכמים, והוי שותה בצמא את דבריהם, דקדקו לומר: 'בצמא' שיהא דבריהם אהובים ונחמדים אליך כמו הצמא אשר יתאו וישתוקק אל המים תמיד ולא ישבע מהם. ותשמש אותם כמ"ש ז"ל: 'גדולה שמושה' ואזי מהם תלמד לעשות הישר בעיני אלדי'ם ואדם, אין צריך לומר בשעה שהם לומדים בתורה שבודאי תלמוד מהם עיון וסברא ישרה. אלא גם בשעת שיחה רגילה מהם תלמד כמה מילי מעליהם, כי שיחתן של ת"ח צריכה תלמוד. ובזה נשתבחו גדולי חכמי ישראל באומנם: 'כל ימי גדלתי בין החכמים' אודה ה' מאוד בפי אשר חנן אלדי'ם את עבדו אהובים נאמנים והמה בעלי בריתי ואהבתינו תהילות לאל, היא אהבה שאינה תלויה בדבר רק אהבת התורה, יהי רצון המות אל יפריד בינינו כן יהי רצון הלא המה מעלת הרב כמהר"א אשכנזי יצ"ו ומעלת הרב כמהר"מ פארדו יצ"ו ה' יזכנו לחזות בנועם פניהם ולהתבשם בתורתם ולהתעלס באהבים. בני ידידי, זיל לגבייהו דלברכוך, הידבק בעפר רגליהם בטחתי שלא ידחו אותך בעבור אהבתי, ומהם תראה וכן תעשה ותזכה לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו.

ועתה בני אשכילך ואורך איזה סעיפים בהנהגת דרך ארץ והנהגת הבית, כי גם בהם יש מהצורך אל תכלית השלימות:

כ. יהיו דבריך בנחת עם הבריות, ובזה יאהבוך ויכבדוך וזהו אמרם ז"ל: 'הוי קובל וקיים'.

כא. טוב להיות קובץ על יד מעט ממון מהנכנס לידך שלא תרגיל עצמך בהוצאות כי ההרגל נעשה טבע גם כי יזקין לא יסור ממנו, ויצטרך ח"ו

לבריות. ואיני אומר חלילה להתרחק עד קצה האחרון כי גם היא מידה רעה וכילי כיליו רעים, רק להתנהג בקו המיצוע ותמיד האמצעי שלם מכלכל דבריו במשפט לעולם לא ימוט.

כב. אהוב את אשתך כגופך, ותכבדה יותר מגופך. ואמרו רז"ל: 'לעולם יזהר אדם מאונאת אשתו' ואם אמרו כן בסתם אשה כאומרים 'לעולם', הדברים ק"ו באשתך מנשים באהל תבורך שהיא תהילות לאל נאה במעשיה ותמימה בדרכיה בן פורת יוסף כמעט אין ערוך אליה והאלדיים אינה לידך אשה משכלת אין ספק שצריך לאהוב אותה אהבה עזה. וה' יפקוד אתכם בבנים כשרים ראויים והגונים כולו זרע אמת כן יהי רצון.

כג. אור עיני. מאד מאד הזהר בכבוד אמך הלא ידעת כמה ציערת אותי לימים שעברו על הדבר אזהרות הזהרתיך בצו לצו ונתת לי דיבור שכה תעשה הזהר והשמר שיהא הין שלך צדק. דע והבן כי אעפ"י שהיא אינה אמך בפטר רחם, מכל מקום היא עשתה עמך יותר מאם, באהבתה אותך אהבה עצמית יותר מבניה, וחלילה לך מלהיות כפוי טובה זכור מאמרם ז"ל: 'כל הכופר בטובתו של חברו כאילו כופר בטובתו של מקום'. וזה מלבד החיוב המוטל עליך מפאת כבוד אב ואם. על כן אנכי מצוך הזהר והשמר מלהכעיסה, חלילה וכל מה שאתה מוסיף בכבודה מעלה אני עליך כאילו עשיתני, זהו כבודי זהו מוראי זהו רצון אבינו שבשמים, ואתה ידעת שתהילות לאל היא ברת לבב, אבל לפעמים יש לה איזה כעס צריך לסבול אותו הרגע שלא להשיב לה תשובות בניצוחים וויכוחים, ואחר כך היא מאליה ומעצמה תתחרט ואינה נוקמת ונוטרת שנאה בלב, חבי כמעט רגע עד יעבור זעם. ובעיניך ראית איך אני בעצמי הייתי מתנהג עמה בשעת כעסה הייתי שותק ואהי כמחריש ובזמן מועט היתה חוזרת בה גם אתה כה תעשה. ועל הכל צריך לדבר על לבה בדברי נחת ופיוס והיא תעשה כל חפציתם רק שיהיה בנחת ובאהבה ולא בדרך קנטור וכעס. וכשתעשה רצוני בדבר הזה יהיה לי נחת רוח גדול עד לאין שיעור. גם אם ח"ו לפעמים יהיה בינה ובין אשתך תבורך מנשים, איזה פקפוק חלילה, צריך שתדע להנהיג הנהגה גדולה לרצות לשני הצדדין בפה רך ומתק שפתים, כמלח הספן הזה, המנהיג את הספינה בסערת הים לאט לאט עד יעברו המים הזידונים ואח"ך ילך על מנוחות, ואין צריך לומר בענין הוצאת הבית שתשמע לקולה ותעשה כל רצונה, הלא תדע שדעתן של נשים קלות וצריך להנהיגם לפי דעתן, כמו מי שמנהיג הבן הקטן. דייך שמצילות אותנו מן החטא ומגדלות את בנינו לתורה.

חיבת עין ימין. אל ירע לבבך על הדברים האלה, ושמא תאמר: אבי השביעני בציוויים ואזהרות לענות אותי תחת ידה כאשר היה דעתך זה מקודם, אעפ"י שאחר זמן חזרת בכ וידעת כי אדרבא לרוב אהבתי אותך

כרחם אב על בנים אני מכריח אותך על הדבר הזה מכל מקום מפחד שמא עדיין יש בלבך עלי על זה ושמא תאמר ולמה לא יעשה אבי כל בטר איפכא – לכתוב לאמי שתתנהג עמי, ומכריחני להיות משועבד לה? אסברה לך מספר ידידי, שאם כה יעלה ח"ו על לבך הוא טעות גדול, ובי נשבעתי חי נפשך ידידי וכה יזכני האל לחזות בנועם אור פניכם המאירים ומזהירים, וכה יוסיף להזמין לי פרנסתי בנחת ולא בצער עם בני ביתי ביחד ויאמר די לצרותי כן יהי רצון. כי מאהבתי אותך אהבה עזה אני מיעצך על הדבר הזה, ואמנם מה שאני כותב לאמך הוא על כמה סיבות אמיתיות: א – שכבר אמרנו שהנשים דעתן קלות ואשרי המדבר על און שומעת, אבל הידיד כמוך אשר חננו ה' חכמה ודעת יכול להבין אמיתות דברים והדעת גובר על הטבע. ב – כי היא לפי דעתה שהיא אמך ושאתה בנה, רחוק מאוד שיכנסו הדברים באזנה כי רחוק הדבר שהבן יבעוט באמו, אבל אתה הנחמד כשתתבונן היטיב ותכיר ערכה שעשתה עימך כמו אם ממש, אזי בנקל יחייב דעתך הזך ששורת הדין מחייבת שלא לזוז מדבריה. ג – שהיא אינה יודעת לא לכתוב ולא ללמוד כי נשים שלנו חצובות הן מעצי היער, ומה אני יכול לכתוב על ידי אחרים בודאי תתבייש ותצטער במאוד מאוד, ובאמת אמרו: 'אין אדם רוצה שתתבזה אשתו'. מכל הטעמים הנזכרים ויותר מהמה אשר כשתרצה להעמיק ידעתי שתשיגם ראה תראה שהאמת אתי שאני מכריחך על הדבר הזה. ואני יודע כמה וכמה דיברתי עמה ביני לבינה וציויתי עליכם. וגם עתה לא אחדול מלכתוב לה ע"י עמיתי מעלת הרב המורשה יצ"ו כפעם בפעם אך בקיצור כי לא אוכל להאריך כלבבי מהטעמים הנז"ל. סו"ד ידיד הנפש כי בזאת תיבחן אם יש את לבבך שלם כלבבי שתזהר מאוד להיות עמה בשלום ובמישור, ותנוח דעתך כמו שינוח דעתי בגלות החיל הזה. די לי צערי וטלטולי ורעיוני יבהלונני מרוב תשוקתי אליכם ולא אוסיף עוד להטריד מחשבתי על הדבר הזה. אני מצפה ממך תשובה מאהבה מסודרת שתאמר אלי שנכנסו כל דברי באזנך באמת ובתמים ולא יטרידני המחשבה מהיום והלאה על זה הענין כלל. ואני לא אוסיף עוד לחטו"ל לדבר אליך בפרט זה רק כשארצה להזכירך ולעוררך בזה אומר אליך: זכור בני הדברים הנאמרים בסעיף כג מאגרת 'מוסר אב' ותו לא מידי. בן יאיר שמור ושמעת כל הדברים האלה כי איש חכם אתה, למען ייטב לך והארכת ימים ושנים בטוב ובנעימים כן יהי רצון.

כד. אל תמנע טוב מאחריך יאודה יצ"ו, להדריכו בדרך ארץ ומוסר ויראת ה' וללמדו תורה לפי שיעורו והכל בפה רך ומתק שפתים כי אחיך הוא. הן אלה קצות דרכי קצת הערות באותיות מאירות, להדריךך להישירך להנחותך בדרך הטובה והישרה. ראה בני יש אב המניח את הכ"ד כ"ד ראשי פרקים, קח לך סמים רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך. ואם ישרו דברי

בעיניך עשה נא עמדי חסד, האגרת הזאת שימיה כחותם על לבך שמרה כאישון עיניך ולפחות תלמוד אותה פעם אחת דייך בכל חודש לחדשי השנה עד בואי אליך בעז"ה לחיים טובים ולשלום. בטחתי אל ישוב ד"ך נכלם, כה תעשה וכה תוסיף לא נצרכה להעדפה לשית לבך ודעתך להבין ולהשכיל כל דברי האגרת הזאת מרישא לסיפא מאין חוצבו כל דיבור ודיבור כי רובה תלי"ת היא לשון מקרא ומעט לשון תלמוד, אף כי כתבתיה בקיצור נמרץ. הנה כשתבונן בה היטיב גם ממנה תלמד לעשות לערוך שיחה כאשר תעשינה הדבורים היקרים המסולאים בפז הנחמדים מזהב ואבן יקרה. וכאשר תיזהר בכל הדברים האלה, אבל שמתי לפניך בטחתי בקוני אז תצליח דרכך ואז תשכיל.

בן ימי'. אל יעלה בדעתך בראותך מכתבי זה ארוך במילין וברוב דברים לא יחדל, דאיכא בינייהו דברים פשוטים ואמרת בלבבך כי חשבתך כאחד הריקים ח"ו, אשר לא שמו אלדי'ם לנגדם, ולא כן אנכי עמדי, כי תלי"ת את האלדי'ם אני ירא וגם לי לבב למעלה להשכיל ומדוע ימושני אבי והייתי בעיניו כמתעתע עד שהוצרך לזרזני על הדברים הפשוטים שאפילו תינוקות של בית רבן יודעים אותם? ! אהה בני אל נא תשת עלי חטאת, באמת אמרו: 'גדולה אהבה שמקלקלת את השורה' גם לי לבב ידעתי גם ידעתי כי תלי"ת איש חכם אתה, ירא אלדי'ם וסר מרע. מהודה ומשבח אנא לאלדי' אבי אשר נתן לי בן חכם, וזוהי שמחתי בכל ימי הבלי. תאמין ידידי אין לי נחת מכל הבלי העולם הזה כי הכל הבל וריק, רק כאשר אזכור שזיכני הוא יתברך לזרע הגון וכשר, זוהי שמחתי, אז אשכח עצבי. יה"ר כן יזכני האל לראות את אחיך יאודה יצ"ו שלם במידות ובדעות כמוך. ואמנם ידידי לפי רוב האהבה כל שלימותך כאין נגדי שרצוני שתהיה שלם ביותר, התבונן דברי רז"ל באומרים: 'יותר ממה שהעגל רוצה לינק, הפרה רוצה להניק'. ה' יזכני לראותך חכם וירא שמים ושלם יותר ממני, מי יתן לי שומע מה הבריות אומרות: 'יפה כח הבן מכח האב' 'אז ימלא שחוק פי' ולשוני רינה.

ובכן, קנצי למלין אשים: אקדם ה' אכף לאלדי' מרום הוא ברחמיו ישמרך מכל רע והיית אך שמח שקט ובוטח, ושמרת את משמרת ה' אלדי'ך לאהבה אותו ולדבקה בו אורך ימים בימינך ובשמאלך עושר וכבוד. ויזכני האל לחזות בנועם אור פניכם בשמחות וגיל כי"ר. הכ"ד אביך קנך זה ילדך המשתוקק לתשוקתך המתאוה לצורתך המעתיר בערך ממעמקי הלב אל פני האדון ה' אלדי' ישראל.

הצעיר אהרן עזריאל ס"ט.

"אגרת המלך – מוסר אב"

וכעת נראה שוב את האיגרת במלואה אך עם מקורות המליצה שטמונים בה כמעט בכל שתי מילים, והקדמנו לעיל שיתכן וישנם מליצות שלא שמנו ליבנו אליהם, אך השתדלנו בכל מאודנו לחקור ולחפש מהיכן הוציא הרב זיע"א את הפנינים היקרים ושיבצם כיהלומים בכתר מלכות, וכבר נרשמו כארבע מאות וחמישים (!) מקורות שמצאנו באיגרת הזו, וזה תוכנה:

ה' מוסר אב

אל ה'נה'ר הזה חמיד ליבאי ה'בן יקיר לי ה'אורי וישעי ט' חכם לבב יתר חובב י' ואמיץ לבו בגיבורים הח' השלם משה המכונה בכור עזריאל י' יהי שמו לעולם י' כי"ר א

בעזה"י כח לחודש שבט שנת י' כת"ר שם טוב עולה. ט' קורפו יע"א.

"שמעו בנים מוסר אב והקשיבו לדעת בינה" (משלי ד, א)

ט' חכם בני ושמח לבי ידידי י' ואור עיני י' הבן יקיר לי ט' רחם רחמתיים ז' משה שפיר כ' נופך ספיר כ' בכור קרייה רחמנא כ' השומר אמת כ' ישמרך מכל רע אכ"ר.

בתר דכפילנא ש"ר ואומר כ' עם ק'ני אליך עיני כ' ברי ובר בטני כ' אשא עיני כ' למלפני ולמעבדני כ' אלקים יחנך בני ל' וירומימך לרשת ל' ירושלים מקודשת

ה' משלי ד, א.

י' מליצה עפ"י שמו"א א, כז

ז' ירמיה לא, יט

ח' תהילים כז, א

ט' איוב ט, ד

י' עי' רש"י במדבר י, כט

יא' עמוס ב, טז

יב' תהילים עב, יז

יג' בפשטות אלו ר"ת: כן יהי רצון אמן. אך יתכן שיחל שבנו יהיה כמו רבו היר"א הרב רפאל ידידה אבולעפיה, וזה כיר"א שיהיה כמו היר"א. ועי'.

יד' מסכת אבות פ"ד מ"ג.

טו' שם האי ביון ששם שהה רבינו בשליחות ומשם כתב את האיגרת.

טז' משלי כג, כז

יז' תהילים לח, יא

יח' ירמיה לא, יט

יט' שופטים ד, ל

כ' מסכת שבת קא

כא' שמות כח, יח

כב' מסכת בבא בתרא יב ע"ב

כג' תהלים קמו, ו

כד' תהלים קכא, ז

כה' איוב כט, יח

"אגרת המלך – מוסר אב"

ל^בוקמת ועלית ל^גבמעלות דרבנן ל^דבקומתן ובצביונן ל^הוהיית אך עסוק ל^ובתורת ה' ל^זכל היום, יהי רצון ל^חדתקיים תלמודך בידך ויהי שמך ל^טכשם הגדולים רבנן ל^יתקיפי ארעא ל^{יא}דמחדדן שמעתייהו ונהיר תלמודייהו. ל^{יב}ואל שדי יתן לך

אורכא בשנים לעבוד ל^{יג}עבודת הקודש ל^{יד}ומצא חן ושכל טוב בעיני אלקים ואדם. ל^{יה}והיו עיני ולבי רואות ל^{יז}וחלות ואשמחה ל^{יח}כי רב חילי ל^{יט}שמחת גילי אמן כן יאמר ה' ל^{יט}מעוזי ומפלטי לי כן י^יהי רצון.

ל^{יא}איזי וחביבי היום הזה יום ל^{יב}בשורה ל^{יג}מקבלה ואילך ל^{יד}ב' ג' כתובים הבאים כאחד אשר ל^{יז}כוננו ידיך ל^{יח}מעשה אצבעותיך ל^{יט}והקרוב אלי בא זמן ל^{יח}בעשור לחדשינו ל^{יט}אורו עיני ל^יכל מעיני מידעת ל^{יא}שו"ט ל^{יב}ושלום צאן ל^{יג}כל הטף יצ"ו

כ^י משלי לא, ב

כ^ז תהלים קכא, א

כ^ח בראשית רבה סח, ב.

כ^ט בראשית מג, כט.

ל^י תהלים לז, לד.

לא^י משנה כלים פ"א מ"א.

לב^י דברים יז, ח

לג^י מסכת חגיגה דף יט ע"א.

לד^י מסכת ראש השנה דף יא ע"א.

לה^י מליצה עפ"י דברים כח, כט

לו^י תהלים א, ב.

לז^י תהלים לה, כח

לח^י עפ"י עירובין נד, א.

לט^י דבה"י א, פי"ז פ"ח.

מ^י מסכת חולין קכב ע"א.

מא^י מליצה עפ"י מסכת בבא מציעא פד ע"א.

מב^י בראשית מג, יד.

מג^י במדבר ז, ט.

מד^י משלי ג, ד.

מה^י מלכים א, פ"ט פ"ג.

מו^י מליצה עפ"י דברים פ"ב פכ"ה

מז^י איוב לא, כה.

מח^י תהלים מג, ד.

מט^י תהלים קמד, ב.

נב^י ברכות טז ע"ב.

נא^י כתובות עט ע"א.

נב^י מליצה עפ"י שמו"א פי"ח פ"כ.

נג^י ברכות לא ע"ב.

נד^י מסכת קדושין לד ע"ב

נה^י שמות טו, יז

נו^י תהלים ח, ד.

נז^י מליצה עפ"י מגילת אסתר פ"א פי"ד.

נח^י מליצה עפ"י במדבר כט, ז.

נט^י שמואל א, פי"ד פכ"ט.

"אגרת המלך – מוסר אב"

סד עלץ לבי סה ויגל כי היה לי יותר סו מחודש ימים שלא היה לי שום ידיעה מכם, סז עתה הפעם סח חדאי נפשאי. יהי רצון כן תהיו תמיד בריאים וטובים חיים כולכם כן יהי רצון אמן. ראיתי דבריך הטובים ונכוחים על סט כל הדברים אשר הודעתני עכ כן תעשה בכל מעבר להודיעני עא מכל העובר עב תוככי ירושלים ובפרט עג בקרב ביתי עד כי אותה עה אנכי מבקש.

עו חכם בני דע לך כי מזה ימים עז נכספה וגם כלתה נפשי לכתוב לך דרך ארוכה עח דברים היוצאים מן הלב להשכילך ולאורך עט אורחות חיים פ ומעגלי יושר פא למען ייטב לך פב כי כאשר הזמן בגד פג הכני פצעני במכה של פד פרידה פה כי ירבה ממך הדרך וברוך היודע עד פי מתי קץ לחזות בנועם אור פניכם. ולמאי דבני ביני פז ירא אנוכי פן יתקרר חומך מעסק התורה אשר היא באמת פח חיינו ואורך ימינו, לזאת פט נס'בר לבי בקרבי לבא צ במגילת ספר כתוב צא ואשים דברי

ס תהלים פז, ז.

סא ישעיה כח, טו.

סב בראשית פל"ז פי"ד.

סג במדבר לא, יח.

סד שמו"א פ"ב פ"א.

סה תהלים טז, ט.

סו במדבר יא, כ.

סז בראשית כט, לד.

סח מסכת פסחים סח ע"ב.

סט קהלת א, ח.

ע דברים כב, ג.

עא שמות ל, יג.

עב תהלים קטז, יט.

עג תהלים קא, ב.

עד שמות י, יא.

עה בראשית לז, טז.

עו משלי כז, יא.

עז תהלים פד, ג.

עח שירת ישראל עמ' קנו.

עט משלי פ"ב פי"ט.

פ משלי ד, יא.

פא דברים ו, יח.

פב דברים ח, ה.

פג מליצה עפ"י שה"ש ה, ז.

פד יתכן וכוונת רבינו על האמור בדברי רשב"י על ר"א בנו וקראהו 'פרידה' ועי' רש"י במס' בבא

מציעא פ"ד ע"ב.

פה דברים יד, כד.

פו דניאל פי"ב פס' ו.

פז בראשית לב, יב.

פח מסדר התפילה בברכות ק"ש.

פט מליצה עפ"י ירמיה כג, ט. וכוונתו כאן לשון סברא.

צ תהלים מ, ח.

"אגרת המלך – מוסר אב"

בפיך ^{צ"ה} הן הן הדברים דנפקי ^{צ"ג} מתוואני מורשי לבבי ^{צ"ד} בספר ויוחקו ^{צ"ה} ראה קראתי בשם 'מוסר אב' ^{צ"ו} הסכת ושמע וליבך ^{צ"ז} שית לדעתי.

^{צ"ח} מה ברי מאוד גדלה שמחתי מאשר הודעתני במכתבים שעברו איך תהילות לאל יתברך אתה עוסק בתורה יומם ולילה ^{צ"ט} ותורתך קבע, ^{ק'} עלץ לבי ויגל ^{ק"א} גילה אחר גילה ^{ק"ב} אם כנים הדברים אשריך מה טוב חלקך ומה נעים גורלך. האף אמנם כי במכתבים אלו האחרונים לא אמרת דבר מזה, ^{ק"ג} שמא שכחת או שמא לא למדת. מכל מקום ^{ק"ד} נעמיד דבר על חזקתו הא ודאי שכה תעשה ^{ק"ה} וילמד סתום מן המפורש. ^{ק"ו} ידעתי בני ידעתי כי תהילות לאל יתברך חננך ה' חלק בבינה ^{ק"ז} ויראת שדי על פניך יחלוף מצורף עם קצת ממידת ההרחקה מהבני אדם, ויראת שאינם מהוגנים אוהבי הבטילה ^{ק"ח} דמפקי לשתא בשה"י פה"י. וזה ^{ק"ט} כל פרי אשר יקוה ממנו ^{ק"} טוב לפני האלקים ^{ק"א} וישר באדם. ואמנם ידידי ^{ק"ב} הסכת ושמע ^{ק"ג} מוסר אביך ^{ק"ד} זה ילדך ^{ק"ה} כאשר ייסר איש את בנו יעיר און ^{ק"ז} שנים שלשה גרגירים ^{ק"ז} מוסר השכל ^{ק"ח} תן לחכם ויחכם עוד ^{ק"ט} שמע בני

^{צ"א} ישעיה נא, טז.

^{צ"ב} ברכות טו ע"א.

^{צ"ג} עפ"י מס' נדה כ ע"ב.

^{צ"ד} עפ"י איוב יט, כג.

^{צ"ה} שמות לא, ב.

^{צ"ו} דברים כז, ט.

^{צ"ז} משלי כב, יז.

^{צ"ח} משלי פל"א פ"ב.

^{צ"ט} מסכת אבות פ"א מט"ו.

^{ק'} שמו"א פ"ב פ"א.

^{ק"א} עפ"י ישעיה פל"ה פ"ג.

^{ק"ב} בראשית פמ"ב פי"ט.

^{ק"ג} מסכת יומא די"ח ע"א.

^{ק"ד} מסכת נדה ב ע"א.

^{ק"ה} ירושלמי שקלים דף ח ע"ב.

^{ק"ו} בראשית מח, יט.

^{ק"ז} פ"ו פס' יד.

^{ק"ח} מליצה עפ"י מסכת מגילה דף יג ע"ב. [שה"י: שבת היום, פה"י: פסח היום כמבואר שם].

^{ק"ט} עפ"י נחמיה פ"י פל"ו.

^{ק"} מליצה עפ"י קהלת ב, כו.

^{ק"א} מיכה פ"ז פ"ב.

^{ק"ב} דברים כז, ט.

^{ק"ג} משלי א, ח.

^{ק"ד} משלי כג, כב.

^{ק"ה} דברים פ"ח פ"ה.

^{ק"ז} עפ"י סנהדרין צה ע"ב.

^{ק"ז} משלי א, ג.

^{ק"ח} משלי ט, ט.

^{ק"ט} משלי פ"ד פ"י.

וקח אמרי יושר קכשרם על לוח לבך קכא אל יליזו מעיניך כי בהם תמצא לכף רגלך ושלמות יונעם לנפשך.

א. **עשה תורתך** קבע בעיון התלמוד ופירושי הראשונים זיע"א, בחון בהם והעמק בדבריהם ולא במרוצה כי כל דבריהם בדקדוק גדול, מעטי הכמות ורבי האיכות וכמה קכר פנים לפנים הנראים. קכה זכור תזכור כשלמדת לפני, קכו הראיתך בעיניך כמה מהעומק בדבריהם ז"ל ובכל פעם שחזרנו על דבריהם השגת מה שלא הבנת בפעם הראשונה וכן בשניה וכן בשלישית. קכז כל היד המרבה לבחון ולבדוק בדבריהם ימצא קכח טוב טעם ודעת וחיך יטעם קכט צוף דבש אמרי נועם ותכלית הענין כי האל לא ימנה דפים רק קל שעות דרבנן.

ב. **חזור על לימודך** אחר גמר כל השקלא וטריא ופלפולא דחדי ב' קב"ה קח בידך ראשי פרקים תמצית מה שלמדת בדרך קצרה העולה מן המקובץ וזה דבר גדול לכדי שיתקיים לאדם קלא תלמודו בידו. מלבד הכלל הגדול אשר השרישונו רז"ל זיע"א: קלב שינא פתח פומך וקרי פתח פומך ותני כי היכי דתתקיים תלמודך בידך ותוריק חיי, דכתיב: "כי חיים הם למוצאיהם" למוציאם בפה. התבונן אומרם: 'דתוריק חיי' כי בודאי הא בהא תליא קלג שכל השוכח דבר אחד וגו' והנה מאמר זה צווח קלד ככרוכיא קלה מאן בעי חיי.

ג. **שמע בקולי** איעצך, גם בלילה בשכבך על מיטתך אל קלז תפנה לבך לדברי בטילה אשר הם קלח הבל וריק המטמטמים את הלב. קלט הלא טוב לך כי

-
- קכ משלי ז, ג.
 - קכא משלי ד, כא.
 - קכב מליצה עפ"י בראשית ח, ט.
 - קכג מסכת אבות פ"א מט"ו.
 - קכד מליצה עפ"י משלי כז.
 - קכה דברים פ"ז פי"ח.
 - קכו דברים פל"ד פ"ד.
 - קכז מסכת נדה דף יג ע"א.
 - קכח משלי טז, כד.
 - קכט משלי טז, כד.
 - קל פסחים דף ב ע"ב.
 - קלא בבא בתרא דף י ע"ב. פסחים דף נ ע"א.
 - קלב מסכת עירובין נד ע"א.
 - קלג מסכת אבות פ"ג מ"ח.
 - קלד מסכת קידושין דף מד ע"א.
 - קלה מסכת ע"ז דף יט ע"ב.
 - קלו שמות יח, יט.
 - קלז עפ"י רש"י במס' סוכה דמ"ו ע"ב.
 - קלח ישעיה פ"ל פ"ז.
 - קלט מליצה עפ"י איוב פ"י פס' ג.

תעסוק בכל מה שלמדת ביום ההוא ^{קמ} בהרהור הלב דרך קצרה כללית, ונמצאת ישן ^{קמא} מתוך דברי תורה. ^{קמב} ובשכבך תשמור עליך ^{קמג} ונשמרת מכל דבר רע. וכאמרם ז"ל על הפסוק: ^{קמד} "ושבע ילין בל יפקד רע". והיא סגולה אמתני ותקיפא לזכירת הלימוד, קיבלתיה מפי רבותי יצ"ו, בחנתיה ובדקתיה וניסיתיה והיא אמתית בלי שום ספק.

ד. כעת יהיה רוב לימודך בעיון הש"ס ופלפול וחידוד אמיתי בתוספות ומהרש"א ובחיבורי רבני האחרונים שדרכם דרך ישרה כעין ספרי ^{קמה} משנה למלך ^{קמו} וישער המלך ^{קמז} ושמחת יום טוב ^{קמח} ומחנה אפרים ^{קמט} עד

^{קמ} עפ"י אבות ו, ו.

^{קמא} רש"י מס' ברכות דף ב ע"א.

^{קמב} משלי ו, כב.

^{קמג} דברים כג, י.

^{קמד} משלי יט, כג.

^{קמה} לגאון רבי יהודה רוזאניס זיע"א, נולד בקושטא לפני 356 שנים, ונפטר כבן שבעים בשנת ה'תפ"ז. היה תלמידם של הגאון רבי שלמה הלוי הזקן ורבי יוסף בן ישעיה מטראני זצ"ל. חברו של הגאון רבי אפרים נבון זיע"א. עסק הרבה מאוד בתורה עד שהיו מכנים אותו: 'קונוק תנא' – התנא הקטן. בתחילתו עסק במסחר ולאחר מכן התמסר כולו לתורה הקדושה, מכיון שלא עלתה על לבו לפרסם את ספריו והגהותיו, לכך היה כותבם לעצמו על שולי הגליון מבלי סדר, וכתב הגאון רבינו חיים בן עטר [פרי תואר פ"ד סי' קיג] שלא התכוין לפרסם את כתביו לבל יחשבו שהייתה לו כוונה לחלוק ולבקר. והגחיד"א כתב ששמע מזקני קושטא שלא עלתה על דעתו להדפיס מחמת גודל ענוותנותו. מזכירו של רבינו היה הגאון רבי יעקב כולי זצ"ל בעל ה'מעם לועז' והוא כותב עליו בהקדמת ה'משנה למלך': היה מטיף מוסר, תומך בעניים, אבי יתומים ומגן לכל קשה יום ולכל בני ישראל היה אור. יעו"ש. נלחם בכל כוחו בשבתאות וכתם ושנתיים קודם פטירתו חלה את חוליו האחרון, וכשהרגיש כי קרוב יום פקודתו אמר: 'קרבה שנת השבע שנת השמיטה' ברומזו כי קרוב הוא לגיל שבעים שנה. וביו"ט האחרון של פסח השיב את נשמתו לבורא עולם.

^{קמו} לגאון רבי יצחק נוניס בילמונטי זיע"א מגדולי רבני איזמיר מלפני כשלוש מאות שנה רבו היה הגאון רבינו חיים אבולעפיה בעל ה'עץ חיים' וש"ס, ורבי יצחק הכהן רפפורט בעל ה'בתי כהונה' ובעיקר רבו המובהק היה רבי ברזילי יעבץ זצ"ל. כל ימיו סבל רבי יצחק מחולי ומיסורים אך תורתו היתה אומנותו ואותה למד ולימד לתלמידיו, רבי יצחק נפטר בליוורנו בשנת ה'תקל"ד (לפני 240 שנה) בהיותו בשליחות קהילתו. ספרו 'ישער המלך' נחשב מהספרים החשובים ביותר על הרמב"ם, ונכתב בבקיאות וחריפות גדולה, ומלבד פלפולו בכל דברי הרמב"ם והסוגיות בש"ס, הרי שמכריע הלכה למעשה. ספרו הפך לאבן יסוד ללומדי הרמב"ם בכל העולם.

^{קמז} לגאון רבי יום טוב אלגאזי זיע"א בנו של הראשון ^{קמח} ישראל יעקב אלגאזי זצ"ל. למד בישיבת 'בית יעקב' ובישיבת 'בית אל' אצל הרש"ש הקדוש, היה חברו של הגחיד"א וצעיר ממנו בשלוש שנים, נחשב כעילוי גדול והיה שלוחא דרבנן לאסוף כסף לעניי ירושלים וחכמיה, במהלך שליחותו מצא כתב יד של הרמב"ם ובו ביאור על הלכות בכורות, נדרים, חלה ועוד ועליו כתב את חיבורו 'הלכות יום טוב' על חיבור זה כותב ה'חתם סופר' שגם נפגש עימו בשנת ה'תקל"ד: "כי מיום חיבור ה'משנה למלך' (לרבינו וידאל די טולושה על הרמב"ם) לא נראה כחיבור הזה". בשנת ה'תקל"ב נתמנה לראשון לציון, ולאחר פטירת הרש"ש הקדוש בשנת ה'תקל"ז התמנה לראש ישיבת המקובלים 'בית אל' ושימש בתפקיד זה עד פטירתו בשנת ה'תקס"ב [לפני 212 שנה] חיבוריו: הלכות יום טוב כאמור, שמחת יום טוב – שו"ת ב"ח, קדושת יום טוב, יום טוב דרבנן, פירוש המהרי"ט על התורה, ארעא דרבנן על המצוות מדאורייתא ומדרבנן. רבי יו"ט נפטר בב' אדר שני ונטמן בהר הזיתים ליד קבר הרש"ש. זיע"א.

^{קמח} לגאון רבי אפרים נבון זיע"א, וכותב עליו הגחיד"א ב'שם הגדולים': "מהר"ר אפרים נבון בזמן מהר"י רוזאניס [בעל ה'משנה למלך'] והיה רב בקושטא, חיבר 'מחנה אפרים'. וחכמתו ובקיאותו

שתשרש יפה יפה בעיון הש"ס והבנת דברי הראשונים. ואמנם, ^{קמט}שמענה ^{קי}ואתה דע לך כי אין זה תכלית הלימוד האמיתי, רק הוא מסלול ודרך אליו, כי הלימוד האמיתי המצטרך אלינו הוא ^{קנא}למען דעת אמיתות דיני תורתנו הקדושה והתמימה כפי אשר באה הקבלה בהם המבוארת בתלמוד, אם בקבלת איש מפי איש עד משה רבינו ע"ה 'הלכה למשה מסיני' אם הנלמדות בי"ג מידות שהתורה נדרשת בהם אשר ידעת כי להם יקראו רז"ל ^{קנב}דבר תורה. ולפי שהדבר בלתי אפשר להשיג למדרגה זו לברר הדין מתוך התלמוד אם לא שידע האדם להבין היטב מהלך הסוגיאיות וחילופי הפירושים שנאמרו בה בשיטות הראשונים זיע"א. ^{קנג}דין גרמא הדריכונו רבותינו להתעסק כמה שנים בעיון ופלפול וחידוד כדי לבא אחרי כן אל התכלית המבוקש להוציא הדין לאורה מתוך דברי הראשונים והאחרונים זיע"א. וכדי להגיע לתכלית הזו, צריך כמה וכמה הקדמות, דרך משל: ^{קנד}צריך לידע סדר התנאים והאמוראים, מי קדם בזמן למי? ומי הוא הרב הוא התלמיד, או 'תלמיד חבר'? כי ידעת אומרים ^{קנה}ז"ל: 'אין הלכה כתלמיד במקום הרב' עד אביי ורבא, ומאביי ורבא ואילך הלכה כבתראי דהווידייקי טפי, וכן על זה הדרך איזה כללים הנצרכים כגון: ^{קני}רב פלוני ורב פלוני הלכה כר"פ, וכל מקום ששנה רשב"ג במשנתנו או משנת ר"א וגו' ואם הם תמיד מוסכמים או פעמים יצאו מן הכלל וכהנה רבות ^{קני}אספרם מחול ירבון. וכבר אמרתי לך כמה וכמה פעמים שתתעסק מעט בספרי בעלי הכללים ראשונים ואחרונים ^{קני}ויאורו עיניך. וזה הלימוד הוא שייך בזה הזמן, כי בתוך לימוד הפלפול בסוגית הש"ס גם על זה יפקח האדם עינו לדעת ^{קנט}מבטן מי יצאו הדברים, אם מפי הרב או מפי התלמיד? ואיך פסקו הפוסקים אותה ההלכה? ובנקל יהפוך ידו לעיין בהרא"ש כי הוא קרוב אליו ומזכיר הדין בקיצור, ומבאר הטעם למה בחרו בדברי רב פלוני? אם להיותו

ניכר מספרו הנורא, ושמענו נפלאות מתורתו ובקיאיותו וחסידותו, ובנו הרב החסיד הרב המחבר **'קריית מלךרב'** "עכ"ל הגחיד"א.

^{קמט}ישעיה לב, ט.

^{קי}איוב פ"ה פכ"ז.

^{קנא}מהתפילה שחיבר הגחיד"א להקפה שלישית לכבודה של תורה בשמח"ת.

^{קנב}מס' ברכות יט ע"ב. שבת קמו ע"א ועוד.

^{קנג}מס' ברכות דף ה ע"ב.

^{קנד}וראה אחי שגדולי עמנו עשו כך: הרמב"ם בהקדמתו ל"ד החזקה, והן בפירושו למשנה. ומרן השו"ע עשה כללי הגמרא, וכן בפוסקים: היד מלאכי ועוד עד אחרון הכביד מרן ע"ה רבינו עובדיה יוסף ע"ה שכתב תשובה מתשובותיו הולכת בסדר נפלא מראשונים עד אחרונים עפ"י סדר חיהם הלך וחסור בשנים, ומעולה באנשים.

^{קנה}עי' תוס' קידושין מה ע"ב.

^{קנו}מסכת עירובין דף מו ע"ב.

^{קנז}תהלים קלט, ח'.

^{קנח}עפ"י שמו"א פי"ד פכ"ט.

^{קנט}איוב פל"ח פכ"ט.

אחרון או להיותו רב? או להיות איזה סוגיא אחרת מוכיח כדבריו? , כי קס דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר, והדומה. ואם באתי להאריך בזה היה צריך לעשות לך חיבור שלם, לכן אקצר קסא ו'תן לחכם ויחכם עוד'.

ה. בחון עצמך בלימוד ותראה אם ידעת או לא, קסב הלא זה הדבר אמור מפי הרב 'טעם המלך' כי קסג יש דרך שיוכל האדם לנסות עצמו אם יודע בטיב הלימוד או לא, וזה הוא: כשילמוד הש"ס יתן דעתו להקשות עצמו בקושיית ה'תוספות' אם אינה מבקיאות, ואחר שיראה שכבר נרגשו ממנה בעלי ה'תוספות' יתן דעתו אם יכוין לחידוש ה'תוספות' ואחר כך יראה אם יוכל לפרש בדבריהם פירוש מהרש"א או רש"ל או להקשות על דבריהם קושייתם. וכשיגיע למידה זו, אזי מובטח לו שאם יקשה איזה דבר או יתרוץ – אפשר שיהיה אמיתי.

ו. קסד **חיבת עין ימיני**, מאוד התרחק מהאהבה לניצוח כי זו מידה מגונה שנראה לפני המקום, גם מבני אדם הנכבדים וזה אפילו במילי דעלמא, כל שכן וקל וחומר הדברים בעסק התורה הקדושה, והלומד לקנטר או להתייגר עונשו גדול רחמנא ליצלן, מלבד שהוא קסה מאבד טובה הרבה שאינו מקבל שכר, קסו ומי פתי וחסר לב אשר יעבוד אל המלך בכל כוחו ובעת קיבול השכר יבעוט, ונמצא איבד זמנו לריק? רח"ל מהאי דעתא. וכבר הזהרתך על דבר זה כמה פעמים, בטחתי קסז יכנסו דברי באזניך. הוי קסח מקבל האמת ממי שאמרו, ואם הוא קטן ממך אל תחשוב כי בזה תקל בעיניו, אלא אדרבא קסט תיקר נפשך בעיניו, כי זהו שבחו של אדם. ואין צריך לומר אם הוא גדול ממך, כי בודאי רוב השנים יודיעו חכמה ודעת, ובזה תהיה חביב קע אהוב ונחמד מעלה ומטה.

ז. קעא **התקן עצמך ללמוד תורה**, פירוש: שתשתדל בלימודך לחדש איזה דבר, יהיה תירוץ או קושיא בכל מה שתלמוד. וזהו הנרצה באמרם: קעב **התקן**

קס ירושלמי מס' ר"ה פ' ראוהו ב"ד.

קסא משלי ט, ט.

קסב שמות יד, יב.

קסג משלי יד, יב.

קסד מליצה עפ"י שמו"א פי"א פ"ב.

קסה ועי' ב'תוספות' מס' ברכות די"ז ע"א שבלומד לקנטר לא אומרים שמתוך שלא לשמה יבוא

לשמה. עיי"ש.

קסו משלי פ"ט פ"ד.

קסז רש"י בבראשית פמ"ד פי"ח, עפ"י בראשית רבה צג, ו.

קסח ספר החינוך מצוה תסט.

קסט עפ"י מ"ב פ"א פי"ד

קע עפ"י קידושין דף עא ע"א.

קעא מסכת אבות פ"ב מי"ב

קעב מסכת אבות פ"ב מי"ב.

עצמך' כי מי שלא ניסה באלה, ילמוד ^{קעג} כחותה על הגחלים מבלי שימת לב אל עומק הדברים ותכליתם, ולעולם לא ישיג השלימות האמיתי האמור לעיל באות הד' לעשות איזה פסק או דרוש הנצרך אליו, ולברר איזה דין בירור גמור, אלא עד שידע לכתוב חידושים מדעתו וזה יגיעהו ^{קעד} מיום אל יום ממדרגה למדרגה וממעלה למעלה זכר לדבר: ^{קעה} 'וקנה לך חבר'. וכל החכמים שאתה ^{קעו} רואה בעיניך שחיברו חיבורים גדולים ^{קעז} עד שנתמלא הבית ^{קפא} כותלי בית המדרש מהם, ותמיד מימיהם אנו שותים לא הגיעו למעלה זאת אלא ע"י הלימוד עם הכתיבה.

ח. **קבע** עתים ללמוד דיני 'אורח חיים' ו'יורה דעה' לפעמים עם 'טור' ו'בית יוסף' ואין צריך לומר ^{קפט} 'הלכות חג בחג' שהיא מתקנת משה רבינו ע"ה, ומה טוב אם תרגיל עצמך בלימוד ספרי הרבנים המאספים כגון: 'ה'כנסת הגדולה' והדומים אליו, כי הם באמת ^{קפ} לנו לעינים לפסוק הדין על פיהם, וכעת אין לך עסק בקבע ב'אבן העזר' ו'חושן משפט' לפי מיעוט השנים. וכשתהיה בן עשרים שנה ^{קפא} גם עד זקנה ושיבה בע"ה, אזי תקבע לימודך גם ב'אבן העזר' ו'חושן משפט' להגיע אל השלימות האמיתי הנז"ל – תבין יראת ה' ודעת קדושים תמצא'.

ט. **לפרקים** קבע עתים ללמוד הגדות רז"ל המקובצות ^{קפג} ב'עין יעקב' ולא תלמוד באותו הקצר קטן הכמות אשר אין בו שום פירוש, אך תלמוד באותם הגדולים המאירים את העינים בפירושיהם. ובכלל קבע עתים ללמוד מעט דרש ^{קפד} המתוקים מדבש ונופת צופים המושכים לבו של אדם כאילו ^{קפה} מטייל ממש בפרדס, והמניעה מזה הנה הוא חסרון גדול אל אשר בשם 'חכם' יכונה.

י. ^{קפו} **תן** חלק גם לתנ"ך עם פרש"י ז"ל, כי הוא עיקר הכל, ^{קפז} תל שהכל פונה אליו ובזה עם לימוד ההגדות תתלמד מלאכת המליצה לדבר צחות

קעג עפ"י משלי כה, כב.

קעד במדבר פ"ל פט"ו.

קעה מסכת אבות פ"א מ"ו. וכוונתו על הכתיבה, שבקנה היו כותבים בזמנם.

קעו דברים ג, כז.

קעז מסכת יומא נג ע"א.

קעח בבא מציעא נט ע"ב.

קעט מסכת מגילה דף לב ע"א.

קפ במדבר פ"י פל"א.

קפא תהלים ע"א, יח.

קפב משלי פ"ט פ"י.

קפג **עין יעקב** – קיבוץ הגדות חז"ל מכל התלמוד שחיבר הגאון רבי **יעקב בן חביב**, ועליו נכתבו פירושים רבים מגדולי הדורות, והמדפיסים צירפו גם פירושים שהיו לפניו כגון: הרשב"א, ומהרש"א. וכן פירושי הגדולים שבאו אחריו כגון: 'עץ יוסף' ו'ענף יוסף', 'בן יהוידע', 'בניהו'. ועוד.

קפד תהלים פ"ט פ"א.

קפה עפ"י מס' חגיגה די"ד ע"ב.

קפו קהלת יא, ב.

^{קפח} באר'ש נכוחות. ^{קפט} ומאוד צר לי בראותי מכתבך שאתה מדבר ^{קצ} בלעגי שפה ולשון מעורבב ולפעמים מצורף עם רוע הכתיבה וזה חסרון נגלה בחיק האיש השלם. אבל ההתמדה בלימוד התנ"ך והגדות רז"ל בטיב ההתבוננות וההבטה יגיעוך אל זה השלימות.

יא. ^{קצא} פקח עיניך להישייר הכתיבה ולנאותה, הלא ידעת כמה נצטערתי עליך על דבר זה, כי באמת הוא שלימות גדול אל האדם עם צירוף המליצה הנז"ל יתקרב האדם אל הרחוקים ע"י איגרת, כי ליופי הכתב והלשון יאהבוהו וישבחוהו. ולמה ^{קצב} זה בני ע"י העצלות תהיה חסר טובה גדולה אשר אין ערוך אליה?! והנה אם באתי לבאר לך כל הטעויות שיש בכל מכתביך, ^{קצי} יכלה הזמן. רק בחרתי להחזיר לידך מכתב קטן מהם שהיא באמת קלה שבקלה מהטעויות שבה, ^{קצד} אוכיחך ואערכה לעיניך כמה מהטעויות יש בה, ועשיתי בה סימניות במעט הערות. ואתה ידידי תדין ק"ו בעצמך אם כן בקטנה קל וחומר בגדולה, אם כן בקלה קל וחומר בכבידה אשר ^{קצה} עצמו מספר. ^{קצו} אל בני אל, ^{קצז} לא טוב הדבר אשר אתה עושה, דע באמת כי כל מין מהשלימות אשר יוכל האדם להשיגו ואפילו ע"י טורח אם יתרשל ממנו הוא ^{קצח} מאבד הון עתק וסופו מתחרט ואין בידו לתקן.

יב. ^{קצט} חמיד ליבאי, ^ר עורה למה תישן' לא תאבד זה הזמן הנחמד אשר אתה ברוך השם שקט ^{רא} ושאנן ^{רב} מפתי תאכל ומכוסיתשתה ^{רג} מאשר חנן אלקי"ם עבדו, ושכלך ב"ה ^{רד} שקט הוא אל שמריו ואין לך לחשוב שום ^{רה} מחשבה הפוסלת ומטרדת השכל האנושי כמונו היום אשר דעתנו כל עמנו בטרדות הזמן להביא טרף לביתנו ולכלכל את טפינו, אל תשליכהו בדברי בטילה.

^{קפז} רש"י ברכות ל ע"א.
^{קפח} מליצה עפ"י ישעיה כו, י.
^{קפט} עפ"י שמו"א פכ"ח פט"ו.
^{קצ} ישעיה כח, יא.
^{קצא} משלי כ, יג.
^{קצב} מל"א ג, כג.
^{קצג} וידוי דרב נסים גאון ז"ל.
^{קצד} תהלים נ, כא.
^{קצה} תהלים מ, ו.
^{קצו} שמו"ב יג, כה.
^{קצז} שמות יח, יז.
^{קצח} עפ"י משלי כט, ג.
^{קצט} עפ"י ברכות כח ע"ב.
^ר תהלים מד, כד.
^{רא} משלי א, לג.
^{רב} מליצה עפ"י שמו"ב יב, ג.
^{רג} עפ"י בראשית לג, ה.
^{רד} ירמיה מח, יא.
^{רה} זבחים יג ע"א.

י"א אל תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תיפנה'. תדע נאמנה שכל השלימות
י"ב אשר חנן אלדי' את עבדו לא סגלתיו אלא **י"ג** עד היותי בן ח"י שנה שהיה
 דעתי זך וצלול מבלי שום מחשבה מטרתה היא מחשבת הפרנסה. גם אתה
 כה תעשה **י"ד** בטרם יבואו ימי הטרדה והרוגז, ודי בהערה זאת לנכון
 שכמותך, **י"ה** בה' מחסי יועילוך כל דברי אלה. ואתה הידיד **י"ו** אל תאמר

^{יז} משנה אבות פ"ב מ"ד.

^{יח} בראשית לג, ה.

^{יח} אמת שמצינו כבר לגר"ח פלאגי' זצ"ל שכתב כן שכל חכמתו בספריו השיגם עד שהיה כבן
 עשרים ונטרד בטרדות הציבור, ועי' 'צוואה מחיים'. אמנם מה היתה גדלותו של רבינו בצעירותו
 נלמד מהמפורש בידינו בשו"ת 'כפי אהרן' חיו"ד סי' יד וכך לשונו: "זו משנה ראשונה אשר למדתי
בילדותי בחברת עמיתי בתורה הרב הכולל זר"ק כמוהר"ר רחמים שניאור בן ויניסטי ז"ל ומה
 שחידשנו ביחד נכתב בספר. וכעת פנאי לא היה לי לחזור על לימודי, אמרתי ויהי מה יכתב בספר
נכתבו וכלשונו והבוחר יבחר: "כופין על הצדקה או לא. עיקרא דהאי מילתא בבתרא ד"ח וכתובות
 דמ"ט דרבא אכפיה לר"נ בר אמי ואפיק מיניה ת' זוזי לצדקה. וכפייה זו אי הוי בדברים או בשוטים
 עי' תוספות (שם) והנה ה'טור' בסי' רסח כתב מי שאינו רוצה ליתן צדקה או שנותן פחות ממה
 שאמדוהו ליתן, בית דין כופין אותו עד שיתן וכו' ומר"ן ז"ל כתב וז"ל: ובפרק 'נערה שנתפתתה'
 אמרין דרבא אכפיה לר"נ ואפיק מיניה ת' זוזי לצדקה ומוקי לה באמיד וכ"כ התוס'. וא"ת איך כפה
 בשביל צדקה, הא הוי מצות עשה שמתן שכרה בצידה: "למען יברכך ה' אלקיך" וכל מ"ע ששכרה
 בצדה, אין ב"ד מזהרין עליה? וי"ל: דאכפיה בדברים. אי נמי נקבצו בני העיר לתת כך וכך
 לחודש, הילכך אכפיה. ועוד, בצדקה איכא תרי לאוין: 'לא תאמץ' ו'לא תקפוץ' עכ"ל. והר"ן הסכים
 לתירוץ בתרא, וכן דעת הרמב"ן שכתב וכו' וכ"פ סמ"ג וסמ"ק וכ"פ הרמב"ם ז"ל בפ"ז ד'מתנות
 עניים': "מי שאינו רוצה ליתן צדקה או שנותן מעט ממה שראוי לו ליתן, ב"ד כופין אותו ומכין אותו
 מכת מרדות עד שיתן מה שאמדוהו ב"ד ליתן, ויורדין לנכסיו בפניו וכו' וכיון דכל הני רבוותא סברי
 דמעשין על הצדקה – הכי נקטינן, ודלא כרבנא יוסף וריצב"א שכתב ה'מרדכי' והתוס' בפ"ק
 דבתרא דאין מעשין וכו' עכ"ל. והרב 'משנה למלך' בפ"ז מהל' 'מתנות עניים' ה"ו הביא דברי מרן
 ז"ל שכתב, והר"ן הסכים לתי' בתרא וכ"כ הרמב"ן, ותמה עליו ז"ל: "ותימא, דהרמב"ן כתב
 בתשובה סי' פח על השבט העבט דהיא מ"ע שמש"ב (שמתן שכרה בצדה) ולפיכך אין ב"ד
 מזהרין עליה, והתם נמי איכא לאו דכתיב: 'לא תשכב בעבוטו' ואיך כתב דס"ל כתי' בתרא? והיה
 אפשר לומר ד'לא תשכב בעבוטו' הוי לאו שניתק לעשה, ומשום הכי כתב דהוי מ"ע שמש"ב, אבל
 מ"מ קשה דממ"ש בתשובה הנז' בסוף דבריו: 'דאם ירצו ב"ד לכוף – כופין' משמע דס"ל כתי'
 בתרא של התוס'. ונראה דהתוס' כי קמקשו ומתרוצו לא אחיובא אלא הרשות עכ"ד.

והנה כל ישר הולך בדברי ה'משנה למלך' בלבבו יבין דכוונת המשל"מ היא דהקשה למרן ז"ל
 שכתב, דהרמב"ן ס"ל כתי' בתרא דר"ת דהיכא דאיכא לאו – הדר דינא כמ"ע דעלמא שאמ"ש
 בצדה דחייבי' ב"ד לכוף, וא"כ ק' דבתשו' העבט כתב דאין ב"ד מזהרין עליה משום שמ"ש בצדה,
 והא איכא לאו וא"כ הדר דינא כבעלמא במ"ע שאין מ"ש בצדה וחייבים לכוף?! ותי' דשאני השבת
 העבט דהיא לאו הניתק לעשה, וכיון שכן דל הלאו כמאן דליתיה דמי הו"ל מ"ע שמש"ב ולכך כ'
 הרמב"ן דאין ב"ד חייבים לכופו. ובדר פריך עליו ממ"ש בסו"ד: 'שאם רצו ב"ד – כופין' וא"כ זה אינו
 לתי' ר"ת שכ' משום דאיכא לאו, דלר"ת כיון דאיכא לאו – הדר דינא כמ"ע שמש"ב דאין ב"ד
 רשאים שלא לכוף, ואיך כ': 'אם רצו אם לא רצו?' וזהו שכתב המשל"מ משמע דס"ל כתי' בתרא ר"ל
 דלא ס"ל כתי' בתרא. או שנאמר דכוונת המשל"מ הא לומר משמע דס"ל כתי' בתרא והיינו כתי'
 בתרא של ריצב"א שכ' התוס' בבתרא שפי' אין ב"ד מזהרין עליה, היינו אין נענשין אם לא יכופו
 וזה דלא כר"ת וא"כ א"א לומר ט' הרמב"ן הוא משום דניתק לעשה, ולעולם ס"ל כתי' ר"ת דממ"ש
 בסו"ד 'אם ירצו אם לא' משמע דלא ס"ל כתי' ר"ת במ"ע שמש"ב....". עכ"ל בתחילת תשובתו
 ויעו"ש שעוד מפלפל באורך, מקשה ומתרץ נפלא.

^{יט} עפ"י קהלת יב, א.

^י תהלים ע"ג, כ"ח.

^{יא} עפ"י דברים פ"ט פ"ד.

בלבבך ^{ריב} אבי מכביד את עולו עלי, ^{יג} ומתי אעשה כל הלימודים האלה ואנה אפנה אם לפלפול או לדינים, למקרא או להגדה, לכתיבה או למליצה. מתי אטייל? מתי אתעדן? מתי אישן ושכבתי וערבה שנתי? ^{יד} לא כן בני, ^{טו} הכל הולך אל מקום אחד, ותכלית אחד לכולם יהיה יקר הזמן בעיניך שלא יאבד אפילו רגע לבטלה, ובזה יש ^{טז} זמן ועת לכל חפץ. ורבים נלכדו ברשת הבטילה, ונפלו בפח חברת אוהבי הטיולים והתענוגים ונשארו ערומים מכל טוב ומשוללים מכל שלימות. ^{יז} שמע בני ^{יח} אמרי נועם, ^{יט} אל תלך בדרך אתם מנע רגלך מנתיבתם. ^כ ידעתי בני ידעתי כאשר יעזורך האל להגיע אל תכלית השלימות בודאי הגמור ^{כא} תברכני נפשך.

^{כב} הן אלה קצות דרכי ^{כג} המלמדים להועיל בדרכי הלימוד וכללתי בה גם הכתיבה יען גם היא נצרכת אל הלימוד והיא ביד החכם ^{כד} כגרזן ביד החוצב בו. ואמנם ^{כה} עוד לאלוה מילין ^{כו} אאלפך בינה ^{כז} למען תשכיל ביראת ה' כל היום גם ^{כח} בדרך ארץ אשר קדמה לתורה, וקצת הערות בהנהגת הבית ^{כט} למען תשכיל בכל אשר תלך. ואלו הן:

יג. ^ל דע את אלקי אביך ועבדהו, ^{לא} עבוד מאהבה עבוד מיראה שאם באת לשנוא – אין אוהב שונא, ואם באת לבעוט – אין ירא בועט. ^{לב} וזה כלל

^{ריב} עפ"י מל"א פי"ב פי"א.

^{ריג} בראשית פ"ל פ"ל.

^{ריד} עפ"י בראשית מח, יח.

^{רטו} קהלת ג, כ.

^{רטז} קהלת ג, א.

^{ריז} משלי א, ח.

^{ריח} משלי טו, כו.

^{ריט} משלי א, טו.

^{רכ} בראשית מח, יט.

^{רכא} בראשית כז, יט.

^{רכב} איוב כו, יד.

^{רכג} עפ"י ישעיה מח, יז.

^{רכד} עפ"י ישעיה י, טו.

^{רכה} איוב לו, ב.

^{רכו} איוב לג, לג.

^{רכז} יהושע א, ז.

^{רכח} ויקרא רבה ט, ג.

^{רכט} יהושע א, ז.

^{רל} דברי הימים א - כח, ט.

^{רלא} ירושלמי שלהי פ' 'הרואה' וביאר ה'פני משה': "עשה מאהבה עשה מיראה. כלומר, אף שתעשה דבר מאהבת השם, מ"מ תשים גם כן יראת רוממותו נגד פניך. אי נמי – עשה מאהבה במצוות עשה, ועשה מיראה שתזהר לפרוש מה'לא תעשה'. שאם באת לשנוא. התורה והמצוות ולהשליך אחרי גוך. שאם באת לבעוט. ולעבור על הלא תעשה עכ"ל. וב'חומות ירושלים' כתב בשם המהר"ש סיריליא זצ"ל: "שאם באת לבעוט. דדרך האוהבים שבועטים ומקל ראשו זה לנגד זה ומזלזל בו". עכ"ל.

^{רלב} ספרא קדושים ד, יב.

"אגרת המלך – מוסר אב"

גדול רלג ומקור מים חיים רלד אשר משם ישקו כל ההדרים רלה והמהדרים מן המהדרים רלו יהיו נגד עיניהם תמיד מאמר זה בכל פנותם רלז שבתם וקימתם ובו ישיגו רלח אורחות חיים.

יד. רלט כחי וראשית אוני, זכור תזכור דברי מור"ם ז"ל בהגהתו הראשונה רמ המלאה לה אמיר אמרות טהורות רמא שהינן זהירות רמב וכה אמר האיש אדוני האר'ש: רמג יתגבר כארי לעמוד בבקר לעבודת בוראו שיהא הוא מעורר השחר' ולזה צריך רמד זהירות וזריזות גדול, רמה כי יצר לב האדם רע, יאמר: רמו עוד היום גדול מה זה מהרת לקום באשמורת? רמז ובחמה מפני החמה, ובגשמים מפני הגשמים, רמח תואנות הוא מבקש, רמט מחשבות און ומרמה רנ ועצלה תפיל תרדמה, רנא ישן ויחלום שנית ולמאי דביני חלף עבר זמן תפילה וקריאת שמע. לכן צריך זריזות גדול מעט זמן עד שיעשה טבע, ואז גמירי: 'טבא לא עביד בישא'.

טו. דע לפני מי אתה עומד בכל תפילותיך כי היא עבודה שבלב כאומרם רנב ז"ל: "איזוהי עבודה שבלב? זו תפילה". צריך לאומרה בכוונת הלב, כי כמו שהאדם יעבוד בעיניו ובידיו וברגליו, למשל: מי שמלאכתו צופה, היתכן יעצים עיניו או יסתכל במקום אחר? וכן החייט במחטו, רנג היאמן כי יסופר יחבוק ידיו? או מי ששולח ברגליו לרץ מיוחד, יתכן שישב? אם כה יעשה אין ספק כי נכריה עבודתו, ונמצא מתחייב ח"ו ראשו למלך... כן התפילה,

רלג ירמיה ב, יג.

רלד מליצה עפ"י בראשית כט, ג.

רלה עפ"י שבת כא ע"ב.

רלו תהלים קט, טו.

רלז איכה ג, סג.

רלח עפ"י משלי ב, יט.

רלט בראשית מט, ג.

רמ מליצה עפ"י עמוס ב, יג.

רמא מליצה עפ"י מסכת שבת לא ע"ב.

רמב מליצה עפ"י בראשית מב, ל.

רמג שו"ע או"ח סי' ס"א.

רמד עפ"י מסכת ע"ז כ ע"ב.

רמה בראשית ח, כא.

רמו מליצה עפ"י בראשית כט, ז.

רמז שבת כט ע"ב.

רמח ספר חסידים סימן שטז.

רמט ישעיה נט, ז.

רנ משלי יט, טו.

רנא מליצה עפ"י בראשית פמ"א פ"ה.

רנב מסכת תענית ב ע"א.

רנג חבוקק פ"א פ"ה.

^{רנד} מה בצע כי יבטח האדם בשפתיו ^{רנה} ולבו לא נכון? והיא נקראת ^{רנו} 'עבודה שבלב' ולא עבודה בפה. לכן טהר לבך ומחשבותיך וטוב לך.

טז. **מאוד** הזהר שתהיה תפילתך בצבור בבית הכנסת, וכמה סגולות יש בה: א- שהוא מקום מיוחד לתפילה ואין מי שיבלבל אותו, מה שאין כן בבית. שנית, כי קדושת המקום גורם התעוררות וכונת הלב. ג – כי תפילת הציבור אינה נמאסת דכתיב: ^{רנז} 'הן אל כביר לא ימאס'. ד – והיא גדולה שבגדולות, הסתכל אומרם ז"ל: "אין תפילתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת", הנה אמרו בלשון שלילה, וזה הלשון באמת מכאיב את הלב, וכבר הזהרתך על זה כמה וכמה פעמים ^{רנח} חזק ויאמץ לבך.

יז. ^{רנט} **זכור** אל תשכח מללמוד כל ספר תהלים בכל שבוע ואם לא היה לך פנאי ללומדם ביום שבת קודש תלמוד אותם בחול ^{רס} בימים מוחלקים כי הם מסוגלים מאוד לשמירה ולהצלה ^{רסא} ולמציאות חן בעיני אלדי'ם ואדם ומעוררים את לב האדם ^{רסב} לתורה ולתעודה להכיר גדולת הבורא כביכול ושפלות מצב האדם ^{רסג} וממנו תוצאות חיים.

יח. **הרחק** מאוד ^{רסד} כמטחוי קשת מהגאווה וגסות הרוח כי היא מידה רעה ^{רסה} שורש פורה ראש ולענה ומסתעפים ממנה ^{רסו} אשכולות מרורות היא היתה אם אל הכעס הארור הנאמר עליו: 'כל הכועס כאילו עובד עבודה זרה', ^{רסח} טורף נפשו באפו ח"ו. והיא ^{רסט} פינת ויסוד רעוע להתקוטט עם כל אדם ולחרחר ריב ומדון ^{רע} וגורם רעה לעשות חבילות של עבירות מהחמורות כגון: 'לא תשנא את אחיך', 'לא תקום ולא תטור' ולשון הרע, ורכילות ודומיהם ^{רעא} הן רבים עתה ^{רעב} עצמו מספר רח"ל. ^{רעג} והח' יתן אל

^{רנד} תהלים ל, י.

^{רנה} עפ"י תהלים עח, ח.

^{רנו} מס' תענית ד"ב ע"א.

^{רנז} איוב פל"ו, ועי' מסכת ברכות ח ע"א.

^{רנח} תהלים כז, יד.

^{רנט} דברים ט, ז.

^{רס} מסכת כרתות דף ב ע"ב

^{רסא} עפ"י משלי פ"ג פ"ד.

^{רסב} ישעיה פ"ח פ"כ.

^{רסג} עפ"י משלי ד, כג.

^{רסד} בראשית כא, טז.

^{רסה} דברים פכ"ט פי"ז.

^{רסו} דברים לב, לב.

^{רסז} בראשית פ"ג פ"כ.

^{רסח} איוב פי"ח פ"ד.

^{רסט} משלי כא, ט.

^{רע} מסכת אבות פ"א מ"ה.

^{רעא} שמות פ"ה פ"ה.

^{רעב} תהלים מ, ו.

לבו מה אנו ומה חיינו ובמה יתגאה תחת היותו ^{רעד} בא מטפה סרוחה ^{רעה} עפר ואפר בחייו קל וחומר במיתתו. הלא יבוש ויכלם ^{רעז} על אשר חטא על הנפש והרבה להכעיס את בוראו, ומזה חרדה ילבש ויכיר וידע רוע מצבו ושפלות מדרגתו ויהיה עניו באמת. ^{רעז} ואשרי אנוש שלא ישכח ^{רעה} כל הדברים האלה ^{רעט} והיו לטוטפות בין עיניו.

יט. ^{רפא} נקוט האי כללא בידך והוא סמא דכולא להראותך הדרך הטובה והישרה ועל ידה תהיה שלם בכל מידות טובות ^{רפב} שמנו חכמים והיא זאת: ^{רפג} הוי מתאבק בעפר רגלי חכמים, והוי שותה בצמא את דבריהם, דקדקו לומר: 'בצמא' שיהא דבריהם אהובים ונחמדים אליך כמו הצמא אשר יתאו וישתוקק אל המים תמיד ^{רפד} ולא ישבע מהם. ותשמש אותם כמ"ש ^{רפה} ז"ל: 'גדולה שמושה' ואזי מהם תלמד ^{רפז} לעשות הישר בעיני אלדי'ם ואדם, אין צריך לומר בשעה שהם לומדים בתורה שבודאי תלמוד מהם עיון וסברא ישרה. אלא גם בשעת שיחה רגילה מהם תלמד כמה ^{רפז} מילי מעליתא, כי ^{רפח} שיחתן של ת"ח צריכה תלמוד. ובזה נשתבחו גדולי חכמי ישראל באומרים: ^{רפט} כל ימי גדלתי בין החכמים ^{רצא} אודה ה' מאוד בפי ^{רצב} אשר חנן אלדי'ם את עבדו אהובים נאמנים ^{רצג} והמה בעלי בריתי ואהבתינו תהילות לאל, היא ^{רצד} אהבה שאינה תלויה בדבר רק אהבת התורה, יהי רצון ^{רצה} המות אל יפריד בינינו כן יהי רצון ^{רצה} הלא המה מעלת הרב כמהר"א אשכנזי יצ"ו

- ^{רעג} קהלת פ"ז פ"ב.
- ^{רעד} עפ"י מסכת אבות פ"ג מ"א.
- ^{רעה} עפ"י מסכת ברכות דף יז ע"א.
- ^{רעו} במדבר פ"ו פ"א.
- ^{רעז} עפ"י ישעיה נז פ"ב.
- ^{רעח} בראשית פ"כ פ"ח.
- ^{רעט} עפ"י דברים פ"ו פ"ח.
- ^{רפ} מסכת שבת קמז ע"א.
- ^{רפא} מגילה יח ע"א.
- ^{רפב} שבת קז ע"ב.
- ^{רפג} מסכת אבות פ"א מד.
- ^{רפד} קהלת פ"ה פ"ט.
- ^{רפה} מסכת ברכות ז ע"ב.
- ^{רפו} דברים יג, יט.
- ^{רפז} מסכת ברכות דף ח ע"א.
- ^{רפח} מסכת עבודה זרה יט ע"ב.
- ^{רפט} מסכת אבות פ"א מי"ז.
- ^{רצ} תהלים קט, ל.
- ^{רצא} בראשית לג, ה.
- ^{רצב} עפ"י בראשית יד יג.
- ^{רצג} עפ"י מס' אבות פ"ה מט"ז.
- ^{רצד} מליצה עפ"י רות א יז.
- ^{רצה} דברים יא, ל.

ומעלת הרב כמהר"מ פארדו יצ"ו ה' יזכנו^{רצו} לחזות בנועם פניהם ולהתבשם בתורתם^{רצו} ולהתעלס באהבים. בני ידידי, רצה^{רצו} זיל לגבייהו דלברכוך, הידבק בעפר רגליהם בטחתי שלא ידחו אותך בעבור אהבתי, ומהם תראה וכן תעשה ותזכה^{רצו} לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו.

ועתה בני^{שא} אשכילך ואורך איזה סעיפים בהנהגת דרך ארץ והנהגת הבית, כי גם בהם יש מהצורך אל תכלית השלימות:

כ. ^{שב}יהיו דבריך בנחת עם הבריות, ובזה יאהבוך ויכבדוך וזהו אמרם ז"ל: ^{שג}הוי קובל וקיים'.

כא. טוב להיות ^{שד}קובץ על יד מעט ממון מהנכנס לידך שלא תרגיל עצמך בהוצאות כי ההרגל נעשה טבע^{שה} גם כי יזקין לא יסור ממנו, ^{שי}ויצטרך ח"ו לבריות. ואיני אומר חלילה להתרחק עד קצה האחרון כי גם היא מידה רעה ^{שז}וכילי כיליו רעים, ^{שח}רק להתנהג בקו המיצוע ותמיד האמצעי שלם ^{שט}מכלכל דבריו במשפט לעולם לא ימוט.

כב. ^{שי}אהוב את אשתך כגופך, ותכבדה יותר מגופך. ואמרו רז"ל: ^{שיא}לעולם יזהר אדם מאונאת אשתו' ואם אמרו כן בסתם אשה כאומרם 'לעולם', הדברים ק"ו באשתך ^{שיב}מנשים באהל תבורך שהיא תהילות לאל נאה במעשיה ותמימה בדרכיה ^{שיג}בן פורת יוסף כמעט אין ערוך אליה ^{שיד}והאלדי' אינה לידך ^{שטו}אשה משכלת אין ספק שצריך לאהוב אותה ^{שטז}אהבה עזה. וה' יפקוד אתכם בבנים כשרים ראויים והגונים ^{שיז}כולו זרע אמת כן יהי רצון.

- רצו תהלים פכ"ז פ"ד.
- רצז עפ"י משלי ז, יח.
- רצח עפ"י מועד קטן ט ע"ב.
- רצט תהלים כז, ד.
- ש בראשית כז, מג.
- שא תהלים לב, ח.
- שב יומא פו ע"א.
- שג סנהדרין יד ע"א.
- שד משלי יג, יא.
- שה משלי כב, ו.
- שו ברכות ו ע"ב.
- שז ישעיה לב, ז.
- שח רמב"ם הל' דעות פ"א ה"ד.
- שט עפ"י תהלים קיב, ה.
- שי עפ"י יבמות סב ע"ב.
- שיא בבא מציעא נט ע"א.
- שיב שופטים פ"ה פכ"ד.
- שיג בראשית פמ"ט פכ"ב.
- שיד עפ"י שמות כא, יג.
- שטו משלי פי"ט פי"ד.
- שטז עפ"י שיר השירים פ"ח פ"ו.

כג. **אור עיני.** ^{שיח}מאד מאד הזהר בכבוד אמך ^{שיט}הלא ידעת כמה ציערת אותי לימים שעברו על הדבר אזהרות הזהרתך ^{שכ}בצו לצו ונתת לי דיבור שכה תעשה הזהר והשמר שיהא ^{שכא}היך שלך צדק. דע והבן כי אעפ"י שהיא אינה אמך ^{שכב}בפטר רחם, מכל מקום היא עשתה עמך יותר מאם, ^{שכג}באהבתה אותך אהבה עצמית יותר מבניה, ^{שכד}וחלילה לך מלהיות כפוי טובה זכור מאמרם ז"ל: ^{שכה}כל הכופר בטובתו של חברו כאילו כופר בטובתו של מקום. וזה מלבד החיוב המוטל עליך מפאת כבוד אב ואם. ^{שכו}על כן אנכי מצוך הזהר והשמר מלהכעיסה, חלילה וכל מה שאתה מוסיף בכבודה ^{שכז}מעלה אני עליך כאילו עשיתני, ^{שכח}זהו כבודי זהו מוראי זהו ^{שכט}רצון אבינו שבשמים, ואתה ידעת שתהילות לאל היא ^{של}ברת לבב, אבל לפעמים יש לה איזה כעס צריך לסבול אותו הרגע שלא להשיב לה תשובות בניצוחים וויכוחים, ואחר כך היא מאליה ומעצמה תתחרט ואינה נוקמת ונוטרת שנאה בלב, ^{שלא}חבי כמעט רגע עד יעבור זעם. ובעיניך ראית איך אני בעצמי הייתי מתנהג עמה בשעת כעסה הייתי שותק ^{שלב}ואהי כמחריש ובזמן מועט היתה חוזרת בה גם אתה ^{שלג}כה תעשה. ^{שלד}ועל הכל צריך לדבר על לבה בדברי נחת ופיוס והיא תעשה כל חפציכם רק שיהיה בנחת ובאהבה ולא בדרך קנטור וכעס. וכשתעשה רצוני בדבר הזה יהיה לי נחת רוח גדול עד לאין שיעור. גם אם ח"ו לפעמים יהיה בינה ובין אשתך ^{שלה}תבורך מנשים, איזה פקפוק חלילה, צריך שתדע להנהיג הנהגה גדולה לרצות לשני הצדדין בפה רך ^{שלו}ומתק שפתים, כמלח הספן הזה, המנהיג את

^{שיז}עפ"י ירמיה פ"ב פכ"א.
^{שיח}מסכת אבות פ"ד מ"ד.
^{שיט}ישעיה מ, כח.
^{שכ}עפ"י ישעיה כח, י.
^{שכא}מסכת כתובות דף פו ע"א.
^{שכב}שמות פ"ג פ"ב.
^{שכג}משלי פ"ה פ"ט.
^{שכד}עפ"י בראשית יח, כה.
^{שכה}משנת ר"א פרשה ז.
^{שכו}דהרים טו, יא.
^{שכז}עפ"י מס' קידושין דף ל ע"א.
^{שכח}עפ"י קידושין לא ע"ב.
^{שכט}עפ"י מסכת אבות פ"ה פכ"ה.
^{של}עפ"י תהלים כד, ד.
^{שלא}עפ"י ישעיה כו, כ.
^{שלב}עפ"י שמואל א, פ"ו פכ"ז.
^{שלג}עפ"י יהושע פ"ו פ"ג.
^{שלד}רמב"ם הל' ברכות פ"ט ה"א.
^{שלה}שופטים ה כד.
^{שלו}משלי פט"ז פכ"א.

הספינה בסערת הים לאט לאט עד יעברו ^{שלז}המים הזידונים ואח"ך ילך ^{שלח}על מנוחות, ואין צריך לומר בענין הוצאת הבית שתשמע לקולה ותעשה כל רצונה, הלא תדע ^{שלט}שדעתן של נשים קלות וצריך להנהיגם לפי דעתן, כמו מי שמנהיג הבן הקטן. ^{שמ}דיין שמצילות אותנו מן החטא ומגדלות את בנינו לתורה.

חיבת עין ימין. ^{שמא}אל ירע ללבך על הדברים האלה, ושמא תאמר: ^{שמב}אבי השביעני בציוויים ואזהרות ^{שמג}לענות אותי תחת ידה כאשר היה דעתך זה מקודם, אעפ"י שאחר זמן חזרת בך וידעת כי אדרבא לרוב אהבתי אותך ^{שמד}כרחם אב על בנים אני מכריח אותך על הדבר הזה מכל מקום מפחדי שמא עדיין ^{שמה}יש בלבך עלי על זה ושמא תאמר ולמה ^{שמו}לא יעשה אבי כל ^{שמו}בתר איפכא – לכתוב לאמי שתתנהג עמי, ומכריחני להיות משועבד לה? אסברה לך ^{שמז}מספר ידידי, שאם כה יעלה ח"ו על לבך הוא טעות גדול, ^{שמו}ובי נשבעתי ^{שמו}חי נפשך ידידי וכה יזכני האל לחזות בנועם אור פניכם המאירים ומזהירים, וכה יוסיף להזמין לי פרנסתי ^{שני}בנחת ולא בצער עם בני ביתי ביחד ויאמר די לצרותי כן יהי רצון. כי מאהבתי אותך ^{שנא}אהבה עזה אני מיעצך על הדבר הזה, ואמנם מה שאיני כותב לאמך הוא על כמה סיבות אמיתיות: א – שכבר אמרנו ^{שנב}שהנשים דעתן קלות ^{שנג}ואשרי המדבר על אזן שומעת, אבל הידיד כמוך אשר חננו ה' חכמה ודעת יכול להבין אמיתות דברים והדעת גובר על הטבע. ב – כי היא לפי דעתה שהיא אמך ושאתה בנה, רחוק מאוד ^{שנד}שיכנסו הדברים באזנה כי רחוק הדבר שהבן יבעוט באמו, אבל אתה הנחמד כשתבונן היטיב ותכיר ערכה שעשתה עימך כמו אם ממש, אזי בנקל יחייב דעתך הזך ^{שנה}ששורת הדין מחייבת שלא לזוז

שלז תהלים קכד , ה
שלח תהלים כג , ב.
שלט מסכת שבת דף לג ע"ב.
שמ יבמות דף סג ע"א.
שמא בראשית כאי ב. ויתכן גם אבות דרבי נתן פ"א מ"ב.
שמב מליצה עפ"י בראשית פ"נ פ"ה.
שמג עפ"י בראשית טז , ט.
שמד תהלים קג , יג.
שמה רש"י בראשית פמ"ח פ"ז.
שמו שמו"א פ"כ פ"ב.
שמז קידושין מו ע"א.
שמח בראשית פכ"ב פט"ז.
שמו שמו"א פ"א פכ"ו.
שג מתוך ברכהמ"ז.
שנא עפ"י שה"ש פ"ח פ"ו.
שנב מסכת שבת דל"ג ע"ב.
שנג ספר החינוך מצוה תיט.
שנד עפ"י בראשית מד , יח.
שנה גטין נד ע"ב.

מדבריה. ג – שהיא אינה יודעת לא לכתוב ולא ללמוד כי נשים שלנו
 שנו^{שנז} חצובות הן מעצי היער, ומה אני יכול לכתוב על ידי אחרים בודאי
 תתבייש ותצטער שנה^{שנח} במאוד מאוד, שנט^{שנט} ובאמת אמרו: שס^{שס} אין אדם רוצה
 שתתבזה אשתו. מכל הטעמים הנזכרים שסא^{שסא} ויותר מהמה אשר כשתרצה
 להעמיק ידעתי שתשיגם שסב^{שסב} ראה תראה שהאמת אתי שאני מכריחך על
 הדבר הזה. ואני יודע כמה וכמה דיברתי עמה ביני לבינה וציויתיה עליכם.
 וגם עתה לא אחדול מלכתוב לה ע"י עמיתי מעלת הרב המורשה יצ"ו
 שסג^{שסג} כפעם בפעם אך בקיצור כי לא אוכל להאריך כלבבי מהטעמים הנז"ל.
 שסד^{שסד} סו"ד ידיד הנפש כי שסה^{שסה} בזאת תיבחן שסו^{שסו} אם יש את לבבך שלם כלבבי
 שתזהר מאוד להיות עמה שסז^{שסז} בשלום ובמישור, שסח^{שסח} ותנוח דעתך כמו שינוח
 דעתי שסט^{שסט} בגלות החיל הזה. די לי צערי וטלטולי שע^{שע} ורעיוני יבהלונני מרוב
 תשוקתי אליכם שעא^{שעא} ולא אוסיף עוד להטריד מחשבתי על הדבר הזה. אני
 מצפה ממך ששב^{שעב} תשובה שעג^{שעג} מאהבה מסודרת שתאמר אלי שנכנסו כל שעד^{שעד} דברי
 באזנך באמת ובתמים ולא יטרידני המחשבה מהיום והלאה על זה הענין
 כלל. ואני שעה^{שעה} לא אוסיף עוד שעו^{שעו} לחטו"ל שעז^{שעז} לדבר אליך בפרט זה רק כשארצה
 להזכירך ולעוררך בזה אומר אליך: זכור בני הדברים הנאמרים בסעיף כג
 מאגרת שעח^{שעח} מוסר אב' שעט^{שעט} ותו לא מיד. שפ^{שפ} בן יאיר שפא^{שפא} שמור ושמעת כל

שנו מליצה עפ"י תהלים קמד , יב.
 שנז תהלים צו , יב.
 שנח בראשית יז , ב.
 שנט מסכת תרומות פ"ב מ"א.
 שס כתובות דע"ד ע"ב.
 שסא קהלת פי"ב פי"ב.
 שסב שמו"א א , יא.
 שסג במדבר פכ"ד פ"א.
 שסד סוף דבר בר"ת.
 שסה עפ"י בראשית פמ"ב פט"ו.
 שסו עפ"י בראשית פכ"ג פ"ח.
 שסז מלאכי פ"ב פ"ו.
 שסח עפ"י שבת קנב ע"ב.
 שסט עפ"י עובדיה א , כ.
 שע דניאל פ"ז פכ"ח.
 שעא בראשית ח , כא.
 שעב עפ"י יומא פו ע"א וברש"י שם.
 שעג מליצה עפ"י משלי כז , ה.
 שעד עפ"י רש"י בראשית פמ"ד פי"ח.
 שעה בראשית ח , כא.
 שעו לחיים טובים ולשלום.
 שעז שמו"ב פ"ז פ"כ.
 שעח משלי פ"ד פ"א.
 שעט מסכת סוכה לו ע"ב.
 שפ מליצה עפ"י דה"י א פ"כ פ"ה.

"אגרת המלך – מוסר אב"

הדברים האלה ^{שפב} כי איש חכם אתה, ^{שפג} למען ייטב לך והארכת ימים ושנים בטוב ובנעימים כן יהי רצון.

כד. ^{שפד} אל תמנע טוב מאחיק יאודה יצ"ו, להדריכו בדרך ארץ ומוסר ^{שפה} ויראת ה' וללמדו תורה לפי שיעורו והכל בפה רך ומתק שפתים כי אחיק הוא. ^{שפו} הן אלה קצות דרכי קצת הערות באותיות מאירות, להדריך להישירך ^{שפז} להנחותך בדרך הטובה והישרה. ^{שפז} ראה בני יש אב ^{שפח} המניח את הכ"ד כ"ד ^{שפט} ראשי פרקים, ^{שצ} קח לך סמים ^{שצא} רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך. ואם ישרו דברי בעיניך ^{שצב} עשה נא עמדי חסד, האגרת הזאת ^א שימיה כחותם על לבך ^ב שמרה כאישון עיניך ולפחות תלמוד אותה ^ג פעם אחת דיך בכל חודש לחדשי השנה ^ד עד בואי אליך בעז"ה לחיים טובים ולשלום. בטחתי ^ה אל ישוב ד"ך נכלם, ^ו כה תעשה וכה תוסיף ^ז לא נצרכה להעדפה ^ח לשית לבך ודעתך ^ט להבין ולהשכיל כל דברי האגרת הזאת ^י מרישא לסיפא מאין חוצבו ^{יא} כל דיבור ודיבור כי רובה תלי"ת היא ^{יב} לשון מקרא ומעט לשון תלמוד, אף כי כתבתיה בקיצור נמרץ. הנה כשתבונן בה היטיב גם ממנה ^{יג} תלמד לעשות לערוך שיחה ^{יד} כאשר תעשינה הדבורים היקרים

שפא דברים פי"ב פכ"ח.

שפב מלכים א, פ"ב פ"ט.

שפג דברים כב, ז.

שפד משלי פ"ג פכ"ז.

שפה תהלים יט, י.

שפו איוב פכ"ו פי"ד.

שפז בראשית כז, כז.

שפח מסכת בבא קמא כז ע"א.

שפט מסכת סוכה לח ע"ב.

שצ שמות ל, לד.

שצא משלי פ"ג פ"ח.

שצב מליצה עפ"י בראשית מז, כט.

^א שיר השירים פ"ח פ"ו.

^ב עפ"י תהלים יז, ח.

^ג עפ"י סנהדרין דף מב ע"א.

^ד בראשית מח, ה.

^ה תהלים עד, כא. ורמז על כד סעיפים שכתב לבנו באגרת.

^ו ע"י מל"א פי"ט פ"ב.

^ז כתובות מג ע"א.

^ח משלי כז, כג.

^ט רש"י בראשית פ"א פכ"ו ד"ה: "כדמותנו".

^י מסכת מגילה דף יח ע"ב.

^{יא} מסכת שבת דף פח ע"ב.

^{יב} ע"י רש"י בבא מציעא דף ב ע"א.

^{יג} דברים יח, ט.

^{יד} עפ"י דברים א מד.

^{טו}המסולאים בפז ^{טז}הנחמדים מזהב ^{יז}ואבן יקרה. וכאשר תיזהר בכל הדברים האלה, ^{יח}אבל שמתי לפניך בטחתי בקוני ^{יט}אז תצליח דרכך ואז תשכיל. ^כבן ימי'. אל יעלה בדעתך בראותך מכתבי זה ארוך במילין ^{כא}וברוב דברים לא יחדל, דאיכא בינייהו דברים פשוטים ^{כב}ואמרת בלבבך כי חשבתך כאחד הריקים ח"ו, אשר ^{כג}לא שמו אלדי'ם לנגדם, ולא ^{כד}כן אנכי עמדי, כי תלי"ת ^{כה}את האלדי'ם אני ירא וגם לי לבב למעלה להשכיל ומדוע ^{כו}ימושני אבי והייתי בעיניו כמתעתע עד שהוצרך לזרזני על הדברים הפשוטים שאפילו ^{כז}תינוקות של בית רבן יודעים אותם?! ^{כח}אהה בני ^{כט}אל נא תשת עלי חטאת, באמת אמרו: ^לגדולה אהבה שמקלקלת את השורה ^{לא}גם לי לבב ידעתי גם ידעתי כי תלי"ת ^{לב}איש חכם אתה, ^{לג}ירא אלדי'ם וסר מרע. מהודה ומשבח אנא לאלדי אבי ^{לד}אשר נתן לי בן חכם, וזוהי שמחתי בכל ^{לה}ימי הבלי. תאמין ידידי אין לי נחת מכל הבלי העולם הזה כי הכל הבל וריק, רק כאשר אזכור שזיכני הוא יתברך לזרע הגון וכשר, זוהי שמחתי, אז אשכח ^{לו}עצבי. יה"ר כן יזכני האל לראות את אחיך יאודה יצ"ו שלם במידות ובדעות כמוך. ואמנם ידידי ^{לז}לפי רוב האהבה כל שלימותך ^{לח}כאין נגדי שרצוני שתהיה שלם ביותר, התבונן דברי רז"ל ^{לט}באומרם: "יותר ממה שהעגל רוצה לינק, הפרה רוצה להניק". ה' יזכני לראותך חכם וירא שמים

- ^{טו} מגילת איכה פ"ד פ"ב.
- ^{טז} תהלים פ"ט פ"א.
- ^{יז} שמו"ב פ"ב פ"ל.
- ^{יח} עפ"י ישעיה פ"נ פ"ז.
- ^{יט} יהושע פ"א פ"ח.
- ^כ בראשית לה יח. ועי' רמב"ן שם.
- ^{כא} משלי י, יט.
- ^{כב} דברים פ"ח פ"ז.
- ^{כג} עפ"י תהלים פנ"ד פ"ה.
- ^{כד} איוב פ"ט פל"ה.
- ^{כה} בראשית פמ"ב פ"ח.
- ^{כו} בראשית כז, יב.
- ^{כז} ברכות דף סב ע"ב.
- ^{כח} עפ"י מל"ב פ"ו פ"ה.
- ^{כט} במדבר יב, יא.
- ^ל מדרש רבה פרשה נה אות ח.
- ^{לא} איוב יב, ג.
- ^{לב} מלכים א – פ"ב פ"ט.
- ^{לג} איוב א, א.
- ^{לד} בראשית מח, ט.
- ^{לה} קהלת ז, טו.
- ^{לו} דה"י א, פ"ד פ"י.
- ^{לז} ויקרא פכ"ה פט"ז.
- ^{לח} עפ"י תהלים פל"ט פ"ו.
- ^{לט} מסכת פסחים קיב ע"א.

"אגרת המלך – מוסר אב"

ושלם יותר ממני, ^ממי יתן לי שומע ^{מא}מה הבריות אומרות: ^{מב}יפה כח הבן מכח האב' ^{מג}אז ימלא שחוק פי' ולשוני רינה.
^{מד}ובכן, ^{מה}קנצי למלין אשים: ^{מז}אקדם ה' אכף לאלד'י מרום הוא ברחמיו ^{מז}ישמרך מכל רע ^{מז}והיית אך שמח שקט ובוטח, ^{מח}ושמרת את משמרת ה' אלד'יך ^{מט}לאהבה אותו ולדבקה בו ^{נא}אורך ימים בימינך ובשמאלך עושר וכבוד. ויזכני האל ^{נא}לחזות בנועם ^{נב}אור פניכם ^{נג}בשמחות וגיל כי"ר. הכ"ד ^{נד}אביך קנך ^{נה}זה ילדך המשתוקק לתשוקתך המתאוה לצורתך המעתיר בעדך ממעמקי הלב ^{נו}אל פני האדון ה' אלד'י ישראל.

הצעיר אהרן עזריאל ס"ט.

לקמן נביא מעט מהכללים שכתב רבינו בספרו 'אזן אהרן' לפי מערכות בסדר א-ב ונביא מעט מכל מערכת, כפי הענין בעז"ה:

^מאיוב לא, לה.

^{מא}מסכת יומא פו ע"א.

^{מב}שבועות מח ע"א.

^{מג}תהלים קכו, ב.

^{מד}איוב יח, ב.

^{מה}מיכה ו, ו.

^{מו}תהלים קכא, ז.

^{מז}דברים טז, טו.

^{מח}מלכים א, פ"ב פ"ג.

^{מט}יהושע כב, ה.

^נמשלי פ"ג פט"ז.

^{נא}תהלים כז, ד.

^{נב}עפ"י איוב כט, כד.

^{נג}תהלים פמ"ה פט"ז.

^{נד}דברים פל"ב פ"ו.

^{נה}משלי כג, כב.

^{נו}שמות לד, כג.

מעט מ'כללי הפוסקים' – 'אזן אהרן':

מערכת אל"ף:

א. אביי ורבא. כתב הרא"ש בפרק הזהב: לא מצינו בכל התלמוד שקבע רב אשי דברי רבא קודם אביי, כי אביי מלך קודם רבא והיה פותח תחילה בבית המדרש, ולכך נקבעו דבריו תחילה.

ב. אדם נאמן על עצמו. טבח שהעידו עליו נוגעים בעדות שיצאתה טריפה מתחת ידו או שונאים, אף דעדותן כשירה כמ"ש [מערכת נו"ן אות ד] ואסור לשחוט לאחרים, מכל מקום לעצמו מותר לשחוט דאדם נאמן על עצמו. 'חקרי לב' [יו"ד סי' קצו].

ג. אין בישול אחר בישול גבי בשר בחלב. דכתיב 'לא תבשל' ג' פעמים, ודרשו: אחד לאיסור בישול והמבשל כזית לוקה כמ"ש הרמב"ם. נראה דהמבשל בשר בחלב וחזר ובישלם פעם שניה אינו לוקה על הפעם השניה, דאמרינן אין בישול אחר בישול, כי היכי דאמרינן בעלמא. אבל בתחילה נתבשל הבשר לבדו והחלב לבדו אם בישלם אחר כך ביחד – עובר משום 'לא תבשל' כיון דנותן טעם זה בזה, כל שכן אם הגבינה חיה. הרב 'ערוך השלחן' [סי' כז סק"ג]. ועי' 'תשב"ץ' [ח"ג סי' רצה] דהמבשל חמאה ומערה לתוך בשר בחלב דעובר בלאו דהא מבשל הוא ע"י עירוי כלי ראשון.

ד. אין למדין הלכה מפי מדרש. הרב 'תוספות יום טוב' [פ"ה דברכות מ"ד] כתב שבספרו 'לחם חמודות' כתב שש"ץ יכול לענות אמן אחר ברכת כהנים אם הבטחתו שחוזר לתפילתו, עפ"י ה'מדרש רבה' פ' כי תצא. אך עתה ראיתי שאין למדין הלכה מ'מדרש רבה' וכו' ע"ש. אבל ה'פרי חדש' [או"ח סי' קכח ס"ד] כתב דמי יוכל לחלוק על ה'מדרש רבה' בלי ראיה ברורה מהש"ס. ע"ש. (אה"נ עי' 'גנזי חיים' ארץ ג"ן).

ה. איפכא מסתברא. בכל התלמוד פירושו הוא: דלא מסתבר כדבריו, אלא אדרבא איפכא מסתברא. אמנם בקידושין [דף נג] איתא איפכא מסתברא – מי לא איכא למימר מעשר וכו' ע"ש.

ו. אמרי בי רב. כל מקום שאומר הש"ס 'אמרי בי רב' או 'אשכחתינהו לרבנן בבי רב' אינו רוצה לומר תלמידים של רב, אלא 'בי רב' פירושו בית המדרש כן כתב רש"י [דף מז ע"ב ד"ה רב המנונא], ואפשר שיש חילוק בין 'אמרי בי רב' ל'בבי רב' והכי דייקי קצת דברי רש"י ז"ל. ועי' 'תוס' [גטין דף ז], הביאם הרב 'יבין שמועה' [כלל שמ"ח], מכי אתא רב לבבל – לא רב ממש אלא רבנן ובעלי תורה. ועי' עוד להרב הנזכר [כלל ד].

ז. אסור. כתב הריטב"א [בחי' מגילה על דף כח:] יש אסור שאינו לא מדאורייתא ולא מדרבנן בענין 'אסור להלוות בלא עדים', 'אסור להלוות לגוי ברבית' וכמ"ש: 'משחרר עבדו עובר בעשה' עכ"ל. והתוס' בתענית גבי 'אסור

לשמש מיטתו בשני רעבון' כתבו דהאי איסור הוא ממידת חסידות. **'שיורי ברכה'** [או"ח סי' ב אות ב]. ועי' מה שרמז בספריו הנחמדים **'ברכי יוסף'** ו**'מחזיק ברכה'** ו**'יעיר און'** ובמקום שאמרו עובר בעשה או בלא תעשה, אי הוא עשה ולא תעשה ממש עי' להרב ז"ל [סי' קנו אות ג] באורך.

ח. **אשה מתעברת וחוזרת ומתעברת.** יש בזה ג' סברות: יש אומרים שאין חוזרת ומתעברת כלל. ויש אומרים שחוזרת ומתעברת סנדל. ויש אומרים שחוזרת ומתעברת נפלים. ולכולי עלמא אשה שילדה תיכף אחר שהלך בעלה ואחר כך ילדה עוד ולד של קיימא ודאי זינתה והוי הולד ממזר ודאי. **'ברכי יוסף'** [אבן העזר סי' ד אות ט], **הב"ד בפחד"** [מע' מ' דף קסה ע"ג].

מערכת בי"ת:

ט. **באמת אמרו.** רצונו לומר 'הלכה למשה מסיני' כ"כ הרמב"ם בהקדמת סדר זרעים. אבל רבינו **עובדיה מברטנורא** [ריש פ"ב דתרומות] כתב: דאינה אלא מדרבנן, ור"ל כאילו היא 'הלכה למשה מסיני'. ועי' **'מחזיק ברכה'** [או"ח סי' ער"ה אות ז]. ועי' למרן **מוהריק"א** ז"ל בכללי הגמרא [דף צו ע"א] כתב שכן מבואר מדברי הירושלמי וע"ש שכתב דאין ר"ל 'הלכה למשה מסיני ממש'. ועי' **'תוספות יום טוב'** [פ"ד דמציעא משנה יא].

י. **בזיון החכם.** בספר **'עיני דוד'** [דף עו ע"א], כתב דמי שלא בא לבקר את רב העיר ברגל כמנהג העיר דנקרא מבזה את הרב בפרהסיא וחייב נידוי. ע"ש. וצריך לעמוד על דבריו, ואולי מדמי הרב זה לההיא דפרק קמא דקידושין סבי דגוזניא לא אתו לפרקיה דר"ח וכו' א"ל לרב המנונא זיל צנעינהו **פרש"י**: לשון נדוי ע"ש ועי' **מהרד"ך** [בית כב חדר ח ד"ה ולענין הנדוי ע"ש]. ויש לדחות עי' **מהר"י** [סי' ז].

יא. **בזיון החכם.** אם ביזוהו בפרהסיא, אסור לו למחול אלא נוקם ונוטר כנחש עד שיבקש ממנו מחילה. **שו"ע** [יו"ד סי' רמג ס"ט]. ועי' להרב **מ"ץ** [ח"ב סי' מט דף קו סוע"א] כתב בשם הרמב"ם שאם מחל – נענש ע"ש.

יב. **בזיון החכם.** אין מועיל התנצלות שלא כיון לבזותו. תשובת מהריק"ו [שרש ק"ץ] **מ"ץ** [ח"ב סי' דק"ו ע"א].

יג. **ביטול איסורין.** ראה זה חדש דאיתא בירושלמי דשרץ בטיל באלף דווקא ובפחות מאלף לא בטיל. הביאוהו ה'תוספות' ו'המרדכי' הב"ד ה'כנסת הגדולה' [ביו"ד סי' ד"ק הגה"ט אות ה'] ע"ש. וכ"כ בספר **'המכריע'** בשם **בה"ג** ותשובה לרב האי גאון. **אע"ג** דבטוש"ע לא ס' כירושלמי הנזכר אלא כתלמודא דידן דבטל בשישים, מכל מקום מצינו סברא זו חדשה בעולם דיש דברים דאינם בטלים אלא באלף. ועי' **ער"ה** שם.

יד. **בעיא דלא איפשיטא ספיקא הוי,** ובדאורייתא אזלינן לחומרא ובדרבנן אזלינן לקולא ככל ספק דרבנן. דעת הראב"ד ז"ל [פ"א דפה"מ הט"ו] דהך

בעיא דלא איפשיטא בפ' 'כיצד צולין' אי גזרו טומאה על היוצא או לא, אף על גב דכל ספק ידיים להקל משום חומרא דקדשים נקטינן לחומרא ומטמא, עי' בדברי מרן כס"מ ו'משנה למלך'. ע"ש.

טו. ברכת אירוסין ונישואין. אם שכחו מלברך ברכת אירוסין וברכו ברכת נישואין, כתב הרא"ם בתשובה [ח"א סי' ד'] דיחזרו לברך ברכת האירוסין. אבל 'כנסת הגדולה' ב'אבן העזר' [סי' סב], וה'באר היטב' כתבו דמדברי הרא"ש נראה שאין צריך עוד לברך ברכת האירוסין. פחד"י [מע' מ' דף קעה ע"ג].

טז. ברכת חתנים. בחופה כשאין שם יו"ד דמברכים אשר ברא דווקא ואז אין מביאין ב' כוסות אלא אומר ברכת המזון ואשר ברא על כוס אחד. נשאל הרב הגדול חיד"א ז"ל ב'חיים שאל' [ח"א סי' מד] אי יברך בורא פרי הגפן תחילה ואחר כך אשר ברא או להיפך, והעלה שיברך בורא פרי הגפן תחילה והביא ראיות לזה. ואני בעוניי בכפי [ח"ב בהלכות פסח סימן ז' דף ט ע"ב] העלתי דיברך אשר ברא תחילה ובורא פרי הגפן לבסוף, והשבתי בטוב טעם ודעת על כל ראיותיו, קחנו משם.

מערכת גימ"ל:

יז. גוי אין לו חזקת ממון. ולא אמרינן ביה אוקי ממונא בחזקת מ"ק, והוי כממון המוטל בספק כן מתבאר מדברי הרמב"ן והרשב"א והרא"ה והרא"ש, הב"ד בא"ז לכתובות [דף טו ע"ב], הב"ד מהריט"א ז"ל בספר היו"ט [דכ"ח סוע"ד]. ועי' כל מה שציין בהר' 'ישרי לב' [מע' ק אות ס'].

יח. גוסס לענין גט ומתנה. דעת רש"י בקידושין [דף עח ע"ב ד"ה כשהוא גוסס]. דהוי כחי וגטו גט ומתנתו מתנה. וה'תוספות' חלקו ועי' באשר"י. (אה"נ עי' 'גנזי חיים' אות יד).

יט. גזירה לגזירה לא גזרינן. במקום שיש לחוש שמא יבא לידי איסור כרת – גזרינן גזירה לגזירה כן כתב הרמב"ן בחידושיו לנדה פ' תינוקת [על דס"ז ע"ב], גבי משום סרך בתה, וכ"כ הר"ן שם וכ"כ הרשב"א ב'תורת הבית' הב"ד הרב 'בית יוסף' ז"ל [ביו"ד סי' קצז] בדין הנז'.

כ. גזירה גר אחר עשר דורות אסור בממזרת. דכיון שנתערב בישראל ונשתקע שם גר ממנו, יאמרו ישראל נושא ממזרת. [קידושין דע"ו].

כא. גט שמוכיח מתוכו שהמסדר לא היה בקי באיזה דבר אפילו בלתי פיסול, יש לבית דין לפוסלו. הרב ג"פ [בסה"ג ס"ג] הב"ד הר' דב"מ [דקפ"ו אות ד].

כב. גר שנתגייר מארץ רומה או מהסמוך לה, ראוי לצאת ידי ספק של תורה למנוע מלהשיאו ישראלית, יען ידועים שהם מזרע אדום וקביעי בדוכתייהו, אלא יחזור אחר גיורת. הגאון בס' שאלת יעבץ [סי' מו] ע"ש.

כג. גרושין. אין לגרש אשתו ראשונה ואיסורא נמי איכא. סי' קיט. אבל אשה רעה בדעותיה שמרגלת קטטה תמיד, מצוה לגרשה ואפילו בזווג ראשון. 'חלקת מחוקק' ו'בית שמואל' ועי' 'פרי הארץ' [ח"א ד"ט יו"ד].

מערכת הדל"ת:

כד. דיו לבא מן הדין להיות כנדון. לפעמים אנו מחמירים בלמד יותר מן המלמד, אם המלמד חמור מצד עצמו. כ"כ ה'תוספות' [בע"ז דף מה ע"ב ד"ה: יש' וז"ל: "ואם תאמר נעבד במחובר מהיכא יליף? מאתן. דיו לבא מן הדין להיות כנידון כדדרשין במרובה – הם ולא שינוייהם. וי"ל: דמדאורייתא ודאי פשיטא ליה דיש שינוי, אלא מדרבנן הוא דקמבעיא ליה משום דעבודת אלילים יש לאסור הגם שנשתנה". ע"כ. אבל מדברי הרמב"ן בחיד' לשם ודברי הראב"ד שהזכיר שם שתירץ תירוץ אחר לקושיא הנ"ל, נראה שחולקים על ה'תוספות'.

כה. דיין שמקבל שורה מן המלכות אם דן עפ"י הדין והוא מרוצה לקהל, דינו דין. הריב"ש [סי' רע"א]. אך הרב 'יכין ובוועז' [סי' טו"ב], בהגה"ה כתב שהריב"ש והתשב"ץ החרימו על שום אדם בעולם שלא יקבל שורה ע"י המלכות. ועי' 'כל בו' [ד].

כו. דינא דמלכותא דינא. דין הרוגי מלכות שנכסיהם למלך הוי דינא דמלכותא גם בזמנינו במלכי אומות העולם, ואם כן מי שנהרג עפ"י המלכות והמלכות נתנו נכסיו לאחר, קנה מדינא דמלכותא. 'משנת רבי אליעזר' [סי' ו' וסי' ז באורך]. והוכיח שאין המלך צריך לעשות שום קנין.

כז. דרבנן. לפעמים אומר הש"ס 'אמור רבנן' והוא מדאורייתא. וחדא מנייהו [בפ' ג"פ ד' קס"ז ע"ב]: אמור רבנן כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד, והוא דאורייתא כמבואר מדברי רש"י [כתובות די"ח ע"ב ד"ה: כיון שהגיד], וסנהדרין מד: ובדברי רבי בצלאל אשכנזי ב'שיטה מקובצת' לכתו' שם כן העלה הרב המחבר ס' 'בן יוחאי' בס' 'המצרף' [ח"ב סי' רכ"ו]. ע"ש.

מערכת ה"א:

כח. הכחשה. דיינים שיש ביניהם הכחשה, שזה אומר על תנאי כך גזרנו, וזה אומר ע"ת כך גזרנו יד המוחזק על העליונה. מהר"ם די בוטון [סי' פג]. 'בעי חיי' [ח"מ, ח"א סי' יט], פ"מ [ח"ב סי' קז]. והיכא שהדיין האחד אומר כך פסקתי אני ופלוגני, והשני אומר שלא נפסק זה בפניו, עיין 'חקרי לב' [ח"מ ח"א סי' פד ופ"ד בתוך התשובה דף קי ע"ד].

כט. הלכה כרבא לגבי אביי. כתב הרב 'תוספות יום טוב' [ריש פרק ט' דנדרים]: והא דקיימא לן אביי ורבא הלכה כרבא, י"ל זהו דווקא בדינים אבל לא

"אגרת המלך – מוסר אב"

בטעמים. והכא טעמא דאביי מסתבר טפי ע"כ. ועי' מ"ש בעניותי ב'ארעא סמיכתא' [מע' הנר"ן אות נזיקין].

ל. הלכתא כרב באיסורי. היינו אי ליכא אמורא בתרא דסבר דלא כרב, אבל אי איכא מאמורא בתרא דס' דלא כרב, אמרינן הלכתא כבתראי ודחינן לכללא דהלכתא כרב באיסורי. כ"כ בפשיטות הרב 'בית יוסף' ז"ל [ביו"ד סי' קצח בריש הסימן] על דין חוטי צמר ופשתן חוצצין וכו' ובלבד שלא יהיו מוזהבים וכו' ע"ש.

לא. הרשב"א אם סותר מתשובותיו לשיטותיו. לשיטותיו שמעינן הרב 'יעקב דניאל אולמו' הוב"ד בפחד"י [מערכת מ"ם דק"י סוע"ג וקי"א ריש ע"ב בק"ג].

מערכת הוא"ו:

לב. והתניא והתנן. הרב של"ה [דף תה ע"א] כתב וז"ל: קושיא היא ולפרוכי קאתי, אבל לפעמים תמצא והתנן והתניא סיוע, וההפרש שיש ביניהם שאותו שהוא קושיא כתוב בלא אל"ף ובתמי הקרינן ליה, ואותו שהוא סיוע כתוב באל"ף 'והא תנן' 'והא תניא' ובניחותא קרינן ליה, והכי קאמר: 'והא לך סיוע וסעד מדתניא וכו' עכ"ד. ובדפוסים שבידינו ברב התלמוד ליתא לכלל זה ואדרבא רש"י וה'תוספות' ברוב המקומות כותבים 'והתניא' בניחותא ואם כדברי הרב אין צורך לפרש כי עין רואה שהוא ב' תיבות.

לג. ועוד שאלו. כשאומר בתלמוד: 'ועוד שאלו' כתב רש"י בחולין [דכ"ז ע"ב] דר"ל ההגמון שאל את ר"ג, וה'תוספות' כתבו שהוא לר"י בן זכאי ואע"ג דלא הוזכר שמו שם כמו 'בו ביום' שאומר הש"ס דהיינו ביום שמינו את רבי אלעזר בן עזריה ע"כ.

מערכת הזי"ן:

לד. זאת אומרת. כתב ב'אור זרוע' [לב"מ דק"ב]. ז"ל: "כתב רבינו גאון ז"ל בדרכי התלמוד שלו שיבר בלשון ערבי: כל 'זאת אומרת' – הלכה היא. אמר רב חסדא זאת אומרת בת אצל האם, אמר ר"ש זאת אומרת הכחשה תחילת הזמה. ומהתימה מהרמב"ם שלא הביאה בחיבורו ובפרט שהרי"ף הביאה עכ"ל.

מערכת החי"ת:

לה. חוזר ומגיד. גם בדיונים אחר שכתבו גזרתם, אינם חוזרים ומגידים. מהריב"ל ח"ג סי' קיא. מהר"ם די בוטון [סי' פג]. פ"מ [ח"ב סי' קז]. 'בעי חיי'

[ח"מ ח"א סי' יט]. עוד כתב שם שאינם יכולים לפרש גזרתם בלשון רחוק שאינו סובל הפירוש מרווח.

לו. חומרא וחסידות. מי שנוהג חומרא וחסידות באיזה דבר, כתב הב"ח [ביו"ד סי' רצג] דינהוג בביתו אבל אם מיסב בסעודה של ת"ח שנוהגים היתר – אסור לו לנהוג איסור בפניהם. ויותר מזה מבואר בדברי 'המאירי' הוב"ד ב'שיטה מקובצת' לרבינו בצלאל אשכנזי [דב"ק על דפ"א סוף פרק מרובה דל"ח מהס'] דאם עשה כן בפני אדם גדול – בר נדוי הוא, רק אם הוא מפורסם בחסידות. ועי' להרב חיד"א בס' 'ברכי יוסף' [או"ח סי' סג].

לז. חירופין. הקורא לחברו 'שבתי צבי' עי' בספר 'תשובה מאהבה' [ח"א סי' ח] שהוכיח בראיות ברורות שאסור להתחתן בהם ושהם עובדי עבודה זרה והם גרועים יותר מכותים. ובסי' סט כתב דאין עונין אמן אחר ברכותיהן דכל כוונתם אל הרשע הזה וגריעי מאפיקורסים. ובסי' קי כתב דספר תורה שכתבו המאמין בש"ץ צריך שריפה ושנפתח תפילין שלהם ומצאו כתוב בהם צורת מצנפת לבנה כתוגר וכתוב עלה משיח ש"ץ וזהו שמו ה' צדקנו ח"ו עש"ב מכל זה נראה דחייב הקורא לחבירו ש"ץ.

לח. חירופין. הקורא לחברו 'טמא שפתיים' ומין ומשומד, חייב מקל וחומר, דרשע שם בשם רבינו שלמה לוריא ועי' מבי"ט [באחרונות סי' קצ"ה].

לט. חמץ. בדיקה בליל יד אם מצא חמץ שאינו ידוע לו בשעת הבדיקה, דעת ה'מרדכי' בשם רבינו יעב"ץ ו'הגהות מיימוניות' ו'הרוקח' דישרפנו מיד, ודוקא מה שמשייר לאכילתו הוא שאמרו מצניעו עד למחר. אבל דעת הרמב"ם וסמ"ג וסמ"ק וראב"ן דהכל מצניע עד למחר כ"כ הרב 'חוקת הפסח' [סי' תל"ד אות א].

מ. חתן. אסור בעשיית מלאכה. 'טור' [העזר סי' סד], והרב ח"מ וב"ש כתבו דלא מהני המחילה שלו. והרב 'שירי ברכה' נטה דעתו לומר דמהני מחילה ידידה. עי' בספר 'חופת חתנים' למהר"י מלדולה.

מערכת הטי"ת:

מא. טובת הנאה. אינה ממון לחייבו שבועה, כ"כ מהר"ם הביא דבריו ה'מרדכי' פ' שבועת הדיינים. והוב"ד ב'בית יוסף' [הל' צדקה סי' רנט] ובשו"ע [חור"מ סי' פז סל"ה] ועי' סמ"ע [שם].

מב. טומאת כהן. אין הבעל כהן מטמא לאשתו אלא א"כ יורשה אבל אם אינו יורשה בכל אופן שיהיה אפילו נשואה אינו מטמא. עי' 'משכנות הרועים' [מעיר' אל"ף אות כט].

מג.

מערכת היו"ד:

מד. **יבם נשוי** אין כופין אותו לחלוץ אפילו לדעת מרן ז"ל בתשו' אך בדיכא תרתי לריעותא: נשוי ולא מצי למיקם בסיפוקייהו – ודאי כופין לחלוץ. **'אורים גדולים'** לימוד ע"ה והנמשך. **'מזבח אדמה'** כתב שאין לזוז מדברי הרב אלו ע"ש [בליקוטיו דמ"ד:].

מה. **יבום**. מי שמת והניח בן טריפה, הרב **'גנת ורדים'** [חלק אבה"ע כלל ב סי' ד] כתב דלא מקרי זרע וזוקק את אשתו ליבום, ומוה"ר **'חקרי לב'** ז"ל [בחאה"ע סי' ז"ן] חלק עליו ע"ש.

מו. **ירושא**. בכור שנטל חלק כפשוטו ויתר, ואם אמר לא ידעתי שהבכור נוטל פי שנים – אין שומעין לו. מרן **החבי"ב** [בתשו' חו"מ ח"א סי' רן].

מערכת הכא"ף:

מז. **כבוד אבי אביו**. אין אדם מוזהר בכבוד זקינו, כן מתבאר בהדיא בגמ' [מכות ד"ב]. ובדברי **רש"י** [שם ד"ה: הכי גרסינן]. אלא לא קשיא הא בבנו הא בבן בנו. והרמב"ם [פ"א דרוצח ה"ג] ע"ש.

מח. **כבוד את**. וא"ו לרבות אחיך הגדול. הרב חיד"א ז"ל בהגהותיו על הזוהר ח"ג דפ"ג. דקדק מדברי הרשב"י זיע"א דכל הקטן מאחיו הגדול – חייב בכבוד הגדול ודלא כהאחרונים ז"ל שכתבו דאין חייבים כי אם בכבוד הבכור. ע"ש.

מט. **כתובת מפותה**. שנשא אותה המפתה, ושניהם רוצים לכתוב בכתובה 'בתולה ומאתים' העלה הרב **'יד מלאכי'** ז"ל הוב"ד בפחד"י [מערי' מ"ם דקע"ח עב"ג], דשפיר דמי ואין נקרא השטר מזוייף, וגם ליכא משום מחזי כשיקרא ע"ש. שלא כדברי הרב **'נחלת שבעה'**.

מערכת למ"ד:

נ. **לימוד**. עיקר התחלת לימוד גמרא לנער הוא מבן ט"ו שנה ואילך. **'חלקת מחוקק'** [באה"ע סי' א סק"ב] ו'**בית שמואל'** [שם].

נא. **לשון**. יש חילוק בין לשון סמוך ללשון מוכרח. עי' בחו"מ סי' פ"א ב'טור' ו'**בית יוסף'** חילוק בין עשרה כדי שמן לעשרה כדים שמן ובסמ"ע [ס"ק ל"ג].

מערכת המ"ם:

נב. מהריק"א. מרן ז"ל כשסותר משו"ע ל'בית יוסף' כתב הרב 'חקרי לב' [או"ח סי' נד] – דאחר 'בית יוסף' אזלינן, והרב 'שיורי ברכה' [בסי' רס"ח] כתב דאחר השו"ע אזלינן ע"ש.

נג. מוחזק. האלמנה בתביעת מזונותיה עם היורשים ויש מחלוקת בדבר מי מהם מקרי מוחזק, מהרש"ך בראשון סי' מא כתב דהאלמנה היא מוחזקת והביא ראייה מהש"ס. והרב 'משכנות הרועים' מער' מ"ם אות רמ"ב קרא ערער על ראייתו. גם הרב ב"ש סי' צג סקכ"א כתב שהאלמנה היא מוחזקת והרב 'משכנות הרועים' כתב שאין כן דעת מרן ז"ל ע"ש.

נד. מוחק את ה'. דווקא השם אסור למוחקו אבל נקודותיו מותר. מהרי"ל [בתשו' סי' ר"ך] הביא דבריו ה'כנסת גדולה' [ביו"ד סי' רע"ו הגה"ט אות ח'].

נה. מורדת. בטענת מאיס עלי, רבה המחלוקת בין הפוסקים אי כופין לגרש והעלו רבני האחרונים ז"ל דאין כופין ואפילו אם קודם שנישאת גילתה דעתה שהיתה מואסת בו. 'משכנות הרועים' [מערכת מ"ם אות רכ"ט]. ואי עבדינן הרחקה דר"ת עיי"ש ובתשובת 'אליאו רבא' [סי' יג יד].

נו. מיחזי כשיקרא. לא אמרינן מיחזי כשיקרא אלא בדבר שגוף העדות תלוי בו כגון בשינוי המקום אבל בדבר שאין גוף העדות תלוי בו כגון: אם כתוב ראובן בן שמעון ז"ל והוא חי, לא אמרינן מיחזי כשיקרא ולא נפסל השטר בכך. ודכוותא בדברים שיש צורך מותר גם לכתחילה לשנות. הרב 'יד מלאכי' בתשו' כתב יד הובאו דבריו בפחד"י [מער' מ"ם דקע"ח עב"ג].

נז. מינקת שלא הניקה כלל משילדה ולא שמה דד בפי הילד, עשו מעשה מהר"מ זכות ז"ל והרבה רבני איטליא והתירוה לינשא. פחד"י [מע' מ"ם דקנ"א ע"ג].

נח. מלאכה לאבי הבן ביום מילת בנו, אינו אסור במלאכה כ"כ הרב 'פרי חדש' הביא דבריו הרב 'ברכי יוסף' [או"ח סי' קלה אות ו'] וכתב שכן עיקר. וכן עיקר ודלא כהרב מורנו הרב חיים פלאג'י ז"ל בס' 'נשמת כל חי' [ח"א סי' סב] שפקפק בזה מתוך דברי הזוהר, עי' 'יפה ללב' שם, 'ישר"ל' [יו"ד מע' מ"ם אות יט]. ולענין מלאכה לחתן ע"י שותפו ושכירו עי' לעיל מערכת חי"ת אות מ"ב.

נט. מלך שמת אי כהנים מטמאין לו, דלא גרע מנשיא עי' מש"ל פ"ג דאבל דין יו"ד ועי' פחד"י [מע' מ"ם דקכ"ח סוע"ג].

ס. מלך שאמרו בגמרא שעושה לו ס"ת קטן כעין קמיע ותולה בזרועו, כמעט הוא רחוק המציאות. עי' מ"ש הרב פחד"י [מע' מ"ם דקכ"ח].

"אגרת המלך – מוסר אב"

מערכת הנו"ן:

סא. נדוניא. אם כתוב בכתובה דא נדוניא דהנעלת ליה ונתברר שלא הכניסה לו אלא עשה לה הבעל משלו, עי' 'שלחנו של אברהם' [חלק אבן העזר סי' קנד].

סב. נוגע בעדות. נוטל שכר להעיד לא מקרי נוגע בעדות. 'בתי כהונה' [ח"ב סי' כו]. 'קול בן לוי' [סי' ה] ועי' מער' ע' אות יב.

מערכת הסמ"ך:

סג. סימן. מי ששמו לו בחיקו בלילה כשהוא ישן דבר שאין בו סימן, והשכים לו בבוקר ואמר לו אחד תן לי דבר פלוני שהנחתי בלילה בחיקך יש להסתפק אי צריך להחזיר לו. 'שירי ברכה' [חור"מ סי' רכב].

סד. ספק ספיקא. אפילו לדעת מהריב"ל דסובר מאיזה מתשובה דאין לסמוך על ס"ס דפלוגתא דרובתא משום דשום פלוגתא אחד הוא היכא דאיכא תלת ס"ס מודי דסמכין עליה. מ"ץ [ח"א סי' ע"א]. מ"מ [ח"א חור"מ סי' א דף ו]. והוא הדין למאן דסובר דבעינן מתהפך בתלתא ספיקי סגי בלי הפוכה. מ"מ ועי' 'יד אהרן' [אה"ע סי' ס"ח הגב"י אות ס"ה]. ועי' לעיל אות ח.

סה. סתם יינם. הרב 'באר עשק' [סי' קט] כתב דשרי לקדש ולברך על סתם יינם ואייתי בידיה ראייה חלושה. והגאון בס' 'שאלת יעבץ' [סי' מה] הרבה להשיב אפו עליו וכתב ישתקע הדבר ולא יאמר ואין זה מברך אלא מנאץ ע"ש.

מערכת העי"ן:

סו. עדות הפסול מחמת עבירה אם היא עבירה דדשו בה רבים אין לפוסלו מטעם זה דאם כן לא הנחת בן לאברהם אבינו כגון: מוסר אב, ומזכיר שם שמים לבטלה. מור"ם [בתשובותיו סי' כא אות יא].

סז. עדות. מי שראינו שעבר עבירה שנפסל לעדות, לא אמרינן שמא הרהר תשובה בליבו, כ"כ רבינו ירוחם הביאו ה'בית יוסף' [סי' לח ב'אבן העזר] ועי' סמ"ע [בחור"מ סי' לד]. 'חשק שלמה' [סי' לד הגב"י אות מא]. 'עדות ביעקב' [סי' חי וסי' מא]. 'טוב עין' [סי' ו]. 'ועי' 'חוות יאיר' [סי' סג], שכתב שאין אומרים בזה ת"ח שחטא בלילה אל תהרהר אחריו ביום שודאי עשה תשובה וכו'.

סח. עסקא. היה לו חוב קדום ועשה שטר עסקא, אי מהני עי' 'ישרי לב' [מע' ע' אות ע"ה].

מערכת הפ"ה:

סט.פקדון. נפקד שהפקידו אצלו בגדים ולא ניערן כדינה, ואכלם עש, והוא הדין מוצא אבידה, צידד הרב **שאלת יעב"ץ ז"ל** [סי' פז] לחייבו.

ע. פקדון. אשה שהפקידה ביד אחותה בגדי בעלה ואמרה לה שתמכרם כדי לפדות בעלה מבית הסוהר, וכשיצא בעלה תובע בגדיו, עי' **מט"ש** [סי' עב הגב"י אות פא].

עא.פשרנים שדנו או פשרו על מה שלא שאלו מהם, הבעלי דין אין חייבים לשמוע להם. **מהרשד"ם** [חו"מ סי' ד]. **הר"י אדרבי** [סי' קנה].

מערכת הצד"י:

עב. צבור. בענייני הצבור עונשין גם על המחשבה הגלויה כמעשה, למען ישמעו העם וייראו ולא יזידון עוד. **'חוות יאיר'** [סו"ס ז"ן] **הב"ד הרב מט"ש סי' קס"ג** הגב"י אות רנב.

עג. צלי נקרא גם כן תבשיל. כ"כ ה'מרדכי' סוף תענית בהל' תשעה באב גבי לא יאכל ב' תבשילין והביא ראיה מפסוק בדה"י: **"ויבשלו את הפסח צלי באש"**. ע"ש. והביאו רמ"א ב'דרכי משה' [סי' תקנב] ע"ש.

מערכת הקו"ף:

עד. קידושין. המקדש בטבעת שיש בה אבן, יש חילוק בין אם היא אבן טובה לאם היא פחותת הערך. **'חקרי לב'** [אה"ע דמ"ג].

עה. קים ליה בדרבא מיניה. אמרינן בכוליה תלמודא כשעשה עבירה שבבת אחת בא לו חיוב מיתה ומלקות או מלקות וממון. ודע שאם עשה עבירה שחייב מיתה ועדיין לא דנו אותו, ואחר כך עשה עבירה אחרת שחייב מלקות אי מלקין אותו תחילה ואחר כך ממיתין אותו, או אמרינן קים ליה בדרבא מיניה ואין מלקין אותו כלל. עי' רש"י בחולין [דפ"א ע"ב ד"ה: אלא ששחט אחד לע"א] שנראה מסתפק בזה.

מערכת הרי"ש:

עו. רב. המנהג בארץ הצבי ובעיירות גדולות שבישראל כגון: קושטא ובאלוניקי ואיזמיר יע"א ודומיהם, שכשמתבקש רב הקהילה בישיבה של מעלה, אותו שדורש בעת הספידו – הוא הנכנס לרב במקומו ויש סמך לזה מדברי הרמ"ה ז"ל [בחיי' בתרא פ"ק סי' קנ"ו] ע"ש.

"אגרת המלך – מוסר אב"

עז. רצון. אין חילוק בין מילת רצון למזיד, כי הכל ענין אחד אלא גבי אונס שייך למתני רצון וגבי שוגג מזיד. [רש"י יומא ד"ז ע"א ד"ה: רצון. וע"ז דנ"ד ע"א ד"ה מזיד].

מערכת השי"ן:

עח. שבועה. אין להשביע על טובת הנאה. [עי' מער' ט' אות ב'].
עט. שבות דרבנן. במקום שיש נזק לרבים מותר, שבת [דף מב] ריש ע"ב: מכבין גחלת של מתכת ברשות הרבים כדי שלא יזקו בו רבים וכן קוץ ברשות הרבים מוליכו פחות פחות מד' אמות והטעם פרש"י: דאין איסור אלא מדרבנן וכדי שלא יזקו בו רבים הותר השבות.
פ. שונא מחמת עבירות. פשיטא שיכול להעיד ממ"ש. [מע' ד אות יג ע"ש] ודו"ק.

מערכת התי"ו:

פא. תני. לפעמים אומר תני על אמורא כגון: תני אבימי ואבימי אמורא היה רבו של רב חסדא ואעפ"כ שהוא אמורא אומר תני משום שהיה מקובל מאותה ברייתא והוא היה שונה אותה ע"כ נקראת על שמו. הריב"ש [סי' שעה] הביא דבריו הרב של"ה [דף שצז ע"ב].

תמונת רבינו הגאון המחבר רבינו אהרן עזריאל זצוק"ל
מחבר ספר 'כפי אחרן' ומחבר האיגרת.

ולהלן נביא בעז"ה ליקוט מועט מ'כללי הפוסקים' שהובאו בכתבי הגאון רבינו עובדיה יוסף זיע"א, ובעיקר משו"ת 'יחזקאל דעת':

ליקוט מ'כללי הפוסקים' בעניינים שונים:

א. להלכה ולא למעשה – כתב ה'שדי חמד' [כללה"פ סי' טז אות מו] שארחות צדיקים לסיים בדבריהם שכן נראה להם 'להלכה אבל ולא למעשה', אכן אין זו אלא דרך ענוה, וכשהדברים נראים נכונים וראויים למי שאמרם, אפשר לסמוך עליהם למעשה, וכמבואר ב'סדרי טהרה' [סי' קצ ס"ק נב], וב'ברכי יוסף' [יו"ד סי' שסד], ועוד אחרונים. (יחז"ד ח"ג סי' ב).

ב. פסיקת דין עפ"י חלום – "ודע, שאע"פ שמרן החיד"א ב'מחזיק ברכה' [סי' רי ס"ק יג] כתב: ראיתי בכתבת ידו של מר זקני הגאון רבי יצחק אזולאי, בנו של בעל ה'חסד לאברהם' שאחר פטירת הרב הגדול רבי שבתי פולאסטר גאב"ד חברון, חלם חלום שהיה משביע את הרב הנ"ל בשם ה' צבאות שיאמר לו מה אומרים בשמים על שתיית הטבק (עישון סיגריות) והשיב לו הרב הנ"ל: שהשותהו ביו"ט מנדים אותו, והשותהו בתשעה באב מקללים אותו וכו' ע"ש. באמת שבכגון זה אמרו חז"ל בהוריות (יג:) בחלום של רבי מאיר: 'דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין' (ויכול להוציא המעות לחולין. רש"י) וכן כתב בשו"ת הרשב"ץ (ח"ב סי' קנט) שאין להורות לאחרים עפ"י דברי חלומות. ועי' ב'אור זרוע' [פ"ב דע"ז סי' ר] שרבינו אפרים התיר הלכה למעשה דג שקורים בורביטא, ואמרו לו בחלום שהתיר שרצים, וחזר בו מהוראתו. וכן הוא בהגהות אשר"י [פ"ב דע"ז סי' מא]. וכתב על זה ה'נודע ביהודה' [מ"ת חיו"ד סי' ל] שבאמת 'דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין' והדג הנ"ל כשר, שמעולם לא שמענו להוכיח דין עפ"י חלום ש'החלומות שוא ידברו' אע"פ שרבינו אפרים חסיד גדול היה וחשש לחלומו. ע"ש. ועי' למרן החיד"א ב'מחזיק ברכה' [סי' רי ס"ק ת] שכתב שהגאון רבי דוד גרשון חלם שבשמים מנדים למי שמדליק המקטרת של הטבק מנר של חלב (בצירי) ובספרו 'דבש לפי' [בקונט' צנא דדובשא' דף א.] כתב: "הרוצה להחמיר על עצמו שלא להדליק המקטרת של הטבק מנר חלב, לחוש לחלומו של רבי דוד גרשון, וכן מי שחושש למה שחלם גדול אחר שבשמים מנדים למי שמעשן ביום טוב, הגם שעפ"י הדין העיקר כדברי המתירים, מכל מקום הרוצה לחוש בזה מצד החלומות, תבא עליו ברכה". ע"כ. מוכח, שגם מרן החיד"א אינו חושש לזה מעיקר הדין. והרי גם במ"ש ב'מחזיק ברכה' הנ"ל שהמעשן ביו"ט מנדים אותו, לא ראינו מי שיחוש לזה, ורבים מגאוני עולם צדיקים וחסידים, רבים שתו ורבים ישתו הטבק ולית דחש להא, וכמ"ש ב'מחזיק ברכה' [ר"ס תקי"א] ובשו"ת 'כנף רננה' [סי' נד]. והאי ודאי משום שאין לחוש לדברי חלומות ובפרט בענייני הלכה."

עכ"ל. וע"ש באורך לגבי חומרת העישון ואיסורו כל השנה מטעמי בריאות, ושומר נפשו ירחק מזה. (יחו"ד ח"ה סי' טל).

ג. מנהג שנשתנה ממנהג שכתב מרן – "ועיין בשו"ת 'שואל ומשיב' [ח"ב סי' כט] שכתב, שמכיון שקיבלנו הוראות מרן, אין להקל כנגדו אפילו אם יש מנהג להקל, שכן מוכח ממה שכתב מרן ה'בית יוסף' בהקדמתו, שאם נהגו להחמיר היפך ממה שהכריע להקל – ישארו במנהגם, אבל להיפך, שנהגו להקל נגד הכרעתו – נראה שצריכים להחמיר כפסק מרן. ע"ש. וכ"כ בשו"ת 'בני בנימין' [סי' טו דכ"ח]. (יחו"ד ח"ד סי' כב).

ד. דעה אחרונה עיקר – "וגם מפני שהדעה המוזכרת באחרונה היא יותר עיקר להלכה, כמו שכתב הרא"ש בפסקיו [פ"ק דבב"ק סי' ה] שממה שקבעו בגמרא התירוש של רב הונא באחרונה, אף שהוא קדם לרב פפא ולרב הונא בריה דרב יהושע, שמע מינה שתירוש רב הונא עיקר לפסוק הלכה כמותו. וכיו"ב כתבו ה'תוספות' [ע"ז כב]. ד"ה: 'אין מעמידין'. ובהרא"ש שם. עכ"ל. (יחו"ד ח"ו עמ' שט).

ה. פסיקת הלכה מהשו"ע מבלי לעיין ב'בית יוסף' תחילה – "והנה הסמ"ע בהקדמתו לחושן משפט כתב, שכוונת מרן השו"ע היתה, שלא יפסקו דין מהשו"ע מבלי ללמוד תחילה מקור הדין ב'טור' וב'בית יוסף' וטעמו ונימוקו עימו. והן עתה בזמנינו, רבים חושבים עצמם כאילו הם מדור דעה, ומצפצפים הלכה מתוך דברי ה'שלחן ערוך' והם מחריבי עמנו, עזבו חק הפרו ברית וגורמים רעה לנפשם. ע"ש. גם המהרש"א ב'חידושי אגדות' [סוטה כב]. כתב: ובדורות הללו אותם שמורים הלכה מתוך ה'שלחן ערוך' ואינם יודעים טעמו של דבר, טעות נופלת בהוראותיהם, והרי הם בכלל המורים הלכה מתוך משנתם שהם מבלי עולם, ויש לגעור בהם, אלא צריכים לדקדק בידיעת מקורות ההלכה בתלמוד ובפוסקים שהוא שימוש תלמידי חכמים". (יחו"ד ח"ה עמ' שיז).

ו. לא בשמים היא – "ועוד, שאע"פ שאין להורות הלכה עפ"י נבואה ורוח הקודש, כי לא בשמים היא, וכמו שכתב הרמב"ם [פ"ט מהל' יסודי התורה] מכל מקום בענין נושאי ארונו של יוסף לא היה מקום לשאלה כלל, כי משה רבינו היה דן ומורה עפ"י רוח הקודש, וכמו שאמרו בזוהר הקדוש [פרשת יתרו דף עח ע"א]. וכן מתבאר ביומא [עה]. וכ"כ מרן החיד"א בספר 'פני דוד' [פרשת בשלח אות יח], שדוקא לאחר משה רבינו אין דנים הלכה אחר רוח הקודש, אבל משה רבינו שנא ושנא, וכמבואר בזוה"ק הנ"ל ע"ש....ועוד, שבספק התלוי במציאות אפשר להכריע עפ"י נביא, כדמוכח ביבמות [מא:] אם יבוא אליהו ויאמר דהא קידש בת חליצה ויבום היא. וכן כתב ה'משנה למלך' [בפ"ט מהל' אישות סוף הלכה ו] שיש לחלק בזה בין ספיקא דדינא דלא אמרינן אם יבוא אליהו ויאמר, דלא

בשמים היא, לספק במציאות דשפיר אמרין הכי. ע"ש. (יחו"ד ח"ד סי' נח עמ' רצד).

ז. רש"י – "מרן ה'בית יוסף" [או"ח סי' י] כתב, שאין לפסוק כהרא"ש נגד הרמב"ם, אע"פ שרש"י עומד בשיטת הרא"ש, שהואיל ורש"י מפרש הוא ולא פוסק, הוה ליה כהרמב"ם כנגד הרא"ש אחד לגבי אחד והלכה כהרמב"ם שמסתבר טעמו ע"כ. והגאון רבי יעקב חאגיז בשו"ת 'הלכות קטנות' העיר על כך, שאם רש"י סבר וקיבל שפשט ההלכה כך, למה יגרע כחו משאר פוסקים ע"ש. אולם, נראה ברור שלא בא מרן למעט ח"ו בערכו של רש"י שהוא רבן של ישראל, אלא סמך על מה ששנינו [בבא בתרא קל:]: אין למדין הלכה מתוך התלמוד עד שיאמרו לו הלכה למעשה. [ופי' רשב"ם: דשמא אם יבוא לידי מעשה ידקדק יותר ויראה טעם אחר בדבר] אמר ליה רב אסי לרבי יוחנן, כי אמר לן מר הלכה הכי, נעביד מעשה? אמר ליה: לא תעבידו עד דאמינא הלכה למעשה. ע"כ...ולכן רש"י שעיקר מטרתו לפרש את הסוגיא כפשטה, שכל מבין עם תלמיד יוכלו להבין פשט התלמוד, אמרין דלא נחית לפסוק הלכה למעשה. ואילו היה מתכוין לפסק הלכה למעשה היה מדקדק יותר בפירושו לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא. וה'מאירי' בהקדמתו לספרו 'בית הבחירה' [לאבות עמ' נד] כתב: "וראש לכל החיבורים שנתחברו דרך פירוש, הוא פירוש רש"י ז"ל. ואם כי רבו הלוחמים עליו, כלי זיינו עליו ותשובתו יוצאת מתוך דבריו, כולם נכוחים למבין, ואין מעלתו ניכרת אלא רק ליחידים, כי במילה אחת יכלול לפעמים תירוצים לחבילי קושיות, אלא שלא נתכוין בהם לענין פסק הלכה כלל". הרי לנו תנא דמסייע למרן ה'בית יוסף' הנ"ל. וכדברי מרן הנ"ל כתב גם הרדב"ז בתשובה [סי' קט] וכ"כ הגאון רבי עקיבא איגר בתשובה [סי' יד] והגר"י פלאגי בשו"ת 'לב חיים' [ח"ב סי' ריג]. עכ"ל. (יחו"ד ח"ה עמ' שט).

ח. הרשב"א – "ומה שכתב בשלטי גבורים" [פרק כלל גדול] לפקפק על דברי הרשב"א, דמה לי טוחן לבו ביום לאחר שעה, ומה לי טוחן לאלתר וכו' ע"ש. אין בדבריו ולא כלום כדי לערער על פסק דינו של רבינו הרשב"א שהוא מעין המתגבר עמוד העולם אשר באורו נראה אור לשון מרן ה'בית יוסף' [יו"ד סי' קי]. ובשו"ת מהרשד"ם [חלק חו"מ סו"ס מג] כתב, שרבינו הגדול רבי יוסף טאיטצק היה מחשיב דעת הרשב"א כנגד רוב הפוסקים. ע"ש. (יחו"ד ח"ה סי' כז).

ט. מרן רבי יוסף קארו – אולם כבר ידוע מה שכתבו האחרונים שאנו קבלנו הוראותיו של מרן ה'שלחן ערוך' בכל אשר יאמר כי הוא זה. והגאון רבי יוסף מולכו בשו"ת 'אהל יוסף' [חיו"ד סי' ל] כתב, שאפילו אם יבואו אלף פוסקים לחלוק על מרן, אנו בני ספרד קיבלנו הוראותיו של מרן בין להקל ובין להחמיר. ע"ש. וכ"כ הגאון מהר"י אבן צור בשו"ת 'משפט

וצדקה ביעקב' [ח"ב סי' ה]. וכן כתב עוד הגאון רבי יוסף חיים בשו"ת **רוב פעלים'** [ח"ב חיו"ד סי' ז]. וראה עוד בשו"ת **'ישא איש'** [חלק אבה"ע סי' ב דכ"ד]. ועי' עוד בשו"ת **'חיים ביד'** [סי' קח] שכתב: "גלוי וידוע בכל העולם כי חכמי ספרד וצרפת קיימו וקיבלו עליהם ועל זרעם לפסוק ההלכה בכל מקום כדברי מרן רבינו יוסף קארו ז"ל, וגם אחינו רוב בני אשכנז ופולין מורים הלכה למעשה כדברי ה'בית יוסף' במקום שהרמ"א אינו חולק עליו, ועל כן יאמרו המושלים: "לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו". ואם כן פשיטא שאין לעזוב דברי מרן ולפסוק הלכה למעשה כה'טורי זהב'...". עכ"ל. (יחו"ד ח"ד סי' ג עמ' יח).

י. **החיד"א** – "וכמו שכתב עליו בספר **'נר מצוה'** [סי' יא דף קפז] וז"ל: "וחביבים עלי דברי גאון עוזינו החיד"א, כי לדידי חזי לי דהוי כחד מן קמיה היושבים ראשונה במלכות שמים, וכמו שאמרו על הרמב"ם "ממשה עד משה לא קם כמשה", כעת יאמר: "מיוסף עד יוסף לא קם כיוסף". כלומר: ממרן רבינו יוסף קארו עד רבינו יוסף אזולאי לא קם כיוסף. כי הגדיל לעשות ספרים הרבה, ולכל בני ישראל היה אור ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים". וכן העיד עט"ר מר אבי בשם רבינו משה חיים ז"ל שלא היה נוטה מדברי החיד"א בין להקל ובין להחמיר, ושקבלנו עלינו הוראות החיד"א כדרך קבלת דברי השולחן ערוך". עכ"ל. (יחו"ד ח"ו עמ' רסא).

יא. **דינא דמלכותא דינא** – "הנה בעיקר מה שאחז"ל [בנדרים כח. וב"ק קיג:] 'דינא דמלכותא דינא' דעת רבים מגדולי הפוסקים שזהו רק בדברים שיש בהם תועלת למלכות עצמה, כגון: בענייני מיסים וארנוניות וכד' אבל בדברים ש'בין אדם לחברו' לא נאמר כלל זה". עכ"ל. (יחו"ד ח"ד סי' סה עמ' שח).

עד כאן עלה בחכתנו גרגיר או שנים מדב"ק של עט"ר וגאון עוזנו זיע"א.

להלן דברי הספד שנבעו מלב מדמם בהישמע דבר המלך ודתו ובהילקח מאיתנו מחמד עינינו, נכתב בשבוע הפטירה של מרן רבינו הגדול אבינו רוענו רבי עובדיה יוסף זצ"ל:

עובדיה הושיעה, הבעל הלך ואינו מופיע. ורבינו כאב רחמן לעומתן, יושב להנביע פסק נאמן. ועיניו לשמיא נוטל ומתפלל, אנא ה' עזרני לחולל. איילות מסכנות ולהתירן, וידענו כי בתוכנו שוכן מרן. וכעת אנו מייללים, ועינינו וליבנו שואלים, רבוננו של עולם רחם, ושלח לנו מנחם. כי להחליף את מרן נבצר, ומי יגן עלינו מכל צר. שבתורתו העצומה הפריח, ואת כל הנשמות הזריח. וכעת אנו ריקים וחסרים, ובצורתא דשמעתתא בורים. ומי יבין שמועה מעתה, וכל קושיא יפר בשקיטה. ודיינים יסמוך בגאונתו, וימליך מלכים בענוותו. ועצה ותושיה נדחה, ואנו כקלס ובדיחה. ואין לנו משען ומשענה, כשמואל בנה של חנה. שכל החכמים ינקו מצופו, והגן על הדור בגופו. וממגידי אמת שמענו, והתנודדנו בצערנו. כי היה רבנו משיח בן יוסף, וליבנו אליו כוסף. שלא ידענו לשמור המרגלית, והפסדנו בידים העילית. זה משה האיש הגדול, ששקד והוסיף לגדול. וליבו רחב כאולם, ושקול היה ככולם. וצמאנו לתורה לא ידע גבולות, ונשמתו עולה במעלות. כשרפים אופנים תרשישים ואראלים, ויתירה מהם בקודש מעלים. ואנו תוהים ובוהים לעומתו, אוי מי יתן לנו חליפתו? והלפיד שהולך לפני המחנה, נקרא אליו ואין עונה. אך בזאת נתנחם ונשקוט,

"דוויים וסחופים שדודים ובזוזים, נאנחים במרירות ובכשלון ברכיים, על בכי הארץ והשמים, בהסתלק לגנזי מרומים, אבינו רוענו אביר הרועים. ונשארנו יתומים וחסרים, אכולי יגון ומרורים. חרדים מאימת המחר, כי הצדיק נבחר. להסתלק בטרם תבוא הצרה, ולא ידאב לבו במרה, כי כל מעיינו להאיר לישראל, ובמסירות נפש בנה אריאל. זה מקדש התורה הקדושה, ואת עם ישראל הכין בקדושה. לקבל פני גואל באהבה, כשיודעים הלכה לרבבה. שמשה רבינו לא יבוא, עם משיח צדקנו כלבבו. לגאול עם חסרים מן התורה, שבושה היא לכנסת הראשה. ולכך רבינו הגדול זצ"ל, עשה אותנו אוד מוצל. מבערות וחסרון תורה, בהשפיעו עלינו שפע אורה. זו תורה מפוארה בנדיבות, בהלכה ישרה בלתי עיוות. וכל הרוצה לדעת הלכה, יפתח הספר ויצא ממבוכה. אך נפשנו יודעת מאוד, כי נחסרה מאיתנו דמות ההוד. של רבינו שהיה אור עולם, והוציא לאור כל נעלם. העולמות האירו מזיוו, ושוב דיוקנו כבר לא תבוא. אלא רק בתחיית המתים, עם שאר צדיקים מעטים. שראה הקב"ה ושתלן, כדי להציל נשמות ישראל כולן. ואנו צועקים במגינה, מי יפסוק בשבת ועונה. מי יאיר את הכשרות, כדוד המלך שיצא מרות. מי יהיה אבי העגונות, שצווחות מרה ועונות. אנא רבינו

ויגאלונו גאולת עולם, ואז נבין כל נעלם. וכל שומר עינו בקפידה, יזכה למראה השכינה ברעדה. ומקדש על היכלו בתפארה, זורח ומבהיק באורה. וסנהדרין גדולה בראשנו, בטבור הארץ לעומתנו. ויצביעו כל השמחים, על שכינת עוזנו כאחים. ויאמרו הנה אלקינו, ותגדל לעד שמחתנו. עד אז נתחזק בתורה הקדושה, לעמול ללא הרף מרבינו מורשה. ונזכה לבנים קדושים וטהורים, זרע קודש יראים ושומרים. על הלכה כמאמרה, ועל הנהגה ברורה. ועולים במעלות ולא מחשים, על מסלול האבות הקדושים. זכות מרן תעמוד לכולנו, ללמוד וללמד את עמלנו. אלו הבנים לעומתנו, ושכינה לעולם בראשנו. יום ליום יביע אומר, ובלילה יחו”ד.

ת.נ.צ.ב.ה.

ולא נוסיף עוד לבכות. בהשאירו ברכה בספריו העצומים, שהיו לנו לאורים ותומים. ולא הניח תנא אמורא או פוסק, שבתורתו לא היה עוסק. אלא כולם שוים לטובה, בלימוד לשמה ביראה ואהבה. ולעומתו יצאו פוסקים קדמונים, לקבל פני מלך מנהיג הבנים. נסע הוא למנוחות שאננות, ואנו יתומים מחכמה והבנות. בתורה הקדושה משוש חיינו, שהיא מבכה גם עלינו, איך אבד כלי חמדתנו, ושק חוגרת לעומתנו, שקשה סילוק הצדיק מעולמנו, כחורבן בית מקדש לעמנו. וכעת נאסוף את שארית הכוחות, ללמוד בתורתו שהיתה לו כאחות. והיא תליץ לפניו על בניה, העומלים בתורה לפניה והוא ישוב ויתעורר, יחד עם ינון ומבשר.

קהילת ”היכל המלך” גבעת זאב **נצחו אראלים את המצוקים ונשבה ארון האלוקים**

אוי לנו על שברנו, אוי לנו כי פנה היום כי נטו צללי ערב, בא השמש בצהרים, יתומים היינו ואין אב, רבינו הגדול נפל בשחיתותינו, אבד חסיד מן הארץ, כבה אור העולם, תורה תורה חגרי שקו בהלם מוחלט ובזעזוע רב אנו משתתפים בצערה של השכינה הקדושה ובצערם של עם ישראל בהילקח מעימנו רב רבנו, שר התורה והיראה, גאון ההלכה ועמוד ישראל, אביר הרועים, מקים עולה של חורה בעולם כולו, אבי העגונות רבינו הגדול

עובדיה יוסף

זצוקלל”ה

הרה”ג

שעלה בסערה השמימה ביום המד והנמהר ג’ מרחשוון התשע”ד, וליווה למנוחות המוני בית ישראל למטה, וקבלוהו בשמים אבות האומה למעלה עם גאונים ראשונים ואחרונים ובראשם מרן ה’בית יוסף’. נסע הוא למנוחות ועזב אותנו לאנחות, שבורים רצוצים דויים וסחופים, חסרים ורקים, מי יתן לנו תמורתו ומי יתן לנו חליפתו. וכל בית ישראל יבכו את השריפה אשר שרף ה’, ובלע המוות לנצח במהרה, בגאולה השלימה אמן.